

Česká literatura 19. stol.

Distanční studijní text

Jakub Chrobák a Drahomíra Vlašínová

Opava 2017

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

- Obor:** Česká literatura, Český jazyk a literatura.
- Klíčová slova:** Dějiny literatury, národní obrození, versologie, romantismus, realismus, Máj, Ruch, Lumír, překladová literatura, literatura pro děti, žurnalistika.
- Anotace:** Studijní opora se věnuje dějinám literatury 19. stol. Hned na počátku je třeba upřesnit, že jde o století „dlouhé.“ To znamená, že jeho literární dějiny začínají už v poslední čtvrtině 18. stol. A literární procesy zde nastartované často vrcholí až hluboko ve 20. stol., zejména v prvních dvou desetiletích a zejm. v oblasti prózy. Proto má skladba opory netradiční dělení a je rozdělena na dva základní bloky vnitřně členěné.
- První se věnuje právě období národního obrození a zde se daleko více pracuje s výkladovou částí, protože jsem pokládal za nezbytné některé jevy precizovat a zjasnit tak, aby se staly kontextových východiskem pro smysluplné čtení počátečních textů 19. stol., proto se zde pracuje o trochu méně s úkoly a samostatnými činnostmi.
- Oproti tomu druhá polovina, která mapuje asi nejznámější období našich literárních dějin, období velkých uměleckých seskupení (jako je generace kolem almanachu Máj, a dva určují proudy české literatury zhruba od 70. do 90. let 19. stol. známé jako ruchovské a lumírovské křídlo české literatury) a zásadních jmen našeho písemnictví, jako jsou Jan Neruda, J. V. Sládek, J. Vrchlický, ale též řada prozaiků; tedy: u těchto autorů a jejich textů jsem předpokládal jakousi elementární obeznámenost a daleko významněji se tu pracuje se samostudiem, s otázkami směřujícími k interpretaci čteného. Zde ovšem velmi záleží na tom, jak aktivně budou studenti vstupovat do dialogu s učitelem a se svými kolegy.
- V každém případě se opora především snaží otevřít dobrodružství jménem literární kultura v 19. stol.

Autor:

Mgr. Jakub Chrobák, Ph.D.

Doc. PhDr. Drahomíra Vlašínová, CSc.

Obsah

ÚVODEM.....	5
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY.....	6
1 LITERATURA NÁRODNÍHO OBROZENÍ.....	7
1.1 Periodizace dějin národního obrození.....	7
1.2 První etapa národního obrození (pol. 70. let 18. stol. – 1815).....	8
1.3 Druhá etapa národního obrození (1815 – 1830).....	14
1.4 Rukopisy RKZ.....	27
1.5 Třetí etapa národního obrození (1830-1848).....	41
1.6 Čtvrtá etapa národního obrození (1848-1859).....	48
2 LITERATURA DRUHÉ POLOVINY DEVATENÁCTÉHO STOLETÍ.....	56
2.1 Literatura padesátých let: generace Májovců.....	56
2.2 Ruchovci a Lumírovci.....	77
2.3 Realisticko-naturalistická literatura.....	94
LITERATURA	103
SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY	104
PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON.....	105

ÚVODEM

Tento text je určen posluchačům bakalářského studijního programu Česká literatura v kombinované formě (realizovaném na Ústavu bohemistiky a knihovnictví Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě). S jeho pomocí by se měli seznámit se základními historickými okolnostmi a s hlavními vývojovými trendy v literatuře 19. století. Tento text ale ani zdaleka nemůže být vyčerpávajícím přehledem. Jde o v pravém slova smyslu průvodce, který bude velice často odkazovat na základní literaturu, proto zde platí víc, než v jiných případech, nezbytnost samostudia. Jako všechny literárně historické opory pro tento studijní program i tento text počítá s tím, že studenti nejenže pečlivě vypracují všechny korespondenční a další úkoly. Kromě toho je ale nezbytné, aby studenti nastudovali jednak základní literárně historické syntézy (Vodička, F. (ed.) a kol. [Dějiny české literatury. Sv. 2. Literatura národního obrození](#). Praha: Čsl. akademie věd, 1960 Pohorská, M. (ed.) a kol. Dějiny české literatury. Sv. 3. Literatura druhé poloviny devatenáctého století. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1961), jednak další texty (především [Dějiny české literatury 19. století: antologie textů s předmlouvou. Díl 1, \(1774-1815\). Texty vybrali, sestavili a komentáři opatřili Libor Pavera a Drahomíra Vlašínová](#). Opava: FPF SU v Opavě 2006; Vlašínová, D. [Dějiny české literatury 19. století. II. díl \(1815-1830\). Antologie textů s předmlouvou](#). Opava: ÚBK FPF SU v Opavě 2006.) Dalším velmi důležitým zdrojem informací a těžištěm výkladu především v druhé polovině textu je poslední větší syntéza Kolektivu autorů s názvem Česká literatura od počátků k dnešku (Praha: NLN 2004). Dalším neopominutelným základem pro studium je také četba původních básnických textů, ke kterému studenty přivedou především zmiňované antologie. Věříme, že na takovém základě si posluchači poopraví pohled na literaturu 19. století, který je notoricky znám ze střední školy, totiž obraz literatury bez chuti a bez zápachu, literatury mrtvé a pro dnešní svět nepoužitelné. Naopak, jsme přesvědčeni o tom, že pokud si literaturu devatenáctého století nechají vstoupit do svých pokojů, zjistí, že je v ní stále ještě mnoho věcí živých, protože je na nich stále patrné, že vznikaly ze stejné životní potřeby a nutnosti, z jaké vznikají i texty současné.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Následující studijní opora je kombinací především dvou postupů. Ten první, který se váže zejména k první etapě literatury 19. stol., tedy k období tzv. národního obrození, je spíše výčtem základních tendencí a souvislostí, který je doplněn o analýzy vybraných děl.

Druhá polovina je daleko intenzivněji založena a formulována jako jakýsi průvodce čtenářským deníkem, či pobídka k četbě. Důvodem je především fakt, že se zde shromažďují texty, u kterých lze předpokládat určité povědomí a znalost danou skutečností, že jde o osobnosti a díla pokládaná za elementární součást národního literárního kánonu.

V jednotlivých kapitolách se tak projdeme po určitých fázích národního obrození, zaměříme se na jednotlivá umělecká seskupení od Puchmajerovců přes Májovce až po generaci ruchovsko-lumírovskou. Zaměříme se též na podoby českou romantismu, a sledovat pochopitelně budeme i vývoj českého realismu.

V centru naší pozornosti budou především dva elementární literární druhy, lyrika i epika, přihlídneme však pochopitelně též k dramatu a k podobám žurnalistiky, i když té se lze věnovat jen velmi okrajově.

Celá opora je ale skutečně průvodcem, partnerem pro čtení a diskuzi, je tedy nezbytné, abyste získané informace a dovednosti okamžitě ozkušovali v literárním terénu a plnili celou řadu předestřených úkolů.

Řada z nich nemá jednotnou odpověď, proto je třeba být v intenzivním spojení s vyučujícím i ostatními kolegy.

Doufám, že se vám po prostudování této opory otevře literatura 19. stol. v celé své plnosti a kráse a vyjeví se vám jako dobrodružný příběh našich uměleckých i národních počátků v době moderní.

1 LITERATURA NÁRODNÍHO OBROZENÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se seznámíte vůbec s pojmem národního obrození, s jeho periodizací a projdete jednotlivé jeho fáze. Speciálně se pozdržíme u Rukopisů, protože se jedná o památky, které dost intenzivně rezonovali v národním životě de facto po celé 19. stol.

V jednotlivých etapách budeme samozřejmě sledovat i jednotlivé podoby romantismu, otázky versologické i rodící se žurnalistiku. To vše v kontextu dobovém a s přihlédnutím nejen ke konkrétním textům, ale i jejich rezonanci ve společnosti.

CÍLE KAPITOLY

Cílem této kapitoly je seznámit vás s možnostmi, jak vůbec členit a diferencovat období národního obrození. Dále mně šlo o to, abyste tento pojem pochopili a dokázali si uvědomit, jaké procesy v něm byly nastartovány a proč. Pochopitelně jde o to sledovat i motivace jednotlivých uměleckých výkonů i jejich přijetí.

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni analyzovat literární texty z daného období, porozumět jim a umět je analyticky i interpretačně charakterizovat. Zejména pak tu půjde o rodící se podobu českého verše a podoby českého romantismu.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

romantismus, versologie, časomíra, sylabotónický verš, sylabický verš, žurnalistika, publicistika, próza, historická epika, romantismus titánský, romantismus konzervativní, romantismus národnostní

1.1 Periodizace dějin národního obrození

Chceme-li začít mluvit o dějinách české literatury 19. stol., musíme si nejprve uvědomit, že jde o století „dlouhé“. Na jedné straně jeho dějiny začínají už v poslední čtvrtině století předcházejícího, a autoři, kteří v tomto století dorůstají, se pak literárně vyzrálé zapojují do literárního života prvních desetiletí století dvacátého. Dále pak je třeba mít na zřeteli, že významným mezníkem je tu i období zhruba kolem poloviny 19. stol., kdy dozrává etapa tzv. národního obrození a začíná trochu jiný literární vývoj. Pojdme ale postupně-budeme-

li teď mluvit o onom prvním období, o literatuře národního obrození, je potřeba se nejprve ptát, kde se nacházejí uzlové body, podle kterých je možné dané období vůbec historicky sledovat.

Při stanovování těchto uzlových bodů lze zohledňovat několik faktorů:

1. obecné, politické dějiny. Ty jsou základem především periodizace, jak ji nabízejí „akademické“ dějiny české literatury (VODIČKA, F. (Ed.) Dějiny české literatury, sv. 2. Literatura národního obrození. Praha: NČSAV 1960) a z podobných principů vychází i J. Jungmann ve své Historii literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka (1825, přepr. a rozš. 1849).
2. generace a náznakově směry literární (především pozitivisté, zejm. JAKUBEC, J. Dějiny literatury české II. Od osvícenství po družinu Máje. Praha: Jan Laichter 1934), podobně ale také HOLÝ, J.; LEHÁR, J.; JANÁČKOVÁ, J.; STICH, A. Česká literatura od počátků k dnešku. Praha: NLN, 2008.
3. umělecké směry, to je koncepce, kterou ve svých Přehledných dějinách literatury české (1936-1939) razil Arne Novák. Stejně tak směry světové literatury, tak se s nimi pokouší pracovat A. Haman (HAMAN, A. Trvání v proměně. Česká literatura 19. stol. Praha: ARSCI, 2010)

Každá z těchto koncepcí nabízí své plodné úvahy, ale též problematické body. Pro náš další výklad se jako nejvhodnější jeví sloučení pohledu Novákova a Janáčkové se Stichem s pohledem „akademických“ dějin a budeme toto období sledovat v takovémto sledu:

1. Od poloviny 70. let 18. stol. do r. 1815 (osvícenský klasicismus)
2. 1815-1830 (preromantismus)
3. 1830-1848 (romantismus)
4. 1848-1859 (pozdní romantismus a počátky realismu).

DALŠÍ ZDROJE

Prostudujte si kapitulu *Výklad pojmu periodizace dějin národního obrození* (In Pavera, L. - Vlašínová, D. Dějiny literatury 19. století. I. díl (1774-1815). Opava: FPF SU v OPavě 2006, s. 6-10.) Pokuste se zodpovědět otázku: jaký smysl má periodizace literárního procesu? jde o fenomén vnitřní, který je pevně spjat s literárním životem doby, nebo jde o konstrukt vkládaný do literárního příběhu minulosti ex-post? Jaké jsou limity jednotlivých typů periodizací?

1.2 První etapa národního obrození (pol. 70. let 18. stol. – 1815)

Základním rysem tohoto období byla snaha o jazykové, duchovní a především národnostní uvědomění společnosti. Pro předchozí dobu barokní lze vnímat tyto hlavní rysy, z

nichž řada pomalu stupuje do pozadí. Je to **lidová slovesnost**, která jediná se vyvíjela kontinuálně a o její výsledky se budou někteří autoři ještě dlouho opírat. Dále je to **rukopisná produkce písmáků** a veršujících samouků, díky níž se udržuje povědomí o češtině i kultuře. Tato oblast postupně bude nahrazována zejména novinami. Bohatým zastoupením **kramářské a jarmareční písně**, pololidovou divadelní hrou apod. Poslední pak je **oblast literatury náboženského charakteru** (kázání a kancionálová tvorba).

Celé období je charakterizováno především osvícenskými reformami a vůbec proměnou kulturního paradigmatu, ve kterém právě myšlenky osvícenství nabývají na intenzitě a síle. Jejich šíření potom velice napomáhají např. Krameriovy noviny.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Prostudujte si kapitulu *Konec doby temna* Josefa Kočího (In *České národní obrození*. Praha: Svoboda 1978, s. 7-104). Nenechte se zmást ideologickou jednostranností výkladu, srovnajte Kočího úvahy s pracemi literárně historickými a odpovězte si na otázku: co stojí skutečně v základech českého národního obrození?

Prvními skutečnými obrozenskými aktivitami bylo **vydávání obran jazyka českého**. Je jich celá řada, k těm nejpodstatnějším patří především kolem roku **1672 latinsky psaná *Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého Bohuslava Balbína***, která vyšla až zásluhou Františka Martina Pelcla v r. 1775.

Další výraznou, citově až k radikalitě vyhocenou obranou je ***Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům* (1783) K. I. Tháma**.

PRO ZÁJEMCE

Porovnejte obě obrany podle toho, jak jsou publikovány v publikaci L. Pavery a D. Vlašínové (cit. dílo, s. 37-40 a s. 53-55). Pokuste se na základě četby definovat výrazové prostředky, které oba texty používají a srovnajte je podle toho, jaký emocionální účinek vyvolávají.

Dalším důležitým zdrojem národního uvědomování bylo také vydávání památek starší české literatury. Mezi nejaktivnější osobnosti v tomto směru patřili František Faustin Procházka (1749-1809), který jen ve dvou letech 1786 a 1787 vydal čtrnáct staročeských spisů, např. *Dalimilovu kroniku* ad.

Další, kdo se pokoušel o zpřístupnění textů starší české literatury, byl František Martin Pelcl (1734-1801), od r. 1793 první profesor české řeči a literatury na pražské univerzitě. Pelcl také připravil mluvnický spis ***Grundsätze der böhmischen Gramatik* (1795)**, jehož součástí byla i slavná **Dobrovského stat' Böhmisches Prosodie, Prozodie česká**. Právě tato

studie se stala zcela zásadní pro formování české poezie, především pokud jde o otázku verše.

DALŠÍ ZDROJE

Studiem odborné literatury si vyplňte mezery v obraze vzdělanosti v Čechách ke konci 18. století. Je to obraz zářivý, plný naděje, nebo lze na jeho základě rozumět Dobrovského jemné skepsi ve vztahu k budoucnosti české řeči?

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 1

Jaké jsou znaky předcházejícího období české literatury?

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 2

Jak se jmenuje latinsky psaná obrana jazyka českého, a jak ta psaná v době národního obrození?

Zcela nepřehlédnutelnou postavou tohoto období je **Josef Dobrovský (1753 – 1829)**. O jeho významu pro český verš jsme už částečně mluvili. Především jde o to, že poznal a popsal, že **pro češtinu je neadekvátnější veršovou osnovou systém sylabotónický**, který zohledňuje střídání přízvučných a nepřízvučných slabik a počet slabik ve verši. Tím se liší od verše období předchozího, jenž byl položen na základech sylabičnosti (rozhodující byl počet slabik) a především se vymezoval vůči verši časoměrnému (kde se těžká doba realizovala dlouhou, lehká krátkou slabikou), který se hojně využíval při překládání zejména antických autorů a vůbec latinsky psaných textů. Jeho činnost je pak samozřejmě daleko širší, věnoval se gramatice i dějinám literatury a slovníkářské praxi a mnoha dalším otázkám zcela zásadním pro samu existenci češtiny jako právoplatného jazyka.

DALŠÍ ZDROJE

V těchto knihách na vyznačených místech si doplňte znalosti o díle Josefa Dobrovského:

PAVERA, L. VLAŠÍNOVÁ, D. „První etapa národního obrození.“ In cit. dílo, s. 11-19.
STICH, A. „Rané obrození.“ In Kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN 2004, s. 151-176.

VODIČKA, F. „Josef Dobrovský.“ In *Dějiny české literatury*, sv. 2. *Literatura národního obrození*. Praha: NČSAV 1960, s. 99-120.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Podle získaných informací, jak působí Josef Dobrovský dnes? Jako člověk přísného morálního kreditu a pevného řádu? Jinak? Proč tomu tak je? Pokuste si definovat odpověď na otázku, v čem leží zakladatelská hodnota Dobrovského vědecké metody a vědecké praxe. Napište o tom text volného žánru o rozsahu max. 1 ns. Případné otázky konzultujte s pedagogem.

Kromě osvícenské vědy, jak ji představuje především Dobrovský a některé další osobnosti, rozvíjí se, ještě velice opatrně, už i v tomto období česká literatura krásná.

Asi nejvýraznější objevy, které na poli literatury byly učiněny, spadají do oblasti poezie. I když tu nemáme co do činění se skvosty, které by bylo možno vynášet a piedestalizovat, přesto jde o pokusy úctyhodné, protože zakladatelské. Především bylo potřeba vybojovat základní spor, a tím byl spor o prozódii, tedy: bylo nezbytné ozkoušet, který z prozodických systémů nejvhodněji odpovídá charakteru české řeči. A tady se vehementně prosadila osobnost Dobrovského a jeho *Prozodie české*.

Ještě před Dobrovského vystoupením sestavil Václav Thám (1765-zřejmě 1816) dva svazky svých *Básní v řeči vázané* (1785). Koncepce almanachu byla takováto:

1. ukázky starší poezie
2. vlastní překlady
3. původní tvorbu svou i kolegů.

PRO ZÁJEMCE

Na www.ceska-poezie.cz/ek/ si přečtete *Básně v řeči vázané*. Vyberte verše, které se pokoušejí o časomíru. Pokuste se po vzoru Dobrovského analyzovat, v čem je ukryt hlavní problém spojený s užíváním časoměrných meter v českém jazyce.

Po Thámově almanaších, které spíše jen prostředkovaly odkaz starší literatury a připomínaly některé zajímavější polohy poezie světové prosazuje se jiná skupina autorů, tentokrát již s konkrétním cílem založit a uplatňovat skutečnou básnickou školu. Jde o družinu

sduženou kolem **Antonína Jaroslava Puchmajera** (1769-1820), kterou spojuje společné publikování v pěti almanaších: *Sebrání básní a zpěvů (1795 a 1797)* a *Nové básně (1798, 1802, 1814)*.

Cílem této školy bylo především podřídit básnickou řeč pravidlům, která stanovil Josef Dobrovský.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Na www.ceska-poezie.cz/ek/ si přečtete některé ročníky Puchmajerových almanachů. Pokuste se o určení jejich metrického základu, charakterizujte rytmus u vybraných autorů. Vše srovnajte s odbornou literaturou. Svě poznatky konzultujte s pedagogem.

Oblast prózy v tomto období představuje skutečně spíš hledání a pomalé nacházení alespoň základního povídkového tvaru, který by byl schopen reagovat na potřeby dne, tedy především aby přilákal k české četbě čtenářstvo a potom, pokud to bylo v autorských silách, měla tato próza také ambice didaktické.

Asi nejvýraznější postavou tohoto proudu je **Matěj Václav Kramerius** (1753-1808). Občas byl svými současníky označován za „Veslavína 18. věku“. To je možná označení dost přehnané, ale je pravdou, že Kramerius se dokázal dlouhodobě prosazovat na českém knižním trhu, čímž vlastně připravil podmínky pro další literární rozvoj. Noviny se v Českých zemích vydávaly i před Krameriem, byly to především *Pražské Poštovské Noviny*, které ale (pro nedostatek čtenářů) v r. 1772 zanikly. Nicméně mezitím se už vytvořila městská i venkovská drobná inteligence, která noviny potřebovala nejen jako zdroj informací, ale i jako spojence, který by formuloval jejich zájmy i představy ve světě, zejména v boji proti zastaralé a zkostratělé struktuře duchovních „starého ražení.“ Dalším důležitým momentem bylo uvolnění praxe v cenzuře, která přichází v souvislosti s vládou Josefa II. I proto mohou r. 1782 začít vycházet *Pražské české noviny*. Jejich redaktorem byl František Kozury, od r. 1785 vydávané Janem Ferdinandem rytířem ze Schönfeldu (jako *Schönfeldské císař. král. poštovské noviny*). Od r. 1786 se pak jejich redaktorem stal **M. V. Kramerius**. Je potřeba si zdůraznit, co všechno obnášela práce redaktora (který byl, zejména zpočátku, jediný na celé noviny):

- opatrování pramenů, informací a zdrojů pro vlastní zprávy.
- úprava získaných informací, jejich doplňování a často i vysvětlování.
- pomoc při sazbě.
- pomoc při tisku.
- získávání stálých předplatitelů a většinou i samotná distribuce novin.

Krameriovou nevýhodou bylo především to, že neměl na co navázat, tradice českých novin neexistovala, teprve se rodila, abonenti de facto neexistovali, bylo třeba je vychovat

a mnohdy i přesvědčit. Zároveň ale musel přiblížit i strukturu novin svým velkým vzorům německým a rakouským. Základní jeho vizí bylo především dát zpravodajství pevnou strukturu a řád. Šlo mu o to, aby zprávy vycházely v určitém pořadí, aby byly řazeny podle jistých témat a především podle důležitosti.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Pokuste se sami si takové noviny vytvořit, abyste si představili náročnost celé práce. O své činnosti napište reportáž (včetně údajů nakladatelských, tedy počítejte i s náklady a případnou mzdou, či ziskem/ztrátou).

Noviny v Krameriově redakci měly zhruba 8 stran, a měly své rubriky:

1. úvodník.
2. informace a interpretace císařských patentů (často je noviny přetiskovaly v úplném českém překladu).
3. zpravodajství, členěné podle jednotlivých zemí.
4. zprávy hospodářské a pojednání o podobě hospodářských proměn.
5. oznámení prodejů, koupí, apod.
6. informace o kultuře, zejm. o nových českých knihách a divadelních představeních.
7. občas též dopisy čtenářů.

4. července 1789 pak začínají vycházet *Kramériusovy c.k. pražské noviny*. V jejich čase se noviny věnovaly také událostem Velké francouzské revoluce. Zpočátku objektivní vztah k událostem nakonec u Krameria přerostl v odpor k událostem a nakonec o nich i přestal publikovat, protože 15. 8. 1789 vyšel zákaz otiskovat zprávy z Francie.

Odkud se bere jakýsi až adorační vztah k mocnářství, systému a osobě Josefa II.? Musíme si uvědomit, že **osvícenství znamenalo průlom do českého prostředí a Kramérius jej velice vítal. Navíc věděl, že zprávy z bojišť (zejména z Tureckých válek) byly vítaným čtivem, a Krameriovým rozměrem byl spíše klid a dělná, drobná práce.** Nebylo v tom nic z prospěchářství, nebo snad podbízení se, byl to prostě jen (dnes možná pro někoho zastaralý) postoj, který byl tehdy nedílnou součástí novinářské práce, tedy – měly noviny daleko blíže k činnosti publicistické, než zpravodajské.

DALŠÍ ZDROJE

Prostudujte si monografii Jana Novotného *Matěj Václav Kramérius* (Praha: Melantrich 1973). Především se zaměřte na část, která je složena z ukázek Krameriovy literární práce. Jaký typ tvůrce vlastně Kramérius představuje? Dnes bychom jej zařadili do jaké oblasti? Novinářské? beletristické?

Další informace o vývoji české prózy v daném období čerpejte s citované knihy L. Pavery a D. Vlašínové (s. 25-29). Případně z komentáře v knize KUSÁKOVÁ, L. (Ed.) *Zábavné povídky raného národního obrození*. Praha: NLN, 2005.

1.3 Druhá etapa národního obrození (1815 – 1830)

Rok 1815 znamená pro Evropu konec napoleonských válek. V zemích patřících pod habsburskou korunu svěřuje císař František I. (vládl 1792 – 1835) veškerou moc do rukou jednomu z hlavních organizátorů vídeňského kongresu knížeti Klementu Lotharu Metternichovi (1773 – 1858), ministroví zahraničí a poté kancléři, který brzdí myšlenkový, literární i národní ruch, zavádí tvrdou cenzuru a omezuje styk s cizinou. Školství svěřuje do zoru církve, která je rovněž podřízena absolutistické moci státu.

Typická je rovněž uzavřenost monarchie před okolním světem. Jediný styk s cizinou zprostředkovávají evangeličtí studenti, jimž je povoleno studovat na evangelických univerzitách v Německu, zejména v Jeně (Kollár, Šafařík). Odtud přinášejí nové myšlenkové podněty, navazující na odkaz německého filozofa Johanna Gottfrieda Herdera (1744 – 1803), tvůrce filozofie lidskosti obhajující nezadatelná práva každého národa na sebeurčení. Herder vysoko oceňoval roli Slovanů v Evropě a jejich jazykovou a folklórní pestrost. V mnoha směrech ovlivnil také Jungmanna, který ho překládal. *Idea slovanství* se tak stává ústředním prvkem koncepce národní kultury a vědy.

Tuto otázku velmi intenzivně prožíval též J. Kollár (viz níže), krom jiného ji soustavně formuloval ve svém *Předzpěvu* ke sbírce *Slávy dcera*:

„Aí zde leží zem ta, před okem mým selzy ronícím,
Někdy kolébka, nyní národu mého rakev.
Stoj noho! posvatná místa jsou, kamkoli kráčíš,
K obloze, Tatry synu, vznes se vyvýše pohled.
Neb raději k velikému přichyl tomu tam se dubisku,
Jenž vzdoruje zhoubným až dosaváde časům.
Však času ten horší je člověk, jenž berlu železnou
V těchto krajích na tvou, Slávie, šiji chopil.
Horší nežli divé války, hromu, ohně divější,
Zaslepenec na své když zlobu plémě kydá.
O věkové dávní, jako noc vůkol mne ležící,
O krajino, všeliké slávy i hanby obraz!
Od Labe zrádného k rovinám až Visly nevěrné,
Od Dunaje k heltným Baltu celého pěnám:
Krásnohlasý zmužilých Slovanů kde se někdy ozíval,
Aí oněmělt' už, byv k úrazu zášti, jazyk.
A kdo se loupeže té, volající vzhůru, dopustil?
Kdo zhanobil v jednom národu lidstvo celé?

Zardi se závistná Teutonie, sousedo Slávy,
Tvé vin těchto počet zpáchaly někdy ruky.
Neb kreve nikde tolik nevyžil černidlaže žádný
Nepřítel, co vylil k záhubě Slávy Němec.
Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážit každou,
Tenten, kdo do pout jímá otroky, sám je otrok.

Nechť ruky, nechť by jazyk v okovy své vázal otrocké,
Jedno to, neb nezná šetřiti práva jiných.
Ten kdo trůny bořil, lidskou krev darmo vyléval,
Po světě nešťastnou války pochodni nosil:
Ten porobu slušnou, buď Goth, buď Skýta, zasloužil,
Ne kdo divé chválil příkladem ordě pokoj.
Kde ste se octly milé zde bydlivších národy Slávů,
Národy, jenž Pomoří tam, tuto Sálu pily?
Sorbů větve tiché, Obodritské říše potomci,
Kde kmenové Vilců, kde vnukové ste Ukrů?
Na pravo šíře hledím, na levo zrak bystře otáčím,
Než mé darmo oko v Slávii Slávu hledá.
Rci, strome, chráme jejich rostlý, pode nimž se obětné
Dávnověkým tehdaž pálily žertvy bohům:
Kde jsou národové ti, jejich kde knížata, města?
Jenž první v severu zkrísili tomto život.
Jedni učíce chudou Europu plachty i vesla
Chystati a k bohatým přes moře vesti břehům.
Kov tu jiní ze hlubin skvoucí vykopávali rudných,
Více ku poctě Bohům nežli ku zisku lidem.
Tam ti neúrodné rolníku ukázali rádlím,
By klas neslo zlatý, brázditi lúno země.
Lípy tito, svěcený Slávě strom, vedle pokojných
Cest sadili, chládek by stlaly vůkol i čich.
Muž syny města učil stavěti, v nich vesti kupectví
A mlad' svou učily tkávati plátno ženy.
Národe mistrovský jakové pak máš za to díky?
Rozškubaná hnusné zpotvořenosti věnec.
Jak včely med zavoníc kradné se do úle cizého
Hernou stádně a pak matku i dítky bijí:
Tak tu domu vlastní podroben pán, chytře mu vlezlý
Soused ovil těžký smutně o hardlo řetěz

Kde spanilá v zelených hájích pěla písň Slavenka,
Už hlaholem zpěvná ústa umlukla němým.
Kde z mramoru stály hromného paláce Perůna,
Z troskotaných sloupů teď psota chlěvy dělá.
Kde k nebi své věžila staroslavná Arkona týmě,
Zlomky drobí teď tam hostě cizého noha.
Rozbořené želejí zdi chrámů Retry pověstné,
Kde čněly, už ryje tam hnízdo si ještě a had.

Slávy syna k bratrům příšlého v ty kraje nezná
 Brat vlastní, aniže vděčně mu tiskne ruky.
Řeč ho cizá zarazí ze rtů a tváři slavenské,
 Zrak mu lže Slovana, sluch klamy bolně kazí.
Neb tak přehluboko vtláčila znaky Sláva synům svým,
 Místo že jich vymazat nikde nemůže ni čas.
Jak dvě řeky, spojilo když i jich vody jedno řečiště,
 Předce i po drahé cestě je barva dělí:
Rovně tylo zmatené násilnou národy vojnou,
 Až posavád loučí dvůj očividně život,
Odrodilí synové však své sami matce začasto,
 Bič macechy hříšné oblizující, lají.
Nejsou ni Slované životem, nejsou ani Němci,
 Půl toho, půl toho jen jak netopýři mají.
Tak peleší v krajinách osmanské plémě helenských,
 Koňský na vznešené vsterkna Olympu ocas.
Tak porušil zisťný Europčan dva světy Indů,
 Za vzdělanost vzav jim cnost, zemi, barvu i řeč.
Národ i čest zmizeli, s jazykem bohové zde zanikli,
 Jen sama zůstává příroda nezměněna.
Les, řeky, města a ves změniti své jméno slavenské
 Nechtěly, než tělo jen v nich, ducha Slávy není,
O kdo přijde tyto vzbuditi hroby ze sna živého?
Kým přiveden slušný k své bude vlasti dědic?

Kdo rce to nám místo, kdo cedil svou někdy za národ
 Krev Miliduch, kdo na něm sloup mu památky složí.
Kde hněvivý novotám, otcovskou prostotu bráně,
 Válčícím Slovanům Kruk po slovansku velel.
Neb kudy vítězný máchal meč v půtce Bojislav,
 A v pokoji šťastnou zákony řídil obec,
Už jich více není! s rachotem surového rekovské
 Články jejich zhoubný láme oráče lemeš.
Stíny jejich na dvou se časů hněvajíce ničemnost,
 Ve mhle sivé těchto zřícenin upně vyjí.
Upně vyjí, že osud posavád se smířiti váhá,
 A vnuka krev lecjak tam hnije, tam se mění.
Jak muselo v tomby studené být k národu sardce,
 Jenžby tu selz jak nad kostmi milenky nelil.
A však umlukni tichá, na budoucnost patří, žalosti,
 Osluněným rozptyl mráčky myšlének okem.
Najvětší je neřest v neštěstí láti neřestem,
 Ten, kdo kojí skutkem hněv nebe, lépe činí.
Ne z mutného oka, z ruky pilné nádeje kvitne,
 Tak jen může i zlé státi se ještě dobrým.
Cesta křivá lidi jen, člověčenstvo svesti nemůže,
 A zmatenost jedněch často celosti hová.

Čas vše mění, i časy, k vítězství on vede pravdu,
Co sto věků bludných hodlalo, zvertne doba.“

(Cit. dle: www.ceska-poezie.cz/ek/)

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Přečtěte si Předzpěv ze sbírky Jana Kollára *Slávy dcera*. Definujte na základě četby vztah slovanské myšlenky k mytologii a budoucnosti národa. Klad'te si otázky: jaký smysl mělo toto ukotvení obrozeneckého procesu v myšlence slovanství? Je to slovanství revoluční, nebo pasivní? Proč Kollár použil pro svůj *Předzpěv* právě časoměrné schéma básně? Působí na vás dnes tato báseň svou velebností, nebo už jde jen o historický dokument? Napište dvoustránkovou esej.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 3

Jakým typem verše je napsán *Předzpěv Slávy dcery*?

Další ideovou náplní jungmannovské fáze národního obrození bylo *posílení českého jazyka*. V krásném písemnictví pak tento požadavek znamenal povznést se z populární a popularizační literatury k umění vysokého stylu i hodnot.

Příslušníci nové obrozenecké generace vytyčili současně i *program národní vědy*. Úsilí o vytvoření české vědy nemělo nutně vést k myšlenkové a metodologické původnosti, ale především k vytvoření české terminologie: literárněvědné, lingvistické, estetické, logické, přírodovědné.

Zatímco národně kulturní aktivita první generace buditelů měla ráz defenzivní, mladá preromantická generace ve své činnosti je zřetelně *ofenzivní*.

Ovšem ve vztahu k folkloru zaujímala družina Jungmannova stanovisko odlišné od generací předchozích. Pro vytváření jejího pojetí slovesného folkloru měla rozhodující význam společensky nerozlišující idealizace venkovského lidu, ztotožněného s českým národem, dále potřeba nalézt zdroj tvůrčí inspirace pro umělou poezii, která v daných podmínkách nejlépe mohla prokazovat vysokou úroveň literární kultury národa, a v těsné souvislosti s tím také myšlenka jednoty a sounáležitosti Slovanů. Pojetí lidové písně jako vrcholného projevu tvořivé síly národa a jeho svérázného charakteru ovlivnilo především činnost sběratelskou a vydavatelskou. V literárním vývoji převládá směr označovaný jako **preromantismus**. Vyznačuje se překonáváním strohé a racionalistické normativní estetiky kla-

sicistické. Do literární tvorby pronikají neracionalistické prvky a postupy, vyžaduje se originalita, která vychází z přirozenosti a ze sblížení člověka a přírody. Přitom básnictví není nezávaznou hrou, básník přijímá roli učitele a věštce národní společnosti.

PRO ZÁJEMCE

Ptejte se sami sebe – jaký je dnes náš vztah k folkloru? Nedopouštíme se náhodou dnes podobných zkreslení, když si pod pojmem folklor představujeme krojovanou zpívající společnost a nejsme s to připustit, že folklor má i své odvrácené strany? Odkud se v nás bere idealizující tendence ve vztahu k folkloru? Jak se proměnil vztah k folkloru, který byl především před rokem 1989 silně využit k propagandistickým účelům?

Díky časovému opoždění, se kterým přichází preromantismus do Čech, probíhá u nás tento směr v době, kdy v jiných literaturách vrcholí romantismus, a tudíž se romantické prvky u nás objevují ještě před utvořením romantického systému. Ostatně jak závažným tématem pro některé autory otázka slovanské a zejména pak české lidvé slovesnosti byla, svědčí např. předmluva F. L. Čelakovského k *Ohlasu písní českých* F.(1840):

„Národní básnictví slovanské nalezlo za těchto posledních let tolik milovníkův, a tolikero sbírek národních písní vydáno tiskem, že každá skoro větev velikého stromu slovanského již své k popatření poskytuje více méně hojně květy. Přepodivný to strom zajisté a čarodějný, jehož každá haluze jiným a jiným obsypána jest květem – květem přerozkošným k vůni i pohledu, a přitom tak rozdílným od sebe, že nic podobného tomu nelze najíti po veškerém země naší oboru! – Taktě v nejrozmanitějších formách vyvinul se po rozličných nářečích slovanských zpěv národní, žeby snadno po dílech svých za plod národův sobě nejnepodobnějších považovati se musel, kdyby tudíž jeden a týž sladký hlahol nepřipomínal jeho jednotu a celost. Pravdivost vyřčení tohoto netřeba zde dovozovati; každémuť sama se k mysli naskytuje, kdo písně kterýchkoliv dvou odvětví slovanských vespolek srovnává, a to tím více, pak-li na práci si dal, poznati aspoň větší částku objevených těch pokladů. Jsou to tedy liché a prázdňé úsudky, zde onde slyšeti se dávající, o přednosti a výtečnosti národních písní slovanských jedněch před druhými, tak asi, dí-li kdo, že písně Slovanův východních aneb jižních daleko ony západních převyšují. Obrátivše tento úsudek, vyřkneme zároveň stejnou pravdu i nepravdu; neboť kde žádných stránek přírovnacích není, tu konec i všemu přirovnání. Majít' u př. ruské a srbské písně krásy a půvaby do sebe, jakých na prosto neznají písně Čechův a Slovákův; chovají ale naproti tomu v sobě též české a slovenské písně vnady a pěknosti, jakých by nadarmo v oněchno hledal. Slovem, každý takový spor nebyl by nic jiného, než spor o přednost modrých a černých očí.

Z té příčiny jest přede vším žádost vydavatele *Ohlasu písní českých*, by nikterak přilicován a přirovnáván nebyl k

Ohlasu písní ruských, před desíti lety vydanému; nýbrž, líbo-li komu, srovnávejž ohlas tento s hlasem jeho, totiž s samými písněmi českými. Jiné vzory měl básník před očima tuto, a docela jiné tam; s jiným zde, a s jiným tamto zápasil živlem, tak sice, že zpěv ruský a český téměř za dvě stejné strany neb protivy národní poesie slovanské vůbec považovati se může, což hlavně v tom svůj základ má, že onen jest nejvíce epické, náš ale lyrické povahy, onen jest více rozjímavý, budě cit pomocí obrazů a dějů, a v širší i vyšší zasáhaje prostranství, tento zas jest prchavější, hravější, cit prostě pronášející, předmětů, a to nejbližších, jen lehce se dotýkající, a tudy v mezích mnohem užších se pohybující. Čítání písní ruských (tak mně aspoň vždy se vidí) podobá se procházce hlubokými hvozdy, mezi hustým, vysokým stromovím, vedle potvorně rozmetaných

skalín, hučících řek a jezer; bavení se zas písněmi českými procházce širým polem a lukami, kde oko toliko s nízkým křovím neb utěšenými hájky se setkává, a sluch chřestem potůčkův aneb skríváním švítořením bývá zaměstnáván.

V Ohlasu přítomném snažil se básník z každé třídy písní českých dle formy, v jakové se objevují, vytvořiti některá nápodobení. Hlavnější pak oddílové zpěvu českého tyto jsou:

1. Básně rozpravné. Počet balladických neb dějepravných zpěvů nás došlých a ve sbírkách našich zaznamenaných jest ze všech nejskrovnější; žila tato zlatonosná z příčin každému známých více a více vytracuje se z národního života, ano málem dočista jest přebrána. Zachované nám některé toho druhu zpěvy z věků novějších jsou toho důkazem, jak velice lyrický živel i v nich nad epickým obdržel převahu. V nemnohých nápodobeních našich myslíme, že zvláště v čísle I. a XIX. ducha těchto rozpravných písní českých postihnouti nám se podařilo. Dějiny však naše, národní pověsti a pověry dosti ještě látky poskytnou v tomto okrese pěvcům budoucím.

2. Rovně neveliký jest počet i našich elegických písní. Čech – toť dávno známo – nepodává se snadno smutku a těžké mysli, a i když v klopotných okolnostech jest postaven, hledí brzo z nich se vydobytí. V sklíčenosti své nezpívá, a odlehčív srdci svému, tudíž i zapomněl na předešlé trampoty, aniž se mu chce o nich zpívat. Pěje-li však předce, prosvítá všude i tím smutkem jakási tichá a milá veselost, jenž písním toho druhu zvláštní půvab dává. Slzy tu ještě na tváři, a již radost v oku. I skrze mraky vždy některý sluneční paprsek musí prorážeti, kdežto v ruské elegické písní celé nebe černými zastřeno jest chmúrami. Z oddílů toho jsou v Ohlasu našem čísla II, X, XVIII, XX. a některá jiná více méně sem náležející.

3. V největší hojnosti poskytují se nám písně naivní, žertovné a satyrické, jsouce jako jádro všeho českého národního básnictví, a tudy také na těchto listech větší částka v oddělení to zasahuje. S dobrým rozmyslem trojí ten druh připojuji k sobě, an z jednoho a téhož původně vyniká pramene – z pravdivé, nelíčené prostosrdečnosti a z přirozeného humoru. Vdechnouti v píseň českou ducha naivnosti, a vytvořiti ji v tomto způsobu, jest a zůstane vždy každému napodobiteli úlohou nejtěžší a nejnebezpečnějším ouskalím, poněvadž velmi snadno mu jest vyklouznouti anebo v nechutné dětské hříčky, anebo v titvorné laškování. Zde básník nápodobující ouzkou a velmi nepevnou pod sebou má podlahu, nepožívaje té výhody, jakové se dostává nepovědomému skladateli písně prostonárodní, by totiž vypuštěn byl z mysli zpěvákovy neb čtenářovy, a jest s věcí touto právě tak, jako s mnohými dětskými nápady, jenž k usmání a radosti ponoukají, ješto všecku vnađu by ztratily i bez povšimnutí zůstaly, pronešeny jsouce ústy osob dospělejších. Jiní slovanští kmenové, vyjímaje sbratřenější s námi Slováky, písní naivních buď neznají docela, buď velmi pořádku u nich se nalézají. Vydavatel Ohlasu písní českých cítí sám nejlépe, kde v tomto ohledu k cíli nedostřelil anebo jej přestřelil, a však s nejvyšší bude mu potěchou, uznáno-li bude že předce několikráte v černé uhodil, a vlídný soudce, uváživ nesnadnost věci samé, vedle povedeného i méně podařilému popřeje místa. Přístupnější k následování jsou již písně žertovné a satyrické. Vylučují ze sebe ovšem nízké šprýmy i všecken rafinovaný vtíp; jistá však hravá svévole a úštěpačnost (jsouť dítky z půdy české!) jest jim zcela přirozena, a protož i v Ohlasu jejich směle si povolovati může básník, neboje se přísných klassických Katonův, k jejichžto chuti takoveto krmě arci se nestrojí. Procházka jest tu – jak jsme výše podotkli – polem mezi křovinami, a k nimť přináležejí též hloh, i šípek, i jalovec. –

4. Jsou pak písně v nejužším smyslu slova toho, jakové v každém zpívajícím národě nalzáme co vynoření citu nějakého, podržující však vždy svou národní známku, kterouž se od jinonárodních písní patrně rozeznávají vnitř i zevnitř. Vyskoumal-li básník tyto známky, a sobě-li je osvojil, nebude mu těžko před ním ležících vzorů dosáhnouti, anobrž daleko je i předstihnouti může, jakož se od vyššího vzdělání jeho slušně očekává: chraň se toliko, aby píseň ze své individualnosti české tuze u všeobecnost nevybíhala; neboť jak míle by dobře šla i pod jméno kteréhokoliv jiného národu, již není písní českou.

5. Konečně připomenouti třeba o tom druhu kratičkých našich písní, kteréžto záležejíce větším dílem v jediném sloce, ve zpěvu toliko a skrze zpěv mají nějakou cenu, a jež bychom pro tu příčinu nejraději popěvkami nazývali. Byvše s nápěvem jednou dobou zplozeny, bez něho jsou tělo bez duše, slupka bez jádra. Pozorutě

při tom hodno, že nejkrásnějších a nejráznějších staročeských melodií skoro nikdy nalezi není v delších písničkách, leč jediné v těchto popěvkách, a že takýto krátce pronešený cit, neb myšlénka, neb obrázek s jedněmi jen a určitými slučuje se zpěvnými zvuky, nedovolujícími, aby jiná slova byla podzpěvována. Zde nápodobíci básník přirozeným během málo aneb dokonce žádné kořisti nenajde, a protož jsme i my, vyjímajíc několika málo kousků, ze záhonu toho ničeho dále bráti se neosmělili.

Z rozvržení předeslaného již samo vyplývá, že básník, nespouštěje nikdy s mysli toho, co vlastně jest podstatou české písně, předce v jedné každé z uvedených tříd jináče sobě počínati musí, ano že plody jeho tím zajímavější jsou, čím větší rozmanitosti v každé zvláštní třídě bylo hleděno. Toť mu buď stále na paměti, že nepěje on sám (chce-li sám ve své osobě básniti, netřebať mu nápodobiti národních písní, máť jinde pole dosti široké), ale že v rozličné proměňuje se líce, z kteréžto tváří rozmanitosti teprv onen souzvuk vyniká, bez něhož každý ohlas přestává býti ohlasem. *)

*) Prostonárodní písně české nalezly posud jediného šťastného napodobitele, p. Fr. Jar. Kamenického. (Písně v národním českém duchu, v Praze 1833.) Vše, cožkoliv tento druh básnictví vyhledává, v tak pěkné tu shodě a míře, taková veskrz lehkost a plynkost, že skutečně naše písně jako v zrcadle spatřovati se domníváme. Jediné však, čeho při nich, jakožto celku, neradi pohřešujeme, jest právě tato nadmíněná rozmanitost tváří, anyť co dítky jedné rodiny, a ne jednoho národu nám se představují. Líbilo-li by se ctěnému příteli našemu sbírku svou ještě jinými formami obohatiti, snadno nedostatek ten dal by se odstraniti.

Že pak ostatně i zevnitřní případnosti písně české, jakož jsou rozměry, užívání místo rýmů pouhých assonancí, a co více tomu podobného jest, namnoze i v Ohlasu tomto našem přicházejí, z toho, mním, netřeba se ospravedlňovati před znateli národních písní.

A tak ze všech dávků, jež mi kdy Musa propůjčila, tento mi nejmilejší věnován budiž památce mých neocenitelných a příliš brzce z tohoto života vykročivších přátel – Josefa Vlastimila Kamarýta a Josefa Krasoslava Chmelenského – jmenům, jimižto že vedle jiných národ český honositi se nepřestane, jist jsem.

V Praze 31. Října 1839.“ (Cit. dle: www.ceska-poezie.cz/ek/)

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Přečtěte si předmluvu. Co je na její argumentaci preromantického? Napište jednostránkovou polemiku s ní.

Ve druhém a zejména ve třetím desetiletí 19. století stála ideologie národního obrození na pevných základech, které byly vytvořeny v oblasti české vědy, českého jazyka i českého písemnictví. Vznikají díla, která začínají nacházet odezvu i mimo svůj národ.

Ovšem kultivovaných uživatelů jazyka, a tudíž i konzumentů těchto novodobých projevů české literatury je vůči němčícímu obyvatelstvu stále ještě nedostatek. Přesto však už v tomto období jsou položeny základy celonárodně uvědomovacímu procesu, který vrcholil v následujícím období let třicátých, hlavně pak v revolučním roce 1848.

Druhá etapa obrození je ovlivňována celou plejádou významných vědeckých a literárních osobností, nezřídka spojujících obě tyto sféry, a tudíž vynikajících hned v několika

oborech. Tyto osobnosti – Josef Jungmann, František Palacký, Pavel Josef Šafařík, František Ladislav Čelakovský, Jan Kollár, Václav Hanka aj., jejichž díla mají zakladatelský charakter, vesměs v tomto období do literatury a vědy vstupují svými debuty (s výjimkou Jungmanna), ale mnozí z nich už v průběhu tohoto období vytvářejí některá ze svých vrcholných děl. Jejich tvorba se pochopitelně v tomto období neuzavírá, mnohdy naopak dozrává až v průběhu následujících desetiletí .

Zcela výjimečné postavení v rámci nově nastupující generace vlastenecky smýšlejících vědců a literátů měl **Josef Jungmann (1773 – 1847)**.

DALŠÍ ZDROJE

V textu **D. Vlašínové *Dějiny české literatury 19. století. II. díl (1815-1830)*** Opava: Slezská univerzita, Filozoficko-přírodovědecká fakulta 2006, s. 9-13 si zkompletujte obraz vzdělance, umělce a výrazné osobnosti Josefa Jungmanna.

Přečtěte si lyricko-epickou báseň *Oldřich a Božena*, která vyšla v rámci *Sebraných spisů veršem i prózou* (1873). Všimněme si, jak se v dikci, charakteru, básnických prostředcích a tematickém plánu projevují Jungmannovy názory na literaturu. Jednak je to vytríbená a pevná struktura verše, jednak lexikum v celém téměř rozsahu, jak jej čeština tehdy nabízela, a ideově zdůrazňuje právě onen prostý mrav a pevné sepětí s lidmi kolem sebe:

„Víš ty, kde selskou děvici
Vzal kníže za ženu?
Proč *Peruc* ves, a studnici
Tam zovou *Boženu*?
Své vlasti neznaje běh,
I jsi-li ty Čech?

K své zvuči Oldra kníže byl
A pro své trampoty
Kdys v troubu lovcí udeřil,
Tu šlechta s holoty
Se hrne z Postoloprť,
I lovec i chrt.

A hurra! honba v lesině,
A z lesa hlučí v plaň,
A knížeti tu v dědině
Se jeví dražší laň.
I jal se v pocitu stát',
Se divit' a ptát':
„Hle! peroucí tu děvici
Tam při tom roubení;
O div! v té malé vesnici
Tak pěkné stvoření!

Literatura národního obrození

Kdos kvítku v pustině nám,
Jak zvat' tebe mám?"

Dí ona: „Slovu Božena.”

A její hled se rděl:
„Ta Božena jest má žena,”
On zase pověděl.
A zeman volně se smál,
Lid v podivu stál.

„O lovče, netrop, kdoskoli,
Si smíchy z prostého,
Jsem dívka veská jakkoli
Však ducha čestného.
Tvůj, Pane, v městě je svět,
Tam květe ti květ.”

„Ho, ho! ty děvo, knížeti
Květ kde chce rozkvětá,
Ty měj mé slovo v paměti,
Bůh zítra více dá.”
Stál zeman do zemi vryt,
Má potěchu lid.

A hurra! honba klopoce
A zmizne v lesině.
O jak se troudí hluboce,
O jak je dívčině!
A zeman jitra se bál,
Však lid jeho přál.

„Ať na hrad choť mi vypraví
Dvůr slušný ústrojně,
A knížecí mi oslaví
Trůn žena důstojně.
Kde květe krása i ctnost,
Tam urozenost.“

A z jitra slyš! tu ve vrata
Cos náhle drnčelo,
A stál tu vůz, i od zlata
Se všecko třpytělo.
I vejde družina k ní
A v úkloně dí:

„Svou kníže velí ústrojně
Choť na hrad vypravit,
Tvá ctnost a krása důstojně
Má trůn mu oslavit.
Ctí jako urozenost
On krásu a ctnost.

„Změň choti panská prostý šat

V ten stkvostný zlatohlav,
Však na panovný vezmi hrad
Ten tichý, prostý mrav.
Ten tichý prostoty mrav
Jeť nad zlatohlav.

„Vděj na ty zlaté kadeře
To drahé kamení,
Jest jeho leskot krásy tvé
Jen slabé znamení.
Co s krásou rovnané tvou
Demanty, co jsou?
„Těch perel mírná jasnota
Tvá nádra ozdobi:
Jim ctnota tvá i dobrota
Se v ceně podobí.
O pro tvou ctnotu a čest
Co perla, co jest?”

Odína dívka v drahý šat
A v perly, kamení,
A vypravena strojně v hrad
Pro trůnu zkrášení.
Tu, ačť národu vděk,
Vstal zeman i řek’:

„O kníže! chceš ty – právě-li?
Nám kněžnu selku dát?
Vždyť páni z panstva brávali,
Svůj k svému má se znát.
Aj, předky v paměti měj,
A zemana dbej!”

„Ha! ty zemanstvo blahové
Měj ve cti rolní rod!
Ze Stádic tvoji vládcové
Svůj vyvodili plod.
I platí krása i ctnost
Co urozenost.

„Či vezmu cizozemkyni,
A v hřívu lepík dám,
Bych zjednal vrahům vůdkyni,
Bič strožil Čechům vám?
Lép kněžnu z národu mít,
Než z ciziny vzít.”

A ulovené dívčině
Dal kníže korunu,
A byla prostá Čechyně
Hle! sláva na trůnu.
I plésal vysoko lid.
Byl s zemany klid.

Viš nyní, kde tu dívčici
Jal kníže za ženu,
Proč *Peruc* ves a studnici
Tam zovou *Boženu*?
Své vlasti poznaje běh,
Tak jedno jsi Čech!“

Pod Jungmannovým vlivem vstoupili do literární teorie dva tehdy začínající básníci **Pavel Josef Šafařík a František Palacký společným dílem *Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodie* (1818)**. Oba neuspokojoval současný stav české poezie. Důvod mylně spatřovali v přízvučné prozodii Josefa Dobrovského (*Böhmische Prosodie*, 1795). Oporu nacházeli právě u Jungmanna, který sice nevystupoval polemikou veřejně, ale dal mezi vlastenci kolovat svou stať *Nepředsudné mínění o prozodii české*, a to už v r. 1804. Podle autorů se jako řešení nabízel přechod k jinému základu rytmického uspořádání verše, totiž od sylabotónického systému k systému časoměrnému.

Odpor přívrženců sylabotónické prozodie nebyl velký. Ujal se jí Šebestián Hněvkovský v *Zlomcích o českém básnictví, zvláště pak prozodii* (1820), napsaných také formou dopisů jako dílo obou mladých polemiků, Šafaříka a Palackého. Hněvkovský teoreticky správně argumentoval pro přízvučnou prozodii, ale nepřiměřenou chválou poezie Puchmajerovců, kterou stavěl na roveň světových básníků, svůj spis zpochybnil. Kritice ho podrobil v časopise Krok Josef Jungmann (1822). Recenze je významná proto, že zde Jungmann veřejně odhaluje své stanovisko.

Byť dal vývoj za pravdu teorii Dobrovského, návrat časomíry do poezie v druhém období národního obrození manifestoval její možnosti a dal i zajímavé plody v poezii raného Čelakovského a Kollára.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Znovu si přečtete **Předzpěv Kollárovy Slávy dcery** a také vybrané verše Šebestiána Hněvkovského na <http://www.ceska-poezie.cz/cek/>. Porovnejte a pokuste se zodpovědět tyto otázky: je časomíra skutečně použitelná pro český jazyk? Má svou zvukovou hodnotu? Je přízvučný rytmický základ českého verše příliš výrazným omezením, které nutně vede až k poezii kolovrátkovitého typu? Rozsah: 3ns.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 4

Jak se jmenoval spis, ve kterém dva mladí básníci vystoupili proti Dobrovského názorům na versologické základy českého verše?

František Palacký (1798 – 1876) byl Moravan ze staré evangelické písmácké rodiny. Otec byl sedlákem a zároveň kantorem na evangelické škole v Hodslavicích (u Valašského Meziříčí). Mladý Palacký odešel na studia do Trenčína. Se Šafaříkem a Kollárem se přátelil za studií na lyceu a poté na tříletém teologicko-filozofickém kurzu v Bratislavě. Od r. 1817 se živil jako vychovatel v zemanských rodinách.

V r. 1823 odešel do Prahy, kde se stal žákem Dobrovského. Na jeho doporučení získal místo archiváře v rodině hraběte Fr. Šternberka. Zapojoval se horlivě do vlasteneckého života jako význačný kulturní organizátor (dal podnět k založení Časopisu Českého muzea a byl jeho redaktorem, spoluzakládá Matici českou, zakládá Archiv český aj. spolky a společnosti).

Ještě před příchodem do Prahy se věnoval studiu estetiky. Svými studii pomáhal budovat českou estetickou terminologii. Chtěl vytvořit velké syntetické dílo o estetice (jmenoval ji krásověda), stačil však s velkou pečlivostí vypracovat jen některé oddíly (Přehled dějin krásovědy a její literatury, Krok, 1823, Krásověda, čili o kráse a umění, ČČM 1827, O původu komičnosti a tragičnosti, ČČM 1830, aj.).

Současně s estetickým myšlením se rozvíjela i Palackého práce literárněkritická, kterou pěstoval zejména po příchodu do Prahy. V Kroku a pak v ČČM posuzoval významná díla své doby, např. Čelakovského Ohlas písní ruských (ČČM 1830 – v příloze). Významně tak přispíval k budování počátků české literární kritiky.

Ve dvacátých letech se Palacký začal studiem materiálů, ale především ideově a metodologicky (filozofii se učil od Platona, Hegela aj. myslitelů) připravovat na svou stěžejní badatelskou cestu historika. Stal se zakladatelskou osobností a největším představitelem novodobého českého dějepiscetví.

Jako předstupeň svých Dějin národu českého v Čechách i v Moravě vydal spis Staří letopisové čeští od r. 1378 do r. 1527 (1829). Byl to soubor českých kronik. Ve dvacátých letech prozkoumával všechny archivy v Čechách i přední archivy evropské (např. ve Vídni, Mnichově, Lipsku, Římě, Drážďanech, Paříži, Budapešti aj.). V duchu dobového historismu, kdy minulost národa byla pojímána jako zrcadlo, ve kterém by národ poznal sám sebe, naplňoval tento vědecký úkol, neboť byl v přímém vztahu k živým potřebám obrozeneckého zápasu.

Osobnost **Jana Kollára (1793 – 1852)**, básníka a sběratele lidové slovesnosti náleží jak do literatury slovenské, tak i české. Pocházel ze slovenské evangelické rodiny bohatého sedláka, rychtáře a zaníceného čtenáře bible. Studoval na evangelickém lyceu v Bratislavě, později teologii na univerzitě v Jeně. V mládí se přátelil s Benediktim, Palackým a Šafaříkem. Pobyť v Jeně byl pro Kollára důležitý po mnoha stránkách. Seznámil se zde s dcerou pastora Friderikou Schmidttovou, svou láskou, která se stala předobrazem Míny ze Slávy dcery (oženil se s ní však až 1835). Dostal se zde do kontaktu s předními představiteli ně-

mecké kultury (např. s Goethem). Na území kdysi obývaném Slovany si uvědomil potřebnost boje za jejich rovnoprávnost. Po návratu r. 1819 se stal knězem a kazatelem na evangelické faře v Pešti.

Po r. 1848 působil jako profesor slovanských starožitností na univerzitě ve Vídni. Je pozoruhodné, že ač jeho dílo především programové je poznamenáno obrovským fanatismem zejména v otázce původu Slovanů, patřilo ve své době k těm dílům vycházejícím z českého prostředí, která se prosazovala i mimo naše území.

Ve dvacátých letech ale byla těžištěm jeho usilování tvorba básnická a sběratelská. Z vědeckých pojednání vzbudila značný ohlas jeho studie Dobré vlastnosti národu slovanského (1822) a Rozpravy o jménech, počátcích i starožitnostech národu slavského jeho kmenů (1830).

Z další činnosti Kollárovy je nutno alespoň se zmínit o práci pedagogické a lidovými, která je zachována především v jeho souborech kázání (Nedělní, sváteční i příležitostné kázání a řeči, 1831). Ty přesahovaly z náboženské tematiky do výkladů povahy historické, filozofické a přírodopisné a byly prodchnuty horoucím vlastenectvím. Kollár se uvědoměle hlásil k tradici Komenského a napsal pro mládež Čítanku (1825) a Slabikář pro děti (1826).

Pro představu, jaký způsobem se v Kollárově pojetí propojuje myšlenka slovanská s milostným a někdy až erotickým citem může posloužit i první znělka, v níž zejména závěrečná dvě trojverší ukazují na intenzitu a moc lásky a krásy, kterou se Kollár vpravuje do preromantického prostředí a předznamenává exaltované stavy romantické:

„V onom kraji, kde se květorúchá

Zála dolinami rozstřela,
Po nichž někdy silná kráčela
Slovanského noha Miliducha;

Sláva, že ji čas a zloba hluchá
Zhanobily, k nebi upěla
Rada bohů příjdouc zavřela
K její křivdě nakloniti ucha:

Přemítáno mnoho o náhradě,
Každý z bohů vroucně rozpráví,
Jeden to a druhý ono radě;

V tom cos Lada Milku šepce hezká,
Ten, aj pannu stvořiv představí,
A sněm tichne, žasne, chválu tleská.“

(cit. dle: www.ceska-poezie.cz/ek/)

Další významnou postavou tohoto období byl **František Ladislav Čelakovský (1799 – 1852)**. Ve dvacátých letech se zúčastnil literárních sporů o prozodii, kde byl zastáncem a obdivovatelem Jungmannovým. Stal se vůdčí osobností mladší preromantické větve, Literatura krkonošská (Čechoslav 1824). Volá po přísné literární kritice a paroduje ty kritiky,

kteří oplývají chválou; přísná kritika se zdá Čelakovskému zárukou zdravějšího literárního vývoje. Na naši literaturu aplikoval přísnější měřítko literatur světových. Jako kritik prosazoval se zejména v ČČM už od konce 20. let. V té době si dopisoval s anglickým slavistou Johnem Bowringem, kterému radil při sestavování antologie z české poezie (vyšla v Londýně r. 1832).

DALŠÍ ZDROJE

Další zdroje V *Antologii textů k dějinám české literární kritiky (XIX. století)* (Petr Hrtánek (ed.). Ostrava: OU v Ostravě 2008) si přečtete jednak článek *Literatura Krkonošská a jednak Slovo o Slávy Dceři* p. Jana Kollára. Je snad zřejmé, jaký typ kritiky má Čelakovský na mysli.

1.4 Rukopisy RKZ

Na poli vědy působil rovněž básník a přední falzifikátor **Václav Hanka (1791 – 1861)**. Za studií ve Vídni (1813 – 14) pomáhal redigovat Hromádkovy Prvotiny pěkných umění (zde otiskl nepodepsaný článek o významu folklórní tvorby a sběru lidových písní, čímž se stal zakladatelem tohoto úsilí v české literatuře).

Po návratu do Prahy stanul v čele mladé generace, která ho oceňovala i jako básníka. Jako objevitel staročeských literárních památek těšil se velké popularitě v celém slovanském světě. Byl zaměstnán v Muzeu od r. 1819 až do konce života. Ve své době byl považován za hlavu české slavistiky, byly mu uděleny četné řády a stal se členem několika zahraničních vědeckých institucí.

Jako vědec se prezentoval zejména v oblasti filologie, kde popularizoval názory Dobrovského a prosadil tzv. analogickou reformu českého pravopisu (*Pravopis český*, 1817), sestavil mluvnici českého jazyka (*Mluvnice čili Soustava českého jazyka* .Podle Dobrovského, 1822).

Velmi rozsáhlá byla Hankova editorská činnost, spočívající v tom, že zpřístupňoval (a to mnohdy poprvé) díla, která se uchovávala v rukopisné podobě. V letech 1817 – 1823 vydal v šesti svazcích *Starobylá skládanie*, nejvýznamnější památky ze 14. – 15. století (např. *Legendu o sv. Prokopu*, *Alexandreidu*, *Mastičkáře* aj.). Později mu byly dokázány různé zásahy do staročeských rukopisů a nepřesnosti v prepisech, přesahující i dobovou editorskou normu. Udržoval četné písemné i osobní styky s významnými slavisty, byl ve své době nejaktivnějším zprostředkovatelem vztahů českých obrozenců s cizinou.

Z krásné literatury nejmohutnější rozmach v druhé fázi národního obrození zaznamenala poezie. Původní tvorba byla doprovázena obrovskou vlnou **sběratelské činnosti**, soustředující se na lidovou píseň, říkadla apod., a vyvíjela se mnohdy v její těsné souvislosti jako **poezie ohlasová**.

Kolem osobností se formují **básnické družiny** (Jungmannova, Čelakovského, Hankova). Rozvíjí se kvalitní **poezie překladová**. V celém tomto období jsme svědky úporného hledání metrické podoby českého verše, projevující se snahou oživit přetrvávající jednotvárnost puchmajerovské poezie, striktně dodržující pravidla, vyslovená Dobrovským. Ve snaze vytvořit bohatší český verš se zejména v ohlasové poezii setkáváme s prvky syllabismu a ve snaze o tzv. vysokou poezii s přízvučným hexametrem.

Rafinovaným dobovým projevem je básnická **mystifikace**, projevující se v podvrzích, jež suplují absenci českých středověkých památek. **Rukopisy královédvorský a zelenohorský** patří k nejtýpičtějším básnickým projevům, spjatým s úsilím jungmannovské generace o svérázné národní umění.

Na vznik těchto domněle staročeských památek mělo vliv analogické duchovní klima ve světě: v době romantismu se vynořily téměř ve všech evropských zemích odvážné falzifikáty. Předstíraly existenci dávných básnických děl, posilovaly národní vědomí a vyhovovaly dobovému vkusu. Např. už v r. 1760 se ve Skotsku objevily bardské písně Ossianovy, které údajně našel zručný napodobitel staré lidové poezie James Macpherson (1736 – 1796), v ruském prostředí to byl „nález“ svitku, obsahující hymnus bájného pěvce Bobjana. (nalezen 1811), podvrhem je pravděpodobně i Slovo o pluku Igorově, objevené 1795 šlechticem

Musin – Puškinem. A mnoho dalších podobných „nálezu“ zaplavilo tehdejší Evropu. Není divu, že i v českém prostředí se zrodila myšlenka „objevení“ podobného typu textů.

Ještě před nálezem Rukopisů uvedl k nám mistrným překladem Ossianovy písně mladý Palacký (1817). Tento čin působil povzbudivě na skupinu našich padělatelů – přátele Václava Hanku, Josefa Lindu a Václava Aloise Svobodu. (Podle nových výzkumů je za možného dalšího padělatele považován malíř a restaurátor František Horčíčka, přítel Hankův). Ke zrodu podvrhů navíc přispěly i okolnosti specificky národní: preromantická generace citelně postrádala v české literatuře hrdinskou národní epiku, která by posilovala národní vědomí.

Duší celého podniku byl Václav Hanka, který byl na padělatelské aktivity dobře připraven tím, že prošel filologickou průpravou u Josefa Dobrovského, a to jak ze staroslověštiny, tak ze staré češtiny a jiných slovanských jazyků. Literárními znalostmi a zejména pak razantním polemickým potenciálem přispěl V.A. Svoboda, Josef Linda byl básnickým přínosem zejména jako epik. Zmíněný restaurátor Horčíčka pak technickým provedením.

Prvním dílem padělatelů byla tzv. Píseň pod Vyšehradem (nebo také Píseň Vyšehradská), kterou r. 1816 objevil Josef Linda, tehdy spolubydlící Hankův, na předešlé staré knihy.

Je to krátká sedmnáctiveršová skladba, spojující s apostrofou starobylého Vyšehradu projev milostné touhy po vzdálené milé. Svým původem se hlásí do třináctého století. Báseň měla úspěch, oklamán byl i Dobrovský, který teprve v r. 1824 pojal podezření.

Rukopis královédvorský objevil r. 1817 v kostelním sklípku ve Dvoře Králové Václav Hanka a sám jej vydal tiskem r. 1819. Rukopis byl koncipován jako torzo rozsáhlého sborníku, podle typu písma se hlásil do třináctého století. Obsahoval 14 básní : z toho 6 skladeb epických, 6 skladeb lyrických a dvě básně lyricko-epické. Těžiště celé památky spočívalo v epice, která oslavovala hrdinské činy starých Čechů od doby Sámovy (tedy od 7. stol.) až po údajné vítězství nad Tatary u Olomouce r. 1241 (skladba Jaroslav). Epika tedy zahrnovala mýtické pohanské období, z doby bojů česko – polských (Oldřich a Boleslav), ze saskeho vpádu na poč. 13. stol. (Beneš Hermanov), o staročeských rytířských hrách (O slavném sedání). Dvě lyricko – epické básně Jelen a Zbyhoň. Dále je tu šest básní lyrických (Róže, Zezhulice, Opuštěná a Skřivánek, Kytice a Jahody).

Podíváme-li se do „těla“ rukopisů, nelze si nevšimnout preciznosti veršové i silných metaforických a personifikačních prvků, podobně jako dramatického spádu v momentech akce:

„BENEŠ HERMANOV.

Aj ty slunce, aj slunéčko,
tyli jsi žalostivo!
čemu ty svítíš na nás
na bídné lidi.
Kde jest kníže, kde lid branný?
k Otě daleko zajel,
kdo nás vrahům vytrhne,
osířelá vlast!
Dlouhým tahem Němci táhnou
a jsou Němci Sasíci;
od zhořelských dřevných hor
v naše krajiny.
Dejte nebožátka, dejte
stříbro, zlato, zbožice,
a pak vám vypálají
dvory, chalupy.
A všecko nám vypálili,
stříbro, zlato pobrali,
hovada odehnali;
dále k Troskám jdou.
Netužte kmeti, netužte,
již vám travička vstává,
tako dlouho stupaná
cizím kopytem.
Vijte věnce z polních květů
svému vyprostiteli;
osení se zelená,
promění se vše.
Rychle se vše proměnilo,
aj tu Beneš Hermanov
tamo lid v hromadu zve
proti Sasíkům.
Shlukli se tu sedlští lidé

v lese pod Hrubou Skalou,
každý za zbrani jal cep
proti svým vrahům.
Beneš, Beneš v předu jede!
za ním ves lid drážlivý,
pomstu, pomstu volá všem
Sasům plenícím.
Aj tu hněvy uchvátili
krutostí obě strany,
vzbouřili se v vnitřnostech
rozezlených mužů.
Rozohnili oči jejich
proti sobě strašlivě:
vstanou kyje nad kyje,
kopí nad kopí.
Srazily tu obě strany,
jakžby les v les se valil,
jak blesk hromu po nebi,
ako blesk mečů.
Zezvučel křik hrozonosný,
poplašil vši zvěř lesní,
všecko nebeské ptactvo
až po třetí vrch.
Rozléhá se po udolích
od skalnatých hor
tu ráz kyjů, tu mečů,
jak kot starých dřev.
Takto stály obě strany
proti sobě bez hnutí
na zasazených patách,
na pevných lejtkách.
Obrátil se Beneš vzhůru,
kynul mečem na pravo,
tam se síla hrnula,
kynul na levo,
i v levo bouřila síla;
od zad na skalnatý lom,
a z lomu vše kamení
na Němce vrhou.
I jde půtka s chlumu v rovni,
bylo Němcům upěti, bylo Němcům prchnouti –
i pobití jim.

ZBYHOŇ.

Poletoval holub
se dřeva na dřevo,
žalostivě vrkal
hoře všemu lesu:
Aj ty lese šířý!
v tobě sem létával
s holubící drahou,
s milou roztomilou.
Ach a zlostný Zbyhoň
chvátil holubici,
i odnesl na hrad,
ach a na hrad tvrdý.
Aj obcházel jinoch
kolem tvrda hradu,

žalostivě vzdychal
po své drahé milé;
od hradu na skálu,
na skále si sedl,
žalostivě seděl,
s němým lesem mlčel.
I přiletěl holub,
žalostivě vrkal.
I pozdvihl jinoch
hlavu kněmu vece:
„Ty holoubku smutný!
tobě smutno samu,
toběli krahujec
uchvátil tvou družici?“
„Ty Zbyhoni tamo
na tom tvrdém hradě,
tys uchvátil moji
drahou předdrahoučkou,
a odnesl na hrad,
ach na hrad na tvrdý!
Holoubku tyby si
byl válčil s krahujem,
kdyby tobě bylo
rděčko udatné;
tyby si byl vyrval
krahujci svou drahou,
kdyby tobě byly
dravé ostré drápy;
tyby si byl zabil
krahujce zlostného,
kdyby ti byl tvrdý
masožravý noseček.“
„„Ej smutný jinochu,
ženiž na Zbyhoně,
tobě srdce přeuatné
proti vrahu,
tobě proti němu
zbraně silná, ostrá,
tobě jemu v hlavu
těžký, železný mlat.““
Rychle jinoch dolů,
v dole temným lesem;
i vzal na se svou zbraň,
i na rámě mlat svůj.
Spěchá lesem temným
ku hradu tvrdému;
byl u tvrda hradu.
V noci všudy temno,
tloukl silnou pěstí;
„„kdo to?““ s hradu slova.
„Já jsem lovec bludný.“
Otevrou se vrata.
Tlukot silnou pěstí.
Otevrou druhé.
„Kde vládyka Zbyhoň?“
„„Za velikou síní.““
Tamo Zbyhoň vilný,
tamo pláče děvče.
„Aj otevři lovcí!“
Neotevře Zbyhoň.

I rozrazil mlatem
dvěře silný jinoch,
i rozrazil mlatem
Zbyhoňovi hlavu.
Hradem všudy běhal,
i vše v hradě pobíl;
u své krásné dívky
do svítání ležel.
Přišlo ranné slunce
rcholy dřev k hradu,
přišla nová radost
v jinochovo srdce,
že svou krásnou dívku
choval v silných pažích.
„Čí ta holubice?“
„„Zbyhoň ji uchvátíl,
jako mě zde vězel,
tak ji v tvrdém hradě.““
„V lesy z tvrda hrada!“
I letěla v lesy,
i letěla semo,
i letěla tamo;
se dřeva na dřevo,
se svým holoubčkem:
s holoubkem spávala
na jedné větvi.
Vzraduje se dívka,
i se svým jinochem;
chodí semo tamo,
všudy, kam zechtěla:
s miláčkem spávala
na jediném lůžku.

JAHODY.

Šla má milá na jahody
na zelená borka,
zadřela si ostré trní
v bělounkou nožičku.
Nemůže moje milenka
na nožičku vstoupit.
Ach ty trní, ostré trní,
proč si bolest zdělo?
za to budeš, ostré trní,
z borek vymýtěno.
„Počkej milá v pochládečku,
v zeleném borečku;
já doběhnu na palouček
pro bílého koně.“
Koniček se na paloučku
v husté trávě pase,
moje milá v pochládečku
na milého čeká.
Počne milá žalovati
po tichounku v borku:
„ach co řekne moje máti,
já nešťastná holka!
Vždycky mi říkala máti,
chovej se jinochů,

čemu se jinochů chovat?
když jsou dobří lidé.“
I přijel sem na koníčku
jako sněžek bílém,
skočil s koně, vázal na suk
za stříbrnou uzdu.
Objal děvče, přiřďal k srdci
i líbal sem usta,
i zabyla krásná dívka
v nožičce bolný trn.
V lásce sme se milovali,
slunce na západu.
„Pojed' milý rychle domů,
slunéčko nám zajde.“
Vsed sem rychle na konička
jak sníh bělounkého,
vzal sem milenku v náručí,
odjel sem s ní domů.“

(cit. dle ceska-poezie.cz)

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 5

Přečtete si výše citované tři básně. O jaké tři typy básní, které jsou obsaženy v Rukopise Královedvorském, se jedná?

Roku 1818 byla objevena památka ještě starobylejší: **Rukopis zelenohorský**, který měl pocházet ze století devátého až desátého. Byl anonymně zaslán zemskému purkrabímu jako přírůstek pro nově založené Národní muzeum a podle skladby, kterou obsahuje, nesl zprvu název Libušin soud. Zelenohorský byl pojmenován podle údajného místa nálezu, Zelené Hory u Nepomuku, až o několik desetiletí později. Obsahuje krátký zlomek o staročeském sněmu a pak delší báseň o sporu dvou bratří Chrudoše a Štáhlava, který rozsoudí kněžna Libuše.

Ústřední báseň je psána desetislabičným trochejem (přejatým ze srbských hrdinských zpěvů). Rukopis byl přijat s pochybnostmi, otevřeně proti němu vystoupil Josef Dobrovský, který jej označil za Hankovu mazanici, čímž proti sobě poštvál nejen padělatele, ale skoro celou Jungmannovu generaci.

Povzbuzen úspěchem, pokusil se Hanka ještě o několik falz. V r. 1818 tzv. objevil česky psanou Milostnou píseň krále Václava, o které bylo však brzy prokázáno, že se jedná o překlad z němčiny. V r. 1828 objevil dva žalmy v žaltáři a zlomek Evangelia sv. Jana, dále rozmnožil české glosy v Mater verborum. V r. 1849 (ale už neúspěšně) podvrhl Libušino proroctví.

DALŠÍ ZDROJE

Přečtěte si knihu Miroslava Ivanova *Tajemství RKZ* (Praha: Mladá fronta 1969) a zrekonstruujte si podle ní poctivě události, spojené s objevením rukopisů, jejich veřejným přijetím. Monitorujte také spory o rukopisy.

Lyrika druhé etapy národního obrození se ale samozřejmě nevyčerpává jen Rukopisy. Velkému ohlasu se těšila sbírka básní **Pavla Josefa Šafaříka *Tatranská Múza s lýrou slovenskou*** (1814). Byla to sbírka značně pestrá jak po stránce obsahové, tak i tvárné: ačkoliv značně těžila ještě z klasicismu, zaznívaly v ní tóny poezie lidové, v některých verších se už blížila poetice preromantické. V užití metrice se pohybovala mezi hexametrem a prozodii přízvučnou (teoreticky se přiklonil Šafařík k časomíře až r. 1818). Jako básník projevil značnou původnost, tvořivý temperament a námětovou pestrost. Ve sbírce se střídají motivy a náměty milostné, úvahové, přírodní i lidové. Významná je jeho epická skladba oslavující Jánošíka, kterou se počíná trvalý jánošíkovský kult v české i slovenské literatuře.

Přečtěte si Šafaříkovu báseň vstupní, ve které je patrné tvůrčí nasazení a motivická jemnost a originalita:

„Loučení s Múzou.

(Místo předmluvy.)

Měj se dobře, Múzo milá,
cesta tvá buď šťastlivá;
svižně mrštíž stehna čilá,
ježto jsi vždy činlivá.
Navštěv drahých přátel byty,
řekni, jak se má tvůj pán,
zjev jim přímo naše city,
snad ti bude obyť přán.
Malá jestiť dýlka cesty,
kterou nyní měřit' máš,
přece hory, doly, klesty
projít' musíš, jako znáš:
protož opatrně chodiž,
drž se pravé stezky vždy;
krok tvůj vděčné srdce vodiž,
láska pak ti sladiž rty.
V propast' s mraky z tváří jasné
panny tklivě žertovné:
oviň věncem s růže včasné
vlasy své, a povlovné
zpěvy k sladké hudbě lýry,
v prostotě však vylívej;
chraň se slušné strhnout' míry,
zcestných stop se vystříhej;
nevyšíň se v pravo, v levo,
neběž drze v před a v zad;
aniž zůstaň stáť, co dřevo,
ptaná: kdo jsi, kam a zkad?

Nechtěj své hned krýti viny
s tváří červcem zbarvenou,
řkouc, že v odvážlivé činy
pán tě naved' nucenou.
Zamlč též, že jemu bylo
málo víc než šestnáct let,
když ho s tebou nebe svilo,
když ti polní trhal květ,
jejž ti již teď v cestu dává
větším dílem svadlý snad:
zdaž se menší odsud stává
vina zřící odevšad?
Skrovně kvítků béřeš s sebou,
skrovná však i vláda tvá:
málo s malou půjde s tebou,
ač jich více sbírka má.
Nestrachuj se, jak kde vkročíš,
otevřeš jak ústa svá,
kdy své vládce, soudce zočíš,
kdy se tě kdo něco ptá;
kdy tě budou kolem zhlídat',
postavenou v zrcadle,
zdaž moc zřejmých poskvrn vídat',
obstaneš-li v divadle;
místem snad i notně tříbit',
jako smetnou pšenici,
slušně-li se můžeš líbit',
hustou k zkoušce řící.
Ty však směle, než i vážně
mluv, jak jsem tě učil já:
aniž s bázní šetriž strážně
pouštět' slova medová.
Slovanka jsi, netaj toho;
k strunám harfy slovenské
snaž se čisté, ač ne mnoho,
střídat' zvuky panenské.
Kam jen přijdeš, učíš dosti:
Češka budiž Čechovi,
(vhod si věsti má host' k hosti),
s kmetem plač, pleš hochovi.
V čase, kdež si tento hlásně
nad jazykem naším lká,
žeť, co jindy, nezní krásně,
v tom však ruce v váček cpá;
ohněm onen žhoucím jatý
chvátá, nezříc, kam a jak,
až kdy v letu příliš piatý
s nebes, k smíchu, padá znak;
tento všecko sebrav spolu,
starý, nový smísí v kvas,
k pstrému hosti zůve stolu,
jím je moří drahý čas;
onen řeči tvé, že není
svou, co hada utíká,
snad, že učít' se mu lení,
že jest tupá, naříká,
mněje, žeť jen z jeho hrdla
libý může plynout' jek,
an by nám, co skála, tvrdla
v ústech mluva, jemu vděk:

v této, družko má, by době
marný náš byl mnohý strach;
k čemu darmo stýskat' sobě,
lekat' se, což dým a prach?
To sic, že tě mnohé tvory
ostrým ostnem uštknou, znám:
dokavad však, oněm v vzdory,
malá bude ujma nám.
Najdeš, najdeš srdce stkvělé,
srdce plné milosti,
ježto, že jsme city vřelé
za dnů zlaté mladosti
útlým zpěvem v roucho lehké
přioděli nevinně,
třebas kleslo stehno křehké,
s radostí nám promine;
zvolně mylné zpraví bludy,
aniž proto zplodí hluk,
by nás z tiché zplašil boudy4),
by nám činných svázal ruk. –
Toho, Múzo, veleb vděčně,
tomu vroucné díky vzdej! –
Vrat' se rychle, toužím věčně,
pak se potud dobře měj!“

Matěj Milota Zdirad Polák (1788 – 1856) představuje nejvýraznější typ autora Jungmannovy básnické družiny. Jeho stěžejním dílem, ve své době nesmírně populárním, byla *Vznešenost přirozenosti* (1813), později přejmenovaná na *Vznešenost přírody*. Toto druhé vydání přepracoval a rozšířil, konečnou variantu zrevidoval Jungmann (vyšla 1819).

Přečtete si ukázkou, abyste si uvědomili specifický verš Polákovy knihy:

„Vpřod.

Mhou klenutý strope, odvážným ve blankytu rozpiat
Obloukem! tobě pozdravení a radosti přináším
Usmání. Žizním: zdrojové jen rozkošeplovní
Z ohnivělému mohou prochlad prsu dáti silící.
Ze hlubokých by jezer, duchové kdež nektaru slastí
Číše plní, bylo prahnoucím jen krůpěji ustům
Dáti, cit okřáním pěkný by se lehce vyvíjel.
Má žádost tejná, ve vnitřní ukryta hloubi,
Úsměchy příjemné a radost by vynášela vábnou.
Přírodo, tvá na prsa mne přiviň, kde motýlec a velryb,
Lidstvo a červ srdceblažným veselím se opíjí;
Každý tvor mateřský zovouc, mola jak slona pílíš.
Tehdy v tvém jistý bude poklid a útěcha lůně.
Kde, kteraký vyvolím tvé ó královno ve říši
Stan, trudné, co zrak mi kalí, kdež pozbudu péče?
Tamli mi jíti,
Kdež barevný stkví koberec se vesny,
O ploty břečtan spanilý se víjí,
Vířejí v jasném klokoty kde modru:
Či, kde ve střemchách se honí věterky,
Kde v tichu slavném štěhotá slavíček?
Pod skalím či snad při živé studánce
Utěchy najdu?“

(cit. dle www.ceska-poezie.cz)

Ovšem dvěma největšími básnickými zjevy daného období jsou **Jan Kollár** a **František Ladislav Čelakovský**.

Básnické dílo Jana Kollára je stejně jako jeho spisy vědecké povahy prodchnuto horoucím vlastenectvím a stejně tak zapáleným slovanstvím, jakož i silně prožívanými myšlenkami humanitními. První tištěnou báseň napsal v latině a vyšla r. 1821. Ihned po ní však už následovala i první sbírka, nazvaná **Básně (1821)**, obsahující básnickou žeň, vzniklou za pobytu v Jeně (od podzimu 1817 do března 1819).

Sbírka je rozdělena do čtyř částí: Znělky neb Sonety, Elegie, Všelico, Nápis, mísící poetiku trochejskou (Znělky) a časoměrnou (Elegie). Oba tyto první oddíly obsahují převážně poezii erotickou, inspirovanou celoživotní láskou k dceři evangelického pastora v Lobedě (místě nedaleko Jeny) Friderice Wilhelmině (Míně) Schmidtové, příslušnici poněmčelé, původně slovanské rodiny (vztah vyvrcholil pozdním sňatkem až v roce 1835). Sonety, jichž je celkem 86, jsou rozděleny do dvou tematických celků: první oslavuje lásku a milostné štěstí, druhý je prodchnut steskem z odloučení. Celá sbírka je prostoupena na svou dobu netypickou subjektivní notou, obdiv však vzbudila v českém i slovenském čtenářstvu. Obtížný znělkový útvar prodchnul Kollár citem neobyčejně spontánním a vroucím, neslaví však svou milenku jako přirozenou ženskou bytost, ale v duchu příkladu Petrarkova a Dantova jako vrcholný ideál krásy a zpřítomnění nejvyšších hodnot. Značnou mírou subjektivizace se vyznačují i další básně této sbírky, které odrážejí národně společenskou a kulturní situaci, shromážděnou především v oddíle Nápis. Tvoří ji převážně epigramy ve formě časoměrného elegického disticha, uvádějící do souladu myšlenky slovanské a vlastenecké. Některé básně byly Jungmannem z obavy před cenzurou ze sbírky vyřazeny (např. báseň Vlastenec, odmítající pasivitu a vybízející k odvaze a radikálnímu činu, kolovala v opisech a byla otištěna až v r. 1868).

František Ladislav Čelakovský psal básně už za gymnaziálních studií; jeho básně vlastenecké, úvahové a přírodní prozrazují působení evropského klasicismu. Pod vlivem spisů Herderových, které sám překládá, se jeho zájem obrací k lidové slovesnosti. V r. 1822 vydává jednak žeň ze své vlastní poezie (Smíšené básně, 1822), jednak 1. díl svého třísvazkového výboru Slovancké národní písně (1822, 1825, 1827), obsahující písně české, slovenské a moravské, pořázené podle vlastních záznamů i podle sběrů Hankových a Šafaříkových, dále písně ruské, ukrajinské, polské, srbské, slovinské a bulharské (ve vlastních překladech). Básnická prvotina Smíšené básně obsahuje směs veršů milostných, vlasteneckých, pijáckých, baladických; jsou psány na veselou i zbožnou notu. Promítl se do nich vliv Kollárův a Goethův. Obsahuje také vznošené a poněkud těžkopádné verše časoměrné (např. Na smělost), poezii inspirovanou lidovou slovesností (Děvče, já ti udělám), ale i pokusy epigramatické. Epigramy psal Čelakovský zhruba od dvacátých let. Ve Smíšených básních najdeme osm epigramů květinových (Kvítí), čerpajících po vzoru Goethově satirické náměty a nápady ze světa přírody, a jedenáct epigramů nazvaných Nápisové, v nichž se zvláště odrazila básníková individualita. Celá sbírka nese však nesmazatelnou stopu ohlasovosti, z níž je zřejmé, jak cizí podněty rozezpívávají básníkovu duši k vlastní tvorbě

Ze zájmu o slovanskou a zejména o ruskou lidovou slovesnost vyrostla sbírka *Ohlas písní ruských* (1829). Je básnickým výrazem Čelakovského rusofilství, projevujícího se nejen v tematice skladeb, ale i v jejich stylizaci do podoby ruské prostonárodní poezie. Čelakovský v nich vystihl, a to velmi zdařile, myšlenkový i citový náboj ruského písňového folklóru, přičemž ruský kolorit navodil i prostředky stylistické povahy: typickými epitety, lexikálními rusismy, patosem bohatýrských zpěvů.

Tematická i žánrová pestrost *Ohlasů* je značná. Jsou to vesměs skladby se silným epickým jádrem, zpracovávající bájeslovné náměty a události ze starých kronik. Přesto, že se zde Čelakovský velmi silně přichýlil k staroruským bylinám, nejsou to skladby epigonského charakteru, ale svébytná a originální díla. Vystupují v nich bájní hrdinové (Čurila Plenkovič, Ilja Volžanin, Ilja Muromec), ale i postavy z lidu (Rozmluva noční, Mládenec koně pochvaluje), řada písní je milostných. Ohlasy se těšily velkému úspěchu, Palacký je stavěl vedle Kollárovy Slávy dcery na vrchol tehdejší české poezie.

František Ladislav Čelakovský vytvořil příkladem svého díla početnou básnickou školu (literární historie mluví někdy přímo o epigonech, byť tento výraz je poněkud příkrý). Tato družina vtiskla ráz až letům třicátým a čtyřicátým (Josef Krasoslav Chmelenský, Josef Jaroslav Kalina, Josef Jaroslav Langer, Jan Pravoslav Koubek, Boleslav Jablonský, Josef Vlastimil Kamarýt, František Ladislav Vacek Kamenický, Václav Jaromír Pícek.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Přečtěte si *Ohlas písní ruských* i *Ohlas písní českých*. Jak živé je Čelakovského ohlasové psaní dnes? Zanechává stopy i v člověku 21. století, nebo naopak působí příliš strojeně a krkolomně? Odpovězte formou recenze o rozsahu max 2 ns.

Ve srovnání s poměrně mohutným proudem novodobého básnictví je prozaická produkce tohoto období mnohem chudší. Přesto zde dochází k jistému vývojovému posunu ve smyslu kvalitativním: od prózy umělecky nenáročné (s mravokárnou tendencí, fantastické a dobrodružné povahy) k próze, která si klade vyšší estetické cíle. Nedostatek původních českých prozaických děl byl mimo jiné způsoben i úsilím o tzv. prózu vyššího stylu v symbióze s poezií. Tento postup vylučoval vznik velkých epických děl vypravovatelského slohu.

Beletristická próza z valné části vycházela časopisecky, jen velmi málo jí vyšlo knižně. Přesto v tomto období dochází ke konstituování krásné prózy novočeské, která sice ještě zdaleka nemá úroveň evropské současné produkce, ale klade, byť nepříliš pevné, základy pro rozvoj prózy vysokého stylu, která v jazyce spatřuje dominantu svého národního vědomí. Toto vzrůstající se národní uvědomění hledá pro svůj výraz odpovídající téma – pokud možno domácí provenience (Linda, Klicpera). Vedle tohoto úsilí však i nadále je pěstována a vychází původní i přeložená próza zábavná, která hledá své čtenáře hlavně

v měšťanských kruzích. Zatímco v předcházejícím období v této oblasti vévodila rytířská povídka, popřípadě dobrodružný román, většinou přeložený či adaptovaný V. M. Krameriem, Prokopem Šedivým aj., v druhém desetiletí je posilována tendence poučná a vzdělávací.

Nejvýznačnějším představitelem, syntetizujícím složky zábavné a výchovné, byl **Matěj Josef Sychra (1776 – 1830)**, katolický farář v Jímramově, který svými “vzdělavatelskými” povídkami přispíval už do Hromádkových Prvotín. Svody těchto drobných prozaických prací s mravoučným a didaktickým posláním přinášel ve svých vlastních časopisech. Byl jím např. Povídatel aneb Sběrka rozmanitých, pamětihodných příběhů, povídaček, dovtipných nápadů k poučení a obveselení, který vycházel v Brně a poté v Olomouci (1815 – 17). Po dvouleté pauze obnovil jeho vydávání pod názvem Kratochvílník (1819 – 20) a ještě později pod názvem Kratochvilná včelička (1827). Četné povídky otiskoval i v Zieglerově Dobroslavu. Nejedná se vždy o původní tvorbu, jsou to historicky posbírané prostřednictvím jiných autorů; má však velmi živý smysl pro situační komiku.

Vliv hovorového jazyka a ústní lidové tradice je patrný i na rozsáhlé tvorbě obratného novináře **Václava Rodomila Krameria (1792 – 1861)**. Syn slavného otce, nakladatele V. M. Krameria, se věnoval próze zábavné, dobrodružné, často převzaté z jiných autorů. Psána s chvatem a pro obživu plnila toliko funkci konvenčního čtiva.

V tomto období píše i dvě prozaičky, **Marie Antonie (vl. jm. Josefa Pedálová, 1780 - 1831)** v povídkách pro dívky a ženy české (Serafka, 1826; Myrhový věneček, 1828; Keř rozmarinový, 1830) a **Magdaleny Dobromily Rettigové (1785 – 1845)**, která ve svých sladce romantizujících povídkách (např. Arnošt a Bělínka, 1820) se pokusila o ženskou rytířnu, zatímco v jiných, mravoučně laděných tvořila ideální obraz současné dívky (Mařenčin košíček, 1821, 1822 aj).

Jak prokázal F. Vodička, pro rozvoj umělecky náročnější české prózy učinil mnoho Josef Jungmann, ač sám prózu nepsal (s výjimkou fejetonu Slezská povodeň, viz. I. díl skript), a to svými veskrze kvalitními překlady (zejména Chateaubriandovy Ataly).

Asi nejvýraznějším prozaickým dílem období je **Záře nad pohanstvem aneb Václav a Boleslav (1818) Josefa Lindy**. V něm aktualizoval ideově významné téma z českých národních dějin: boj křesťanství a pohanství na počátku 10. století. Dílo je prodchnuto vlasteneckým patosem; Boleslavův bratrovražedný čin vychází z nadšeného nacionalismu preromantické generace jako nutný odpor proti Němcům a z bolzanovského utopického humanismu.

Děj čerpal z Hájkovy kroniky, dějový prvek je však potlačen na minimum, v textu dominují popisné pasáže, do nichž se promítá pokus o líčení životního stylu starých českých kmenů. Hned v první části prózy zachycuje Linda pohanskou slavnost na uctění boha Svan-tovíta, v hovorech účastníků líčí náboženské názory, obřady, modlitby, hymny, rodinné a společenské zvyky, oděv, zbraně, zaměstnání, zábavy, hry, písně milostné, mýtické, pověsti o Přemyslovi a Libuši, ale hlavně a především statečnost českých pohanů v boji za vlast.

Druhá část se odehrává na Vyšehradě a je postavena na kontrastu Václavova už křesťanského dvora a družiny kolem Boleslava a matky Drahomíry, kteří jsou středem ohroženého českého pohanství.

Další části pak přináší charakteristiky obou bratrů a vrcholí ve scéně na Boleslavově hradě, kde probíhá hlučná hostina na počest narození prvorozeného Boleslavova syna. Během ní v Boleslavově nitru zuří boj mezi láskou k bratrovi a povinností k národu, rovněž Drahomířino mateřské rozhodování zvládl Linda s poměrně vytříbenou psychologickou kresbou. Po vraždě spáchané najatým vrahem se v Boleslavovi opět ozývá bratr, člověk, který lituje svého činu a sám zatouží po víře, která nevráždí, ale odpouští.

Linda, inspirovan materiálem Hájkovy kroniky, vytvořil zajímavý, jednotný děj, dobře motivovaný a psychologicky propracovaný. Zachycuje jej jako osobní, čistě lidský proces, kterým je řešen historický spor. Boleslav je zobrazen jako hrdý pohan, jemuž samostatnost národa je nadevše, Václav jako snivý romantik a lidumil, pro něhož je křesťanství prostředkem k ochraně utlačených, Drahomíra je především milující matka. Sám pojem křesťanství je zbaven dogmat, důraz je položen na jeho etický a sociální význam. Václav v křesťanství spatřuje i nový, vyšší kulturní princip, který Boleslav nechápe, neboť má na mysli především odvrácení národní poroby (jeho ústy zaznívají prorocky viděná obvinění Němců). Linda jako autor zde však stojí nad stranami, zachovává si názorovou otevřenost.

Václav Kliment Klicpera uveřejnil v roce 1828 svou prózu *Točník*. Jde o text, který nese všechny znaky plnohodnotné historické prózy. Pod vlivem Waltera Scotta směřuje k individualizovaným charakterům, vytváří obraz prostředí, usiluje o vystižení dobové atmosféry. Postava krále Václava IV., která byla právě zásluhou Klicperovou uvedena do české literatury, a to v obranném pojetí (později Mácha, Tyl aj.), provázena katem, je postavou s romantickými prvky, vnitřně rozeklaná a psychologicky složitá. Hlavní hrdinkou je však dcera správce komárovských hutí Johana, která svou lásku k Václavovi, o němž se domnívá, že je prostý rytíř, zaplatí životem. Je zavražděna žárlivým ženichem, který je vzápětí spravedlivým královým rozhodnutím potrestán jeho katem. I v této povídce se projevuje autorova dramatická průprava. Ostatně v úvodu k *Točníku* poznamenává: “Mně je celý svět dramatická báseň!” Ani Klicpera se však ještě nedokázal oprostít od dobové dekorativnosti, fantastičnosti a hrůznosti poplatné rytířskému románu, který prosvítá ve struktuře textu. Přes tuto dobovou zátěž je Klicperova povídka *Točník* ve vývoji novočeské historické povídky zakladatelským činem.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 6

Jak se jmenují dva ústřední prozaické texty tohoto období od J. Lindy a V. K. Klicpery?

1.5 Třetí etapa národního obrození (1830-1848)

Tato etapa je cele předznamenána událostmi politickými. V Evropě na samém počátku 30. let probíhají tvrdé bouře, nejprve je to červencová francouzská revoluce v r. 1830, hned po ní potom polské listopadové povstání, které se protáhlo až k roku 1831. Tyto boje už nebyly jen vzdálenými ohlasy, ale silně rezonovaly i v českém prostředí, třeba jen proto, že Poláci, utíkající z povstání, procházeli Čechami a navazovaly tu přátelské styky.

Zároveň jde o dobu, kdy je definitivně dobojován spor o prozodii, a to ve prospěch sy-labotnického verše. Zdá se tedy, že podmínky byly více než přívětivé.

Jenže ve stejné chvíli je mladými pocíťována i obrovská nedostatečnost dosavadního programu, který je příliš odosobněný, nabízí jen spokojené splnutí s kolektivem, třeba i v podobě národa – tehdy se objevují první nespokojenci, kteří chtějí po poezii víc, chtějí po ní takovou svobodu, která by jim umožňovala vyjádřit cele tragiku svých, osobních, individuálních životů – tak se ohlašuje v českém prostředí, stejně jako jinde v Evropě, **romantismus**.

Alexandr Stich v citované práci říká: „Umělecké tvorbě se přisuzovala schopnost uchopovat ve zlomkovitém podstatné, v chaosu řád. Prostředkem k tomu se jevila intuice a obraznost. V práci s jazykem to znamenalo zaměření na víceznačnost slov, na obrazná pojmenování, na zvukové ladění vět a veršů, jež měly připomínat hudbu.“ (Cit. dílo, s. 206)

Přečtěte si úryvek z Básní Karla Hynka Máchy, konkrétně začátek dramatického zlomku *Straba*. Je zde zřetelně vidět, jak vedle sebe existují dva rozdílné světy, oba ale ve velice vyhraněné podobě – na jedné straně přízračný svět záhad, noci, minulosti, na druhé straně exponovaný milostný cit – na těchto kontrastech a mezi těmito póly se pohybuje i celá poezie tohoto období.

„STRABA.

Tam kde v lese na vysoké skále
Smutné stříbrozvuky pějí stále,
Stál před časy převysoký hrad,
Na němž bydlel rytíř Milorad.

Miloval on slečnu Bělolinu,
Často býval u ní na Milínu,
Často jej skrz černý, hustý les
Vraný oř tam ku milence nes.

Bělolina, co bohyně Lada
Sličná, oblíbila Milorada.
Dívce každý líbý, sladký sen
Představoval Milorada jen.

K blankytu když libé ptactva plesy
Zdvíhaly se a skrz černé lesy
Větříček když jemný zrána vál,
Rytíř se již ku Milínu bral.

Jednoho když času v tmavé noci
Vichr bouřil se svou valnou mocí,
Zdaleka pak silný zuře hrom
Odrážel se tam o skály lom:

Rytíř právě jeda s honby domů
Přicválá až tam ke skály lomu,
Poslouchá – „Ha, co to? nyní zas,
Nezní to tam potřebného hlas?“

(cit. dle: www.ceska-poezie.cz)

Romantismus ovšem nepředstavuje jediný směr, který by se v tomto období etabloval v české literatuře. Vedle něj koexistuje ještě také *biedermeier*. Tomuto směru dává A. Stich významný prostor ve své analýze daného období a my zcela souhlasíme. *Biedermeier* podle Sticha představuje takovou básnickou polohu, která vychovává, je založena na prostých, obyčejných věcech: „miloval uzavřené prostory, nevzrušivé děje a vyrovnané povahy. Vyhledával zátiší a závětří útulných krajín a domácností. Před románem preferoval malé formy: povídku, obrázek, črtu, pohádku, baladu, humoresku.“ (Op. cit., s. 208.)

Právě na střetu s takovýmto pojetím světa a literatury se zjevem Máchovým lze zřejmě uvidět i klíčovou událost dané epochy, totiž vydání **Máje Karla Hynka Máchy** a jeho přijetí. Ještě než se k němu vrátíme, poslechněme, v čem visí Stich hlavní přínosy autorů této generace:

1. napětí mezi romantismem *biedermeierem* a rodícím se realismem přineslo střet mezi hodnotou sebevyjadřovací, individualisticky otevřenou, výchovnou zaměřenou ke kolektivu a poznávací, směřující k ideálu objektivní pravdy.
2. Rozdílnou představu adresáta – vzdělaný a podobně nadaný osamělec (pro Máchu), obyčejný český člověk (pro Tyla), člověk s vědomím nepravosti, kterou je potřeba napravit (u Havlíčka).
3. Rozdílný vztah k lidové slovesnosti. Odmítli ji sice v poezii ale její hodnoty zachovávali a pěstovali v epice.
4. Zapojení do veřejného života, především žurnalistiky.
5. Zpětné působení na čtenáře – díky výše zmíněnému rozptylu mezi požadavky na čtenáře se v důsledku kultivoval i průměrný čtenář.

V této chvíli je na řadě soupis osobností a jejich určujících výkonů v daném období. Protože ale jde o autory velice dobře prostudované, o nichž existuje celá řada kvalitní odborné literatury, nebudeme zde přidávat další, opakující se informace. ale nabídneme spíš možná témata pro samostudium.

DALŠÍ ZDROJE

KAREL HYNEK MÁCHA

V níže vyjmenovaných textech prostudujte vybraná místa: *Ani labuť, ani Lúna*. Sborník k stému výročí smrti Karla Hynka Máchy. Praha: Concordia: Společnost Karla Teiga 1995. KŘIVÁNEK, V. *Karel Hynek Mácha*. Praha: Horizont 1986. MUKAŘOVSKÝ, J. „Genetika smyslu v Máchově poezii.“ In *Týž Studie I*. Brno: Host 2001, s. 305-375. *Literární pouť Karla Hynka Máchy*. Praha: Academia 2004. VAŠÁK, P. *Šifrovaný deník Karla Hynka Máchy*. Praha: Akropolis 2009. PIORECKÝ, Karel (Ed.): *Máchovské rezonance*. Praha: Akropolis, 2010. (Elektronicky: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/sborniky/kongresove/148-machovske-rezonance>)

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Z monografií i odborných článků je patrné, jaká pozornost byla Máchovi věnována. Proměnil se nějak váš „osobní portrét“ Karla Hynka Máchy poté, co jste skrze Jánského a Křivánkovu monografii pronikli do životních osudů Máchy?

Je pro vás překvapením příkré odsouzení, kterého se Máji dostalo po jeho vydání? Který z kritických hlasů ve Vašákově monografii vás zaujal?

Jak na vás působí deník Máchův, tak jak jej rekonstruoval Vašák? Souhlasíte spíše s názorem, že přesně toto je moderní Mácha, nebo vám zůstávají stále bližší jeho verše a původní próza? Napište o tom text o libovolném rozsahu i žánru.

DALŠÍ ZDROJE

JOSEF KAJETÁN TYL

Podobně jako u Máchy: KOLEKTIV. *Josef Kajetán Tyl*. Praha: KANT 2008. KAČER, M. – OTRUBA, M. *Tvůrčí cesta J. K. Tyla*. Praha: SNKLU 1961. ČERNÝ, F. (ed.) *Mono-logie o Josefu Kajetánu Tylovi*. Praha: 1993. TYL, J. K. *Rozervanec*. (Vlastimil, 1840)

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Je Tylova pozice oprávněně jiná než pozice Karla Hynka Máchy? Jaký je dnes vztah čtenářů k odkazu Josefa Kajetána Tyla a jaký je vztah diváků? Pokud si pročtete novelku *Rozervanec*, působí na vás srozumitelně, jasně a rozumíte jejímu ostnu, nebo ji pokládáte za něco nevhodného, něco, co se nedělá? V čem je hlavní spor mezi Tylem a Máchou a komu vy v něm dáváte za pravdu? Napište třístránkovou esej na tato témata.

Pokud bychom se tedy pokusili nějak elementárně shrnout dvě základní osobnosti tohoto období, Tyla a Máchu, můžeme říci, že představují dva typy romantismu. Jeden, máchovský, lze označit za **revoluční, nebo rovnou titánský**. Vyznačuje se revoltou hrdinů vůči společnosti, zároveň však jejich skutečným vyděděním, které není dáno jen sociálně, ale je i součástí mentální výbavy těchto hrdinů. Na jedné straně je nepochybně pravda, že Karel Hynek Mácha se nezrodil jako fantom, či démon, který jedním gestem vybudoval základnu české poezie, ta tu byla přítomna už dřív, což je ostatně vidět i na tom, jak i v Máchově poezii doznívají některé prvky poezie barokní. Těch důkazů by bylo víc, my se prozatím zdržme u jednoho, a tím je použitá básnická figura, která se v *Máji* vyskytuje na dvou klíčových místech, totiž OXYMORÓN, protimluv, paradox, zdánlivě nesmyslné spojení.

III. zpěv, po popravě

„Nad dálkou temných hor poslední požár plál;
v hluboké ticho to měsíce vzešla zář,
stříbřící hlavy té ubledlou mrtvou tvář
i tichý pahorek, jenž v břehu vody stál.
Města jsou vzdálená co bílý v modru mrak,
přes ně v kraj daleký nesl se mrtvý zrak,
v kraj, kde co dítě on - Ó krásný - krásný věk!
Daleko zanesl věk onen časů vztek,
dalekoť jeho sen, umrlý jako stín,
obraz co bílých měst u vody stopen klín,
takt' jako zemřelých myšlenka poslední,
tak jako jméno jich, pradávných bojů hluk,
dávná severní zář, vyhaslé světlo s ní,
zbortěné harfy tón, ztrhané strůny zvuk,
zašlého věku děj, umřelé hvězdy svit,
zašlé bludice pouť, mrtvé milenky cit,
zapomenutý hrob, věčnosti skleslý byt,
vyhasla ohně kouř, slitého zvonu hlas,
to jesti' zemřelých krásný dětinský čas.“

Tady si nelze nevzpomenout na techniku protikladů u F. Bridela ve skladbě *Co Bůh? Člověk?* Ještě nějaká souvislost se nabízí mezi Máchou a barokem? Mnoho dalšího už tu nenajdeme, i proto, že romantika obecně čerpá své prožívání i obraznost z doby starší, z doby středověké. Za zmínku stojí také velmi ambivalentní vztah lyrického mluvčího v *Máji* k Bohu. Jeho postoj je velmi problematický: na jedné straně už je tu cítit silné puzení k odmítnutí, k popření Boha a hledání jiné životní perspektivy, na straně druhé, právě v závěru, kdy do děje básně vstupuje „básník“ (lyrický mluvčí ztotožňující se jménem s Karlem Hynkem Máchou). A najednou se ozve jiné příslušnost k Bohu, či vztah k němu:

I. zpěv, před popravou

„Umlknul vešken hluk, nehnutý stojí lid,
a srdce každého zajímá vážný cit.
V soucitu s nešťastným v hlubokém smutku plál
slzíci lidu zrak obrácen v hory výš,
kde nyní zločinec, v přírody patře říš,
před Bohem pokořen v modlitbě tiché stál.“

Vyšlého slunce rudá zář
zločince bledou barví tvář,
a slzy s oka stírá,
jenž smutně v dálku zírá.
Hluboko pod ním krásný dol,
temné jej hory broubí kol,
lesů věnec objímá.
Jasně jezero dřímá
u středu květoucího dolu.
Nejblíží se modro k břehu vine,
dále zeleně zakvítá,
vzdy zeleněji prosvítá,
až posléz v bledé jasno splyne.“

Nejde jen o okřídlený verš „v modlitbě tiché stál“, ale Vilém je přímo „před Bohem pokořen“, to už není stejný hlas, který se vysmívá nekonečnu, jak jsme mohli sledovat ve druhém zpěvu.

Navíc: jako zrcadlově se zde vrací též oxymorón, v další strofě hned po smrti, ale na-
jednou jsou to jen prosté, neproblematické obrazy (oproti „zašlého věku děj; umřelé hvězdy cit“ je tu „vyšlého slunce rudá zář“)

4. básník přichází na místo poprav

„Tak seděl jsem, až vzešlá lůny zář
i mou i lebky té bledší činila tvář,
a - jako příkrovu - bělost její rozsáhlá
po dole - po lesích - po horách, v dál se táh-la.
Časem se zdaleka žežhulčino volání
ještě v dol rozléhá, časem již sova stůně;
z vůkolních dvorů zní psů výtí i štěkání.
Vkol suchoparem je koření líbá vůně,
pahorkem panny jsou slzičky zkvétající.
Tajemné světlo je v jezera dálném lůně;
a mušky svítivé - co hvězdy létající -
kol kola blysknavé u hře si kola vedou.
Časem si některá zasedši v lebku bledou,
vbrzku zas odletí co slza padající.

I v smutném zraku mém dvě vřelé slzy stály,
co jiskry v jezeru, po mé si tváři hrály;
neb můj též krásný věk, dětinství mého věk
daleko odnesl divoký času vztek.
Dalekoť jeho sen, umrlý jako stín,
obraz co bílých měst u vody stopen klín,
takt' jako zemřelých myšlenka poslední,
tak jako jméno jich, pradávných bojů hluk,
dávná severní zář, vyhaslé světlo s ní,
zbortěné harfy tón, ztrhané strůny zvuk,
zašlého věku děj, umřelé hvězdy svit,
zašlé bludice pout', mrtvé milenky cit,
zapomenutý hrob, věčnosti skleslý byt,
vyhasla ohně kouř, slitého zvonu hlas,
mrtvé labutě zpěv, ztracený lidstva ráj,
to dětinský můj věk.

Nynější ale čas

jinošství mého - je, co tato báseň, máj.
Večerní jako máj ve lůně pustých skal;
na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal.

Vidíš-li poutníka, an dlouhou lučinou
spěchá ku cíli, než červánky pohynou?
Tohoto poutníka již zrak neužítí tvůj,
jak zajde za onou v obzoru skalinou,“

Připomeňme si, že teprve r. 1795, 41 let před vydáním *Máje*, vychází novodobá česká gramatika. Jazyk je do té doby rozkolísaný, vyskytuje se de facto jen v omezených vzděláneckých kruzích, nebo v podobě různých nářečí u lidí zejména na vesnicích. Až od r. 1795 začíná sjednocování, kdy máme institut spisovné češtiny, který je šířen zejména díky obrozencům, což jsou lidé nadšení, ale ne všichni též talentovaní.

Ve zmiňované gramatice je také pojednání o českém verši z pera Josefa Dobrovského (*O poezii české*), které stanovuje základní bod každé poezie: princip a systém české versologie, tedy jak je zvukově uspořádán český verš. Oproti hojně se vyskytujícím pokusům překládat zejména antické autory skrze poezii časoměrnou prosadil koncept poezie založené na verši sylabotónickém.

Na jeho prosazení se podílela nejedna básnická skupina, které ji uváděly v praxi, a velmi často způsobem velmi kolovrátkovitým.

Ještě Jan Kollár ve svém preromantickém veledíle *Slávy dcera* nemá tuto otázku zcela rozřešenu, a předzpěv je psán časomírou, kdežto jednotlivé sonety jsou už sylabotónické.

Po Kollárovi přichází František Ladislav Čelakovský s konceptem poezie národní, která se vyživuje z lidových a národních tradic českých, případně slovanských (*Ohlas písní českých, Ohlas písní ruských*). To všechno nebyly podmínky, do kterých by se vstupovalo lehce. A jelikož Mácha přišel s náročnou, evropskou poezií, bylo i její přijetí neslavné.

2. Hodnoty *Máje*

Je jich samozřejmě celá řada a nemá smysl je tu teď vyjmenovávat všechny, navíc si každý čtenář jistě mnohokrát našel i nějakou hodnotu osobní, vlastní, ovšem přeci jen se domnívám, že alespoň některé třeba zmínit je. Tou první je bezesporu verš. Oproti všem předchozím básníkům obrábí Mácha tento jazyk, ještě nedokonalý a nezaužívaný, zcela radikálním a dodnes odzbrojujícím způsobem. Dovolím si tvrdit, že nikdo po něm v české poezii nedokázal tak intenzivně, silně a přesně naplnit český jamb. O co jde? Jamb je z principu verš, který jde proti srsti češtině, která má spíše rytmický spád sestupný, tj. že na začátku je snaha mít slabiku přízvučnou, důrazně vyslovenou. A jamb je právě rytmický způsob, který střídá nepřízvučnou slabiku s přízvučnou. V tom je ovšem jeho zádrhel (Velmi často to čeští básníci řešili a řeší tak, že prostě dají na začátek jednoslabičné neplnovýznamové slovo.), i krása: právě od Máchova *Máje* vždycky, když chceme říci něco exponovaného, důležitého, emocionálně, nebo významově, máme tendence měnit stavbu řeči.

Další Máchova velikost je v citu pro zvuk. Jeho verše jsou ve zvukovém smyslu plno-
tučné, bohaté, rozeznávají se před námi, a to ještě tóny nejrůznějšími: milostnými až ero-
tickými v popisech přírody, tragickými a dramatickými v popisech střetu Viléma se světem,
temnými až hororovými v intermezzech.

A v neposlední řadě jsou to ony zmiňované oxymoróny:

II. zpěv, v kobce:

Hluboké ticho. - Z mokrých stěn
kapka za kapkou splyne,
a jejich pádu dutý hlas
dalekou kobkou rozložen,
jako by noční měřil čas,
zní - hyne - zní a hyne
zní - hyne - zní a hyne zas.“

Podobně se k otázce romantismu stavěl i **Karel Sabina (1813-1877)**. Jeho komplikovaný život teď není tím nejpodstatnějším, co by nás muselo zajímat, pokud se ale podíváme na drobnou ukázkou jeho poezie, je snad patrné, že ani jeho poezie není bez atmosféry.

„PÍSEŇ VEČERNÍ. (in Básně 1 – 1841)

Z východu se bledá luna
Smutně k západu valí,
Hvězdy zhasly, černé mračno
Pout tichou její kalí:
Bledá luna – moje žití,
Černé mračno – osud můj,
Temné hvězdy – moji dnové,
Kdy skončíte oběh svůj?

Na západě zlatý hesper
Soumrakem se probírá;
Po krátkém, však krásném žití
Večerem již umírá:
Zlatý hesper, moje láska,
Den můj k noci provází;
Soumrakem se osvítila,
Večerem již zachází!“

(cit. dle: www.ceska-poezie.cz)

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Určete její metrické schéma a porovnejte s typem verše u Máchy. Napište o tom jednostránkový text.

Druhým typem romantismu je **romantismus národní, národnostní**, jak jej představuje dílo Tylovo. Tady se opět ukazuje, jak výjimečným je Máchův zjev: Tyl sice byl velmi

společensky angažovaný člověk, udělal mnohé pro české divadlo, ale v literárních dílech se ani nepřiblížil jedinečné hodnotě Máchově. I proto v novele Rozervanec, jak už jste poznali, definuje svůj postoj k umění jako postoj pro národ, národu. Jde v něm o to, že rezignuje na nejvyšší umělecké mety proto, aby sloužil, sloužil národnímu společenství k dalšímu rozvoji.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 7

Jaké typy romantismu vydělujeme a je představuje?

1.6 Čtvrtá etapa národního obrození (1848-1859)

Toto období je obdobím tvrdých střetů i velikých osobních nasazení. Celá atmosféra je nesená v duchu revolučního roku 1848 a neúspěšném pokusu o revoluci. V této době eskalovalo i napětí mezi dvěma proudy v české politické a kulturní inteligenci, Na jedné straně tu byli liberálové (např. F. Palacký), kteří se snažili řešit českou otázku v rámci Habsburské monarchie. K fatálnímu rozkolu došlo po tzv. pražských svatodušních bouřích, kdy bylo radikální revoluční jádro na barikádách poraženo a v březnu r. 1849 pak vyhlášena oktrojovaná ústava, který fakticky vrátila moc plně do rukou panovníka. Znova se zavádí cenzorské praktiky a např. J. V. Frič musí opustit říši, pokud nechce být souzen a odsouzen.

Od té doby už napořád budou v českém kulturním životě tato dvě křídla přítomna, což se projeví především v zřetelně rozdělené žurnalistické praxi.

DALŠÍ ZDROJE

Přečtěte si důkladně část kapitoly Karla Dvořáka *Obrozená literatura v době revoluce 1848 a v boji proti reakci*. (In *Dějiny české literatury, sv. 2. Literatura národního obrození*. Praha: NČSAV 1960, 459-496). Sledujte sice informační hodnotu textu, ale pozor při hodnocení daných jevů. V této kapitole se asi nejzřetelněji ukazuje slabina akademických dějin v tom, jak příliš vehementně a s příliš jednostranným, dobově podmíněným názorem interpretuje literární vývoj na podkladě vývoje historického.

My se proto raději při výkladu tohoto období spolehneme na poslední práci, kterou je právě syntéza *Česká literatura od počátků k dnešku*. Stich v ní, podle našeho názoru daleko přesněji, vidí především střety uměleckých koncepcí, a to *biedermeieru*, romantismu a nastupujícího realismu. Zatímco romantismus jste poznali v jeho výrazném zjevu Máchově a demokratickém, až lidovém zjevu tylově, zde se nám představí ještě jeden, revoluční romantický typ, který představují Karel Sabina a Josef Václav Frič.

Kromě toho ale vstupuje do literárního života ne snad poprvé, ale zcela zřetelně a hlasitě **Karel Jaromír Erben svou *Kyticí***. Ta sice vychází zcela na sklonku tohoto období, ale je také jeho svorkovníkem a uzávěrem. Pokud Máchá představuje zjevení, zrod nového způsobu psaní jak po stránce jazykové, tak především v otázce způsobu bytí umělce a uměleckého díla, představuje Erben snad ještě výraznější Máchovský protiklad než J. K. Tyl.

Erben je skutečným držitelem tradice v jeho prapůvodní, až mytologické podobě. Jeho svět je světem řádu, jistoty, hodnoty.

Srovnajte počátky dvou klíčových básní, které lemují tato dvě literární období, *Máje* Karla Hynka Máchy a *Záhořova lože* Karla Jaromíra Erbena:

Byl pozdní večer – první máj – Večerní máj – byl lásky čas. Hrdliččin zval ku lásce hlas, Kde borový zaváněl háj. O lásce šeptal tichý mech; Květoucí strom lhal lásky žel, Svou lásku slavík růži pěl, Růžinu jevil vonný vzdech. Jezero hladké v křovích stinných Zvučelo temně tajný bol, Břeh je objímal kol a kol; A slunce jasná světů jiných	Šedivé mlhy nad lesem plynou, jako duchové vlekouce se řadem; jeřáb ulétá v krajinu jinou, pusto a nevlídno ladem i sadem. Vítr od západu studeně věje a přižloutlé listí tichou píseň pje. Známa-tě to píseň, pokažděť v jeseni listové na dubě šepcí ji znova; ale málo kdo pochopuje slova, a kdo pochopí, do smíchu mu není.
--	---

Porovnáme-li celkovou tematiku, motiviku i veršovou strukturu obou básní, zjistíme, jak důsledně se tu Erben vůči Máchovi vymezuje: oproti jarní přírodě staví důsledně podzimní krajinu, strom u Máchy pje o lásce, zvadlé listí Erbeovou už jen notuje tichou píseň, a zatímco krajina v *Máji* zpívá, ta u Erbena utichá. Pokud jde o verš, Máchův jamb Erben nahrazuje trochejem a daktylotrochejem, aby podpořil osudovost a rozhodnost nejen jeho gesta, ale celého procesu rozhodování o vině a trestu.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 8

Jaký je verš *Máje* a *Kytice*?

I na tomto příkladě ukázalo se snad zřejmě, že tato dvě období jsou členěna poněkud násilně, ale vytvářejí spíše propojený celek, v jehož první fázi byl akcentován romantismus, zatímco v této závěrečné fázi národního obrození se krystalicky uzavírá *biedermeier* v Erbenově *kytici* a o slovo se hlásí jednak radikální romantikové, ale především rodící se realismus v tvorbě Boženy Němcové a Karla Havlíčka Borovského.

A opět se dostáváme do situace, kdy se náš hlas vytratí proto, aby se stal spíš průvodcem a našeptávačem při vašem studiu.

DALŠÍ ZDROJE

Karel Havlíček Borovský:

MORAVA, J. C.k. *disident Karel Havlíček*. Praha: Panorama 1991. STICH, A. *Od Karla Havlíčka k Františku Halasovi*. Praha: Torst 1996. STICH, A. „Karel Havlíček Borovský.“ In *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN 2004, s. 227-236.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Havlíčkův obraz je poměrně ustálený a dost zřetelný. Po prostudování zmiňovaných monografií, změnil se pro vás tento obraz? Získal Havlíček lidský rozměr, nebo naopak působí ještě odtažitěji? A Havlíčkovo dílo? Jak na vás působí teď, když jste schopni si uvědomovat širší souvislosti?

Erbenova Kytice poutá pozornost k sobě dnes a denně, známe ji od školních let, ale ne vždy docenujeme její kvality básnické, které jsou dány jak schopností dramatické zkratky, vytvořením dramatické situace a zcela originálním použitím velmi tradičního verše, který je znám z lidové slovesnosti, k novým útvarům a k novému pojetí dobra a zla, zločinu, či provinění a trestu. Právě proto nazýváme **erbenovský romantismus konzervativním, či tradičním**, protože se hodnotově navrácí k úplným základům lidského společenství a zdůrazňuje především roli mateřské lásky nejen jako něhu a starostlivost, ale též v jejím rozměru výchovném.

DALŠÍ ZDROJE

Karel Jaromír Erben:

DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Melantrich 1970. DVOŘÁK, K. „Karel Jaromír Erben.“ In *Dějiny české literatury, sv. 2. Literatura národního obrození*. Praha: NČSAV 1960, s. 542-566. JIRÁT, V. *Portréty a studie*. Praha: Odeon 1978.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Erbenovská literatura je dnes již velice obsáhlá. Pokud se ale zamyslíte nad životními osudy autora kytice, změní se váš názor na toto dílo? Proč je Erben jen autorem jedné

knihy? Jeho sběratelská činnost není tak podstatná? odkud se bere Erbenova jistota v morálnost svého, dost tvrdého řádu? Kam staví Erbenovu poezii Vojtěch Jiráť?

Zcela neopominutelnou postavou tohoto období a celého 19. stol. je **Božena Němcová (1820?-1862)**.

DALŠÍ ZDROJE

Božena Němcová:

ČERNÝ, V. *Knížka o Babičce*. Praha: 1963. MUKAŘOVSKÝ, J. „Pokus o slohový rozbor Babičky Boženy Němcové.“ In *Studie II*. Brno: Host 2001, s. 237-249. 2. PIORECKÝ, Karel (Ed.): *Božena Němcová a její Babička*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR 2006. (Elektronicky: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/sborniky/kongresove/47-bozena-nemcova-a-jeji-babicka>)

PRO ZÁJEMCE

Pohled na osobnost Boženy Němcové si zkompletujte též příležitostnou četbou její korespondence.

O čem vlastně mluvíme, mluvíme-li o *Babičce*? O asi nejslavnější a nejčtenější knize, která u nás kdy byla česky napsána. O knize, kterou jedni milují, druzí nenávidí, ale není tak jisté, nakolik ji jedni i druzí rozumí. V čem je problém? Věc se zdá být přece zcela jednoduchá: krásný, mámiivý příběh, který nešťastná autorka, navíc trpící pod tíhou zlého a lhostejného muže, sepsala ve velmi tragické chvíli svého života, v době, kdy jí zemřel syn. A místo toho, aby se, jako většina moderních a modernistických spisovatelů, věnovala své depresi, žalu a bolesti, ona se naopak vrhla do své minulosti a vynesla odtud poklad národního typu, ne ale jako realistický záznam, ale jako vizi, ideál, a zejména vzor, který se ovšem, ani dnes, nedaří naplnovat.

To je jedna pravda, jedna interpretace, jedno čtení. Ale opravdu by stačilo na takovou slávu? Opravdu by jediný lidský typ stačil na to, aby se Němcová právě skrze *Babičku* stala národní spisovatelkou č. 1 a zároveň symbolem, který byl použit téměř pokaždé, když šlo o holou existenci státu a národa, případně byla zneužita pro šíření určitých ideologických představ o světě? Ale hlavně: vystačilo by to i na tisíce čtenářů, kteří jsou poučeni na moderní literatuře, rozumějí a znají nejrůznější literární experimenty a nejrůznější směsi lidských charakterů a přece se k této knize vracejí, nebo ji alespoň ctí?

Babička je román, který se skutečně odehrává ve světě, který je jasně dán, jasně limitován a jasně vymezen. Prostorem je vesnická krajina, nikoli jedno stavení, jak se někdy nesprávně uvádí, to když se *Babiččin* prostor ztotožňuje se Starým bělidlem, ale k danému statku patří i zámek na vršku, velmi významnou roli hraje řeka, a v neposlední řadě potom pole a lesy. Les tu hraje velmi tajemnou, prazvláštní roli ne nepodobnou lesům ze Shakespeara: v lesích se dozvídáme velkou část těch dějových částí, které jsou něčím dramatické a vztahují se přímo k současnému životu komunity. Postava myslivce je v tomto smyslu více než výmluvná.

Řeka tu přechází se všemi svými původně romantickými atributy: je divoká, je tajuplná, ukazuje na plynutí času a je držitelkou i nositelkou tajemství. Tím nejkrásnějším a nejdramatičtějším tajemstvím je tu samozřejmě příběh Viktorčin a jejího dítěte, který se před námi vynořuje z par a mlh lesa (dozvídáme se jej od myslivce), jeho vyvrcholení se odehrává za temné, romantické, bouřlivé noci u splavu, a voda odnáší Viktorčino tajemství.

Kromě toho je ale také *Babička* místem pro mluvení, a to všeho možného druhu, od vzpomínání, přes zpívání, slavení, oslavu, až po pomluvu, jízlivost a urážku. A právě tímto mluvením se svět *Babičky* zásadně rozšiřuje:

1. pokud jde o čas. Zejména díky vzpomínkám babičky, ale i myslivce a řady dalších, se vracíme buď do minulosti nedávné, předcházející přítomné děje (jako u Viktorky, u pana Proška ad.), nebo do minulosti vzdálené (zejména v *Babiččiných* vzpomínkách na její mládí v jiných krajích a v něm pak dominující setkání s císařem).
2. pokud jde o prostor. Lidé často také mluví o tom, co prožili jinde, na svých cestách a výpravách, na poutích apod.

Dále se prostor *Babičky* rozšiřuje až do jakéhosi bezčasí, nebo neustálého opakování tím, jak důsledně se tu sleduje roční klokotání a běh prací i duchovních cvičení na poli i ve statku.

Zaměříme se teď chvíli na samotné vyprávění. Už jsme to naznačili, *Babička* je vlastně „skazovým“ románem, z ruského „skazat“, vyprávět. Je to román jednak o babičce, ale také o kouzlu a síle vyprávění, slova. Je asi pravda, jak bude vidět z pozdějšího citátu v bodě č. 4, nebyl to asi Němcové vědomý záměr, ale přesto se jí podařilo vytvořit skutečný moderní román, román, který se nezakládá jen na plynutí děje a vylíčení postav, ale nějakým způsobem se zamýšlí nad základní strukturou vyprávění. V našem případě je to právě sama identita vypravěče. Na jedné straně je jím Barunka, vnímaná řadou badatelů i čtenářů jako mladá Němcová, která nás provází jednotlivými situacemi a skrze ni se tyto situace propojují. Na druhou stranu, samo tělo románu, tkáň, z nichž je utkáno, maso příběhu, ty drobné historky dokreslující nejen každodennost prostoru Starého bělidla, ale zároveň ukazující, skrze srovnání, na výjimečnost babičky, vypráví hromada obyčejných lidí, kteří většinou ani nemají jméno. Že ovšem je jejich vyprávění cenné a zejména ceněno, svědčí i následující mikrocéna:

„Kořenářka přinášela každý rok stejné koření a stejné pohádky, ale dětem zdály se vždy nové být a vždy se na babu těšily. Jak se ukázaly na louce naháčky, to říkaly: „No, už přijde brzy bába z hor,“ a jestli se několik dní opozdila, babička říkala: „Copak se stalo babě, snad na ni Pánbůh nedopustil nemoc, aneb snad dokonce umřela?“ A bylo povídání o ní, až se opět octla s košem na zádech ve dvoře.“ (s. 27)

Podobně příběh o Viktorce, zásadní a ústřední deidylizační moment *Babičky*, je vyprávěn jako skutečný příběh: nejprve v náznacích babičkou, a později dopovězen dalšími postavami, zejm. myslivcem.

Babička tedy není jen idylou jedné ženy, jednoho ženského typu, ale je také pohledem do krajiny, do jejího uspořádání v souvislostech a vazbách k přírodě a Bohu, zároveň je ale také oslavou mluvy a mluvnosti. To všechno ji dává nejen idylickou přitažlivost, ale i věrohodnost.

Obraz Němcové je v českém literárním a obecně kulturním prostředí dost mytizován. Po prostudování monografií životopisných, změnil se nějak váš názor? Rozkryli vám práce Černého a Mukařovského vnitřní život textu románu *Babička*? Pokuste se jej pod tíhou těchto informací přečíst znova, snad zjistíte, jak záživným a skutečně výsostným románem *Babička* je.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Jan Zábrana prohlásil, že Němcová je autorkou pouze jedné knihy, *Babičky*. Souhlasíte s tímto názorem, nebo přidáte k *Babičce* ještě další texty, které odkaz Němcové po stránce kvalitativní doplňují?

Další osobností s bouřlivým a divokým životem byl **Josef Václav Frič (1829-1890)**. Bouřliváka J. V. Friče je nejlépe studovat přímo z jeho *Pamětí*. Josef Holeček, který se po revolučních událostech roku 1848 s Fričem setkal na Balkáně, o něm prohlásil, že je básníkem života, nikoli tvorby. Jde možná o příliš příkrý soud, přesvědčte se sami na ukázce ze sbírky *Upír* (1849):

„There are shades, which will not vanish,
There are thoughts, thou canst not banish.
Byron's Manfred.

Hynul – vášně na dno duše dohořely –
I hynul – a nezhynul pol hynoucí;
Po černých stěnách točí oko mroucí,
V kterém svědomí a staré boly vřely.

Rakev sám – ve rakvi leží černé,
V kterou složil oudy hříchem zmdlené,

Sám svou duši k hrobu doprovázel –
Znovu živ se v rakvi své nacházel.
Nepokojně sebou v tuhé truhle hází,
S hrůzou hříchy přešlých dnů prochází,
Kterých vědomí jej ve zoufalství žene –
Hříchy – i ve říší stínů družky věrné.“

(Cit. dle: www.ceska-poezie.cz)

SHRNUTÍ KAPITOLY

První etapa národního obrození představuje skutečný zrod, začátek. Kromě výrazného a dlouho respektovaného Josefa Dobrovského představují ostatní autoři jen jakési dělníky na poli národní literatury. Přesto si snad naši pozornost zaslouží.

Kromě tradičních literárních žánrů je tu ještě též připomenout funkci novin, které se zcela zásadně podílely jak na šíření myšlenek osvícenství, tak také na prohlubování znalosti češtiny a jejího ukotvování. V tomto smyslu je podstatnou postavou M. V. Kramerius.

Protože i v podmínkách zcela rozvrácené jazykové normy, bez elementárních základů jazykových, ale i institucionálních dokázali přeci jen vyburcovat další a další generace k respektu k myšlence národní. Jsou tedy tyto postavy jakýmiś našimi dohlížiteli, jakoby za našimi zády kontrolují, jestli jejich, dnes možná poněkud směšná, ale máme pocit, že stále účtyhodná, našla nějakého naplnění.

Vědecká bádání v druhé etapě národního obrození přinesla zajímavé výsledky v mnoha humanitních oborech, byť mnohdy nešlo přímo o samostatné myšlenkové objevy. Rozhodný vklad je možno spatřovat ve vybudování vědecké terminologie a v rozvíjení a rozšiřování vědeckých poznatků období předcházejícího, jakož i v posunu ve vědních oborech, na něž pak mohla navázat věda v období následujícím.

Druhá etapa literatury národního obrození – preromantická – zaznamenala podstatný rozvoj i v oblasti humanitní vědy (literární historii, kritice, jazykovědě a folkloristice), ale i ve všech žánrech literatury krásné – v poezii, próze, dramatu. Svým pro tuto dobu potřebným vlasteneckým zápalem zasáhla mnohem větší a širší okruh česky smýšlejícího obyvatelstva a přestala být omezena na hrstku vzdělanců, soustředěnou v pražském centru. Výrazné osobnosti tohoto období a jejich díla jsou trvalým vkladem do dějin kultury českého národa.

Dvacátá léta 19. století položila již trvalý základ pro novočeskou prózu, byť poněkud jednostrunně, a to v povídce a románu historickém. Další žánrové rozvrstvení přinesla až generace následující, a to zejména próza Josefa Kajetána Tyla.

Jak bylo řečeno a jak se snad ukázalo v rámci vašeho studia, patří tato etapa v národní literatuře k těm, které jsou přechodové a zároveň zakládající. Přechodové v tom, že se tu mísí několik směrů, zakládající v tom, že tu vedle sebe vznikají díla neobyčejné umělecké

hodnoty – Havlíčkovy texty, Babička Boženy Němcové, Kytice K. J. Erbena ad. Od této chvíle může už česká literatura dýchat klidněji a uvolněněji, její základy byly položeny.

ODPOVĚDI

Kontrolní otázka č. 1

Jsou to: **lidová slovesnost, rukopisná produkce písmáků, kramářské a jarmareční písně, oblast literatury náboženského charakteru.**

Kontrolní otázka č. 2

Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého Bohuslava Balbína.

Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům (1783) K. I. Tháma.

Kontrolní otázka č. 3

časoměrným

Kontrolní otázka č. 4

Pavel Josef Šafařík a František Palacký společným dílem *Počátkové českého básnictví, obzvláště prozódie.*

Kontrolní otázka č. 5

Epické, lyricko-epické, lyrické.

Kontrolní otázka č. 6

Záře nad pohanstvem aneb Václav a Boleslav

Točník

Kontrolní otázka č. 7

Revoluční, titánský (K. H. Mácha)

Národní, národnostní (J. K. Tyl)

Kontrolní otázka č. 8

jambický (*Máj*) a trochejský a daktylotrochejský (*Kytice*)

2 LITERATURA DRUHÉ POLOVINY DEVATENÁCTÉHO STOLETÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se seznámíme s literaturou, která už se zapojuje do soudobého literárního vývoje evropského, reaguje na vlivy realismu, který po svém zpracovává, přičemž zejména v počátcích se autoři musí ještě vypořádávat jednak s konzervativní starší generací, která některé postupy a podněty odmítá, a jednak je nucena čelit i zostřeným politickým podmínkám. V zásadě jde ale o etapu, v níž se zrodila moderní česká literatura a v samém závěru přinesla i několik děl, zejména románů, které, dle našeho mínění, o světový ohlas obral pouze fakt, že byla napsána v češtině. Samozřejmě se znovu seznámíme s názorovými třenicemi, jak představovalo ruchovské a lumírovské křídlo české literatury a připomeneme, na postavě J. Vrchlického i nesmírně podstatnou úlohu překladu pro českou literaturu obecně.

CÍLE KAPITOLY

Seznámit studenty s vývojem české literatury v druhé polovině 19. stol. Připomenout významné osobnosti daného období, ale zejména znovu vykřesat zájem o četbu jejich děl, protože v tomto období vznikla zásadní díla jak v oblasti poezie a prózy, tak se zrodilo i několik českých dramatických kusů, které jsou s úspěchem inscenovány dodnes.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

almanach Máj, demokratismus, časopis Lumír, almanach Ruch, realismus, naturalismus, překladová literatura, román

2.1 Literatura padesátých let: generace Májovců

I když se mohlo zdát, že po roce 1848 zavládne v našem literárním životě pustota cenzurního a perzekučního klidu, přesto se v tomto období zrodily výrazné talenty a osobnosti, které měly podmanivou dostředivou sílu, která v určité chvíli spojila i několik generací.

Tak vznikl **almanach *Máj* (1858)**, soubor textů, který se zcela zřetelně vracel ke Karlu Hynku Máchovi jako k nejživotnějšímu literárnímu odkazu minulosti. Těmi talentovanými osobnostmi byli **Jan Neruda (1834-1891)**, **Vítězslav Hálek (1835-1874)**, **Josef Barák**; tato trojice pro spolupráci na almanachu získala ještě **Adolfa Heyduka, Rudolfa Mayera, Karolinu Světlou (1830-1899) a Sofii Podlipskou**.

Almanach se setkal s tvrdou kritikou zejména starší generace, která se nevzdávala ideálu národní literatury jungmannovského ražení.

Polemicky pak mladou literaturu hájil Jan Neruda, a to několika zásadními, programovými formulacemi:

1. rok 1848 ukázal, že každý národ získává svůj smysl jen v reakcích a vztazích s jinými národy.
2. proti výtce tematické (že se totiž mladí literáti chápou příliš rádi témat pro literaturu nevhodných) Neruda namítl, že každá doba nabízí svá krutá místa, ale ta se nedají zaplnit nějakou kýčovitou láskou, či dokonce mlčením, ale dají se léčit teprve tehdy, jsou-li (a třeba i brutálně) obnažena a pojmenována.

Vítězslav Hálek Nerudovu obrodu doplnil ještě o jeden fenomén – prohlásil, že literaturu musí zajímat jediné člověk celý, se svými radostmi a strastmi, a proto se nemůže uzavírat před žádnými problémy.

Autoři almanachu *Máj* si uvědomovali, že svět kolem nich se prudce mění, přímo pře očima se jim proměňoval svět, zmenšoval se v souvislosti s nejrůznějšími technickými vynálezy.

Další důležitou hodnotou této generace byla všednost. Byli to autoři, kteří se pokoušeli, každý po svém, vnést do literárního díla především obyčejnou, každodenní realitu, která jediná může být reakcí na výzvy doby – i když se bytostně staví za odkaz Máchova *Máje*, je jejich *Máj* májem jiným – Májem stejně pravdivým a stejně tvrdohlavým a drsným, ale Májem, který už se nechce a nemůže skrývat za romantické kulisy, ale vychází rovnou, ke člověku, k jeho ulici a později i domu.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 1

Kdy byl vydán a jak se jmenuje almanach z 50. let 19. stol.?

Přečtěte si tři ukázky, tři podoby literatury v prvním ročníku almanachu *Máj* (*Sázku* Vítězslava Háalka, úryvek textu Jana Nerudy *O Šimonu Lomnickém* a úryvek prózy Karolíny Světlé *Dvojí probuzení*). Všimněte si zejména toho, jak se tento typ literatury výrazně liší od textů, které jsme procházeli do této chvíle. Na jedné straně je to mluvnost, verše nehledají tajuplná zákoutí vznešené intonace, ale obracejí se k mluvě odposlouchané

a zaslechnuté, dále již vzpomínaná všednost, a v neposlední řadě potom daleko důsledněji dodržovaný princip realistického zápisu ve smyslu zachycování skutečnosti, ne už nějakého typizovaného jedince, ale konkrétního, živého člověka.

„Vítězslav Hálek: Sázka.

Zde je, kmotři, na to pravice,
že přinesu lebku, hnát
o půlnoci z kostnice.
A čeho se také bát?
Babské trety! holá pověra!
Vyhrabaných kostí hromada –
věru, velký jsem vám chuděra,
bázeň-li mne jenom napadá.“

„,,Ne – ne, kmotře! Žádné žerty to.
Odtud jen až potud, a nic dál.
Má-li člověk to již odbyto,
hoden, by v pokoji spočíval.““
„E co! Mrtvému as jedno je,
v hrobě-li, či tuto v světnici;
a nenajde-li zde pokoje,
odnesu jej opět v kostnici.“

Sázka platí. Krejza odešel.
Zde však – jakby uťal v hovoru.
Ten tam o dlaň čelo podepřel, –
mnohá věc je hodna pozoru!
Ba ten člověk – divů plný svět,
na divném si loži ustele;
a dřív nežli mine sedm let –
pár těch hnátů, hrstka popele.

Co tím lidem země zaseto!
Otec, matka, děti, vnukové,
dědeček – už všechno hnije to,
my tu ještě – bídní tvorové.
Naši kamarádi – z těch jsou tam
mnozí u té velké armády;
my tu ještě – Pánbůh žehná nám,
milujme se tedy bez vády. –

Netrvá to dlouho – pádný krok –
dvěře rozlétly se do kořán. –
„Možná-li dát co můj na výrok?
Pouhá hračka – jak vám povídám.“
Na stůl dutou lebku položil,
pod ní hnáty křížem sestavil. –
„Abych zejtřejšího dne víc nedožil,
hnát-li ten kdys svatbu neslavil.“

Leckterýs pak ještě divný žert
divně se mu z huby vybrodil. –
„Na mou duši – jakživ neměl čert
víc než já smělosti za podíl.“
„,,Nic to, kmotře. Půl jen kuráže,
přines’ hnáty, jste nám ukázal;
hrdina se teprv ukáže,
když je dáte, odkud jste je vzal.““

„Proč bych nedal? Peleš jejich znám –
a měsíček svítí na cestu.
Věru, že tak málo strachu mám,
jakbych si jel pro svou nevěstu.“
Kostí zase sebral – odešel,
větřík chladný ke hřbitovu vál, –
chladný – že ho mráz až obešel.
Ale čeho by se z kostí bál?

Když tak patří pořád před sebe,
vidí v dálce krchov – z něho věž – –
co to tam se mihá – pro nebe!
Snad – to noc jen zrakům mluví lež.
Ale jak? to chrastí stále blíž,
ba už u něj – „Slyš, ty holoto!
Nu – když je tak silný ten tvůj kříž,
unese mne také – zkusme to!“

Už na zádech sedí kostlivec.
„Nezpouzej se, hřbete, cachej dál!
Však já zvěřil, kdo ten zběsilec,
jenž mé holky hnáty rozebral.
U nás hlučno – tanec, rejdy, ples,
bez milé to nejde do páru;
teď nás oba honem domů nes –
sic se nerozejdem bez sváru.“

A umrlý popouzí ho v spěch –
nohu rychle stíhá nohy sled. –
„Krista pána – kde jen vzítí dech!
Nepůjdu-li, zaškrť mne na posled!“
Hodný už kus cesty urazil.
Však což naplat – krchov je až tam –
a ten – buď se k zadám přimrazil,
buď k nim přirost' – to ví Panbůh sám.

Krejzu pojímá už v srdci strach –
košili by na něm ždímat moh',
nohy slábnou, prsa jakby stáh' –
k tomu pořád těžší je ten hoch.
„Slyš, umrlý, vždyť mi zlomíš vaz –
nemusíme se tak tuze hnát;
slez a klusej podlé trochu zas,
jsit' dost velký na to kolohnát.“

„Nic to. Když rád nosíš, tak jen nes.
Moje hnáty během ochábly,
a jaký by, sloto! byl to ples,
kdyžby rejdit měly sesláby!“
Pomoz Panbůh – už to blízko sic,
slyšet chrastit dovádívou spřež,
ale každým krokem tíže víc –
síly na mále a – dechu též.

A ta tíže – není možná dál,
hodinka to jeho poslední. –
„Bože, co jsem jakživ dokázal,
pro Kristovy rány, odpusť mi!“
Krejza klesnul skoro bez dechu
v tom tu kohout jitrní zakokrh',

mrtvý věřil den, a v pospěchu
upaloval – div se nepřetřh'!

Ráno našli Krejzu v povoze;
víc byl mrtvý ale nežli živ.
Nemoh' ani státi na noze,
musili ho odnést – žádný div.
Zavolali hnedle doktora –
fantas pokoušel se o něho.
Ba s ním bylo zle už bez skora,
bylť i s Pánembohem u něho.

Těžko však se pravdy domakat;
mluví se to i to – oboje.
Jedni mluví: Škoda na stokrát!
Druzí: Měl dát mrtvým pokoje.
Já pak myslím pro svůj díl si to:
Buďme rádi, že jsme na živě.
A kdo z nás to má už odbyto –
nač ho rušit v svatém poklidě? –

Jan Neruda: O Šimonu Lomnickém.

I.

Byl pozdní podzim, doba umírání,
to doba smutných vidů, divných slechů,
kdy myšlénka se v srdci teplém chrání,
by neutuhla v mrazném zimním dechu.
Aj hora zpustlá teď a hlína holá
a hnědá jako rozkopené hroby,
a němý obraz hory žalně volá
ty duše květův z jarní zašlé doby.
Z hor víchr – ledový jak ženská pýcha
a ostrý, zlých jak posměch, v kraje věje,
a pere v les, až kašá haluz vzdychá,
a každý list se svadlý třesně chvěje. –
Však za nedlouho háj se ve smrt' vesní
a zbyde leda lístek osamělý,
jak pamětník té krásné lonské vesny,
jak národ starý, v zvycích zkamenělý.
List červená se studem, sláb že zmirá,
a červená se, by snad sklamal děti, –
on spadne, – divý víchr lístky sbírá
a v běsném spěchu s nimi k proudu letí.
Co sen, co den teď lístek s řekou plove,
to s řekou, jež dřív jarní písňě pěla,
a teď svou vodu čerí vlnky v nové,
jakby se před svým vlastním chladem chvěla.
Však necht' si podzim mráz a smrt' zde seje,
vždyť kolo lidských dějův dále spěje; –
necht' zmdlená hlava do hrobu se kloní,
vždyť umřít musíme, – co je nám po ní.

II.

Jak divno, když se večer k zemi sklání,
a k dílně dějův, k lidnatému městu,
tu chytrý k hloupým radovánkám hledá cestu,
a hloupý v moudrém rodinném se kruhu chrání.
A řeka, jež se z rána odmlčela –
ten němý věstec – nově zahučela:

vždyť zvěsty svoje v noční klid jen šumí,
snad měšťák přírodě pak spíše porozumí.
Juž vítr večerní zde vlnky smutí,
a večerní nám nese zpomínání;
že s zpomínáním též zapomenutí,
to jedině nám slabou hlavu chrání. –
Juž skoro tma a most je osamělý,
zde onde jenom uzříš ještě chůdce –
aj, což jste lidé milí, zapomněli
dát malý peníz pro starého hudce?
Ten chud'as posud na mostě zde sedí,
a hlavu kloní, k černé zemi hledí,
a ruka jeho, ač se stářím chvěje,
přec struně lahodí a struna pěje.
Však jímá podivně starcova podoba,
jak na nynější věk zašlosti žaloba.
Ten bílý vlas, ten slabý hlas,
ta stará krev – podzimní čas,
a v obličejí známé štěstí hroby –
ten hudec viděl jistě lepší doby.
Po strunách zpěvných smyčec hudce bloudí,
a divuplné písně ze strun loudí,
tím divnější, že žádný – žádný neví,
proč píseň mocně každé srdce jímá,
že celé srdce v strunách kusých dřímá,
že zmařený se život v písni jeví.
Zpěv oř je raněný, je růže tklivá,
to růže krví lidskou zbrocená,
je z srdce krev to – ovšem vlažná, živá,
však smutkem dlouhým dávno skrocená.
A pěvec podivnou svou píseň hude –
„že srdcí málo, dost však lidí všude,“
a dále píseň strunami se vine, –
„že mnohé krásné ráno v smutný den rozplyne,“
a tón se v tónu třesným zvukem míhá –
„že dnové zvolna, rychle rok ubíhá.“

III.

Proč jsi tu strunu, starče, zaklínal,
by vzdech se její v skřeky přepínal?
vždyť není srdcem, které v prsou žije,
a stálý snáší žal a stále bije.
Teď struna praskla, – ruce slabé, svislé
víc struny nedrží u písni porotě,
a najdou-li se ještě dobré mysle,
dar neplatí víc hudci, platí slepotě.
Ba slepým chud'as! Vyřknul jsem ta slova,
a s nimi veliké to neštěstí,
jež bájně světy ve svém lůně chová,
snad světy nejmocnějších bolestí.
O hrůzná moc, jež v hlavě slepce hostí
a v tváře ryje známky dětinskosti,
jíž mysl stává se jak dětská bludná,
a každá myšlenka – bludička svůdná.
O věčná noc a polovičné žití,
v něž jenom měsíc bledý mrtvě svítí,
a slepci slouží jak ta mrtvola,
jenž hrá dle báje živým do kola.
Však huť, kdo z mládí seznal živé světlo,
a ví, že opadá, co dříve květlo,

a ví, že noc se s dnem, zim s jarem střídá,
že v zlatě šťastný jde a v hadrech bída.
On v snech svých podlé barev kroky řídí,
a oko mrtvé divné světlo vidí,
však když se zrak ten vnitřní otevírá,
pak zří svět taký, že mu srdce svírá.

IV.

Co as se v zraku vnitřním hudce kmitá,
že se ta bílá stará hlava třese
jak palma v poušti, jež se ještě zmítá,
když bouř se dál zas k jiným pouštím nese?
Vybledlý, svadlý ret se v šeptu hýbá,
snad v modlitbě své mrtvé písni líbá? –
O taký úsměch kde se kol rtů chvěje,
tam nešťastník se sobě nebo světu směje! –
„O dávné písni, mrtvé děti moje,
vy děti nerozumu, bídy nahé,
vy krátkých blah a dlouhých smutků zdroje,
mně hrůzné tak a předce zas tak drahé!
Zrak váš se mrtvě v oko mé upírá,
jak v sloup obrácen přízračně se leskne,
a mně jím v prsou úzko tak a teskně
jak otci, syn jež zmíraje proklíná. –
I já byl mlád a mladá krev má vřela,
jak míza, kdy ji jaro k výši žene,
a mladá krev má s rozumem se přela,
že šťastným jen se modře nebe klene.
Blud, kterýž rozum v důmyslu vymýtil,
ten krev zas v žhavý, mocný pal roznítil;
kdy rozum smál se pýše lesklých havů,
tu cit zas věřil zmámenému zraku;
kdy rozum smál se zděděnému znaku,
tu cit můj v znaku viděl synův slávu.
Krev mladá bujně, předce však měrně bije,
a srdce z citů měrné písni vije.
I já jsem pěl a prsa měl jsem tužná,
co srdce cítilo, to vypět chtělo;
však srdce cítilo, že píseň jeho služná, –
že v jiných službě písni svoje mělo.
Aj píseň služná, sotva že tu vzniká,
juž peklu, nesmíru jest zapsaná
a v srdci pěvce samovražděníka,
juž dýka trčí kletbou popsaná.
Trest stejný, jednomu-li píseň slouží,
či času svému zalíbit se touží.
Já zpíval malých lidí velké zlosti,
a chyby jejich byly zpěvův cnosti,
já zpíval mocně slabých lidí slávu
a věncem zdobili mou za to hlavu,
však lidé, kteří vavřín ke mně nesli,
než donesli, juž nicotou svou sklesli.
Když jedni padnou, druhým sláva vzejde,
tu ovšem druhým zpívat lehko nejde,
a já jsem klesnul, jakže klesne mnohý,
když místo jednoho má mnohé bohy. –
Když sám se zničíš, lidé nadávají,
jakkys je bůh ví čím byl urazil,
ba často lidé kmetu vytýkají,
že jinoch sama sebe pokazil.

Ó mnohá uplynula smutná léta,
a stojím zde ten známý slepec chudý,
a nově zase teď má píseň zkvétá,
a nově starý zpěv se v prsou budí.
Teď místo dnu – stín věčné noci charý,
a hlava bílá jak ta hora sněžná,
a krok jen z lože na ty černé máry, –
a píseň mladá zas a dětsky něžná.
Však dost mne svět ten divný namučil,
než sama sebe znát mne naučil!
Teď ohněm lidské lásky svadlé srdce hřeju
a jen co lidského, to v písni svojí pěju,
a teprv nyní, to má píseň cítí,
jsem pěvcem pravým, jakým měl jsem býti.
Je ovšem těžká cesta s hory dolů,
a v lehkých písních tíže vlastních bolů,
však když tak divné tóny strunou skáčou,
prý lidé často nad mou písni pláčou.

V.

Z tmavého nebe chladný vítr duje,
a s chladným větrem bledý měsíc pluje.
Nač as se plavec bledý v bezdno ponořil,
snad aby noční tmu, s tmou slunce pokořil? –
Vždyť v noční době lidé nejspíš umírají,
a chudoby je mnoho v krásném světě,
a každá noc si žebráky své zhněte, –
zdaž chudým hromnici a lampu dají?
Těm nebohým co lampa měsíc svítí
a svítem svým je svatým obnese,
a z čela nebohého nehne se,
dokud je v těle ještě jiskra žití.
Pak klidně dál zas světem širým chodí,
a lesky hedvábné své v svatých vodách brodí,
a připutuje-li kde ku hřbitovu
pokropí tiché spáče květných rovů. –
Co as ten svit měsíce znamená,
že v okně nízkém mocně plamená,
až okno září jasně mrtvou nocí
jak okno kostelní posvátné o vánoci?
A co as měsíc ve komůrce vidí,
že neunaven oknem do vnitř slídí?
Komůrka malá, čtyry holé stěny,
zde stůl, tam lože, –
můj milý bože!
komůrku popsat nevděčná je snaha,
vždyť chudoba je všude stejně nahá!
Na lůžku slepý stařec odpočívá
a spí, – tvář usměvavá je a tklivá, –
sen kouzlí starci milé podoby,
tak známé krasší dávné od doby.
A mladistvě zas srdce v prsou buší, –
on vidí mládí své a žití dlouhé,
že nedozří ku konci oko pouhé; –
však délka ta! – vždyť hoch ji obemkne,
a bušení pták křídlem přehluší.

VI.

Náš život? – Pohádka, jak lid ji zpívá,
hned orlův smělý let, hned lilje tklivá,

a povždy stejným slovem počíná,
a obraz za obrazem mysl honí,
až vše se v známý, stejný konec skloní,
a zmdlená hlava sklesne do klína.
Tak sporé v pohádce té chvíle klidné,
že člověk sotva zpět se poohlídne!
Však v sněhu věčném sopka plamená,
a v poušti oasa se zelená,
a v tmavé doby kvapícího žití
nám sen co večernice svatá svítí.
Sen vylichvaří, pokoutník jak smělý
si z malé práce velké úroky,
a známé jsou ty divné úskoky,
kterými splítá v věnec život celý. –
Sen kouzlí spícím tu teď starci dětství krásu,
jak podzim jara obraz přivolává,
jak ve večerního nám slunce jas
též obraz ranního zas slunce plává.

On slepý stařec sní, že je zas dítě,
(...)
Muž ovšem hledí pozděj střízlivě,
co z pěkných snů těch ještě na živě,
a třeba srdce v prsou až se třese, –
vždyť svět to dí, že muž vše mužně snese.
A proč by nesnes'?' – Dávno pochovali
ti dobří lidé dobu svatební,
kde ještě les, květ, láska těšivaly; –
ty květy svili věnce v pohřební,
ze stromů rakví pěkných nadělali
a lásku do rakve pak uschovali. –
Čas dál se černou nocí k ránu valí
a s časem plyne sen ten lehký spolu,
a stařec vidí, jak se mládí vzdálí,
jak z jihu kráčí k lednatému polu.
Zde bílé hory k výši vystupují,
že jich v své výši měsíc nepřehlídne,
a ledy věčné starce obstupují, –
on cítí, v žilách svažitých jak krev mu stydne;
však srdce starce mírné předc a klidné,
ač přísná smrt' zde kolem spočívá,
ač místo květův hory pokrývá
ta sněhu spoušť – vždy stejně zářivá.
A možná, že to srdce ještě plesá,
když hora starci sníh svůj na šíj hází,
když zmdlená hlava k prsoum chladným klesá,
a divný mráz se po všech údech plazí.
A větší klid se srdcem rozprostírá,
čím tužší mráz ty svadlé údy svírá, –
a srdce po práci si odpočívá,
jak potok, v podzim když svůj zpěv dozpívá. –
Juž ráno zde a vichr od hor věje,
a vše se před tím dechem smrtným chvěje,
tak chladným, krev jak v žilách mrtvoly;
tam pere v les, zde letí po poli,
pod krokem jeho ztuhlá země praští,
a dechem jeho vlna v led se svaští.
To nebe vysoké se k zemi sneslo,
jakby svou mhlou co příkrov zemi neslo,

a mhlou to krásné slunce rudě plane,
jak oko do krve až uplakané.

Karolína Světlá: Dvojí probuzení.

I.

Na zámku Jarovickém.

Sestřínko rozmilá!

Tu jsem! Tu jsem! – Co jsem se po Tobě natoužila, co se o tobě nasnila, přírodo zlatá! – Konečně že spočívám na tvých ňadrech, že slyším tlukot srdce tvého, že cítím políbení tvé vřelé na horoucích tvářích! – Ach sestřínko, jen se na mne nehněvej, že se mně bez Vás tak tuze na venkově líbí!...

Dýchám s nadšením ten čistý, čerstvý vzduch a jásajíc bloudím ve vonném, pučícím houští, pátrajíc po nejsličnějším dítku jara, po violince modrooké! – Tisícero radostí mně zde vykvétá při každém kročejí! – Jak ráda hledím na ty stepi oplývající květem, jak sladce mně zaznívá sladké šveholení ptactva, jak srdečně se nasměji skokům bravu, dovádějícího po bujných, pestrých lučinách! – Nic mně zde neschází než Vy, dobroucí moji rodičové, a Ty, přemilá má sestro – druhá, pečlivá moje matinko!

Nesmím býti nevděčnou! Vy jste si přáli, abych v Jarovicích léto strávila, a strýc i teta jsou mou přítomností tak blaženi, že pouštím všecken stesk mimo sebe, oddávajíc se nejveselejšímu rozmaru.

Musím se Ti ale přece vyznati, že rozloučivši se s Vámi jsem velmi, velmi plakala. Vrhla jsem se štkajíc do kočáru a štkajíc jela jsem celou Prahou. Ach vždyť Vás tolik měsíců neuhlídám, nezulíbám drahé hlavy Vaše, a večír musím ulehnoti bez požehnání Vašeho! Žádná milovaná ruka nepoznamená křížem svatým před usnutím čelo mé! –

Nenávidím od srdce to dusné, smutné město, ty těsné uličky, ta hlučná náměstí, ten věčný ruch; zívám při zpomínce na ten nepokojný a přec tak jednotvárný městský život; ale loučíc se s Prahou, neubráníla jsem se přece bolestnému citu. Vždyť byla kolébkou mou a opatrovala první mé nejisté krůčky! Dala jsem jí s bohem! rozžehnavajíc se s ní jako s vychovatelkou, – trochu pedantickou, trochu suchopárnou, která bdějíc opatrně nad mládím mým, mne přece upřímně svým šosáctvím a kocourkovstvím nudila. Vlhkým zrakem klonila jsem se z vozu, až mně ranní mlha pohled na stověžité sídlo, na střed naší ospalé slávy zahalila.

Vnady krajiny kolem mne se rozprostírající vytrhly mne brzo z mého dumání. Slunko se tak jasně na mne usmívalo z té modré průhledné oblohy, že jsem nemohla odolati; musila jsem mu zase vlídným úsměvem odpovědět! Louky a keře pyšnily se pestrým kvítím, potok rozpustile hrčel vedle silnice a běžel přede mnou, jakoby mně chtěl ukazovat cestu. Všecko se těšilo a veselilo, jak jsem mohla déle truchlit?

A jak se z pole povznesl skřivánek vysoko, vysoko do jasného blankytu, až skoro k tomu usmívajícímu se sluníčku, a jak v té skvělé závrtné výši zapěl svou líbeznou píseň o tichém svém štěstí v zeleném osení: tu jsem jinak nemohla, sestřičko, a zazpívala jsem též veselou písničku a tentam byl všecken pláč a zármutek!

K čemu také truchlit! Strýc a teta a snad ještě někdo mne tak radostně očekávají! Milují mne, jako vlastní svou dceru – ano jako svou dceru! Vždyť Vaše plány znám, sestřičko! Šeptali jste dost tiše o mém bratraci Alfredovi a o mně, a o výpravě, a o svatbě, a o lásce a bůh ví o čem ještě; ale já to přece zaslechla!

Chcete, abychom se poznali – Alfred a já, a milovali a vzali – není-li pravda, chytroušku? Nu uvidím, co se dá dělat; hodlám Alfreda milovat, mnoho-li budete chtít, a chci si ho vzít – kdy já budu chtít.

Jak jsou ke mně laskavi, ti dobří příbuzní! Budu jim ráda poslušnou, oddanou dcerou! Ale můj ženich in spe zde není; neočekával mne tak brzo a jel z dlouhé chvíle navštívit churavého přítele. Psala jsem mu z pomsty, aby se přede mnou dříve neukázal, pokud nebude jeho přítel úplně zdráv! –

Představíš si snadno, že jsem po cestě neměla dlouhou chvíli. Před mým tělesným i duševním zrakem stíhal jeden luzný obraz druhý a ze všech se na mne usmíval život v nejspanilejší, nejvábnější své podobě. – Jak jste dobří, Vy všichni! Odchována jsem na srdci Vašem, na srdci lásku otcovskou i mateřskou pro mne

chovajícím a z tohoto něžného objetí mám přejít do rukou mladíka, mne nade všecko milujícího! Ano Alfred mne miluje! Vidíš, nejenom Vy i já mám svá malá, roztomilá tajemství! Tážeš se, jak to vím? Bože, vždyť mně to řekl, a jak pěkně řekl! Jen se tak nediv. Což už nevíš, že byl vloni na prázdninách v Praze, a že pan prezident dal jemu k vůli bál? Při kotillonu se mi ze svých citů vyznal. Ach to jsem se nasmála! – Jak ale do jeho dobrých modrých očí dvě jasné slzy vstoupily, to jsem se smíchem přestala a dělala jsem honem vážnou tvář, ačkoliv mi to šlo dost těžce. Co to je za podivnou věc, ta mužská láska! Nikdy mi nenapadlo plakat a vzdychat a přec mám Alfreda srdečně ráda. Ta mužská láska musí být jiná, než ta naše! Co Ty tomu říkáš? Miluješ svého muže také jinak, než on Tebe? –

Alfred je jistě k pomilování; ze všech mužů se mi líbí nejlépe. Jak malebně si dovede své světlé kadeře uspořádat, jak obratně se pohybuje! Jeho oděv je vždycky podle nejnovější mody; a jak dobře tančí! Když jsme spolu tančili, to se všechny lornětky na nás obrátily a slyšela jsem dobře, jak si lidé povídali, že jsme nejkrásnější pár v celém sále! – Ještě nějaký čas mně dovoluňte skákat, běhat, dovádět; ach, chci toho rozkošného života užít! Chci se smát, tančit, zpívat do sytosti! Jsem tak ráda vesela; vždyť je ten svět tak překrásný! Vypůjčím si potom ráda důstojný obličej, zakaboním čelo a chci se státi – paní. Ano mladou paní! Jak to dobře zní! Budu nosit ty nejkusnější čepečky a celý den budu cinkat klíči, aby každý hned věděl, koho má před sebou, a se klaněl – mladé paní.(...)“

(cit. dle: www-ceska-poezie.cz)

Májovci ale vedle odkazu Máchova ctí i odkaz Erbenův, a proto jejich obyčejný svět nebyl zbaven ideálů, nebyl to prostor lůzy a obyčejnosti ve smyslu duchovním. Všeobecný pokrok byl pro májovce zárukou lepších životních, ale i kulturních podmínek pro všechny, tedy i pro český národ.

Koncept májovců tedy nebyl ani ryze kosmopolitní, ani čistě demokratický v tom smyslu, že by literaturu zbavoval její odpovědnosti ke člověku v jeho přesahu s ideálem, a ke člověku jako součásti národního celku.

Pokusme se tedy shrnout program májovců do několika bodů:

1. **odmítnutí národní literatury** idealizované tak jak ji představovaly RKZ.
2. **světovost literatury**: literaturu musí zajímat člověk celý, tedy především s těmi problémy, které jsou si podobné v Čechách stejně jako v Rusku či Americe.
3. **tradice a normy lidského chování** – především v díle Karolíny Světlé jsou tradiční hodnoty, jako je nejen lidská morálka, ale i Bůh a vůbec chod vesnického života, problematizovány- ve střetu individua s představitelem tradice, která selhala, dává Světlá přednost těmto opovážlivcům před práchnivějícími základy tradice, která je vyžila (např. v románu Frantína, ale i jinde).
4. **důraz na vnitřní život individua**. Májovci, i když se pokusili literaturu „ušpinit“ lomozem ulice, nikdy nerezignovali na vnitřní prožívání lidského života, jak se to projevuje v psychologické motivaci postav (Světlá), nebo v prostém úžasu nad velikostí a hloubkou lidského citu a myšlení (Neruda).
5. **literaturou byla pro májovce i publicistika** a vůbec starost o veřejný život. Zejména v publicistice se jim podařilo skloubit akcent poznávací a také výchovný, které oba od literatury vyžadovali.
6. **ambivalentní vztah k historickým látkám** – zpočátku je májovci nerespektovali a koncentrovali se na současnost, v další vývoji přijímali možnost jejího využití.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 2

Jaké body má program Májovců?

Vítězslav Hálek byl básníkem, který byl pokládán svými vrstevníky za nejvýraznější básnickou osobnost. Majetkové poměry rodiny, ze které pocházel (narodil se r. 1835 v Dolíku u Mělníka) nebyly šťastné. Otec často střídal své působiště (byl hospodský). Hálek odešel studovat Akademické gymnázium v Praze už jako třináctiletý. Zde sice ještě zažil radost z počestování výuky, ale velmi rychle na něj dolehly i restriktce souvisejících se snahou unifikovat a umravňovat studentský život.

Nejprve byl zakázán časopis, který redigoval. Po jednom z jeho článků v Lumíru bylo dokonce studentům zakázáno v časopisech publikovat. I to byly důvody, proč Hálek studium nedokončil a začal se plně věnovat literární práci. Až v 60. letech se oženil a se svou ženou Dorotkou Horáckovou a synem Ivan stihl prožít pouhých sedm let. Zemřel velice brzy, jako muž před čtyřicátkou, v Praze na zápal plic.

I když Hálkova smrt byla vnímána jako obrovská národní ztráta, o jeho literární dílo se později vedly dost ostré spory, především ze strany generace nastupující v devadesátých letech (zejména jsou to ostré výpady J. S. Machara, který odmítl Hála idylika a vyslovil názor, že z Hála zůstane živý jen odkaz povídkový a baladický).

Hálkova pozice v rámci májovců byla pozicí přírodního idylika, který se pokoušel obnovovat tvořivou až monumentální sílu přírody a přírodní lyriky.

Večerní písně (1859) jsou klasickou ukázkou milostné poezie, situované do večera či podvečera a do nezkalené, čisté přírody. Právě přírodní motivy spojené se silným citovým zaujetím by mohly vyvolat představu poezie až barvotiskové, a z této pozice také byla krutě souzena. Na druhou stranu Hálek nebyl jen epigonem přírodního ideálu, který má svůj základ v lidové poezii. Jeho verše mají pravidelný rytmus, jsou propojeny propracovanou a působivou hláskovou instrumentací a vytvářejí velmi jemné, zpěvné předivo zvuků, obrazů, vůní i barev.

V přírodě (1872-1874) je cyklus, který má hlubší rozměr. Díky síti personifikací, apostrof až invokací se příroda stává jakýmsi chrámem, ideálem, ke kterému se může člověk blížit. To, co vábí na cyklu V přírodě je jeho mohutná architektura – příroda tu skutečně ožívá jako organismus, který je založen a pevně usazen v proudu života od narození ke smrti a k novému životu.

Taková přírodní vize tu ale nestojí jen určena k obdivu, ale je také mírou lidského konání – Hálek díky architektonické velebnosti přírody získal pro člověka protihráče a soudce, a

ve srovnání s ním se ukazuje i celá řada problematických způsobů lidského vztahování se ke světu.

Oproti tomu *Pohádky naší vesnice* (1874) si sice ponechávají geografické umístění, stále máme před sebou venkov, ovšem krajina je už v pozadí, to, co dominuje, jsou detaily lidských příbytků – dvůr, světnice, ale také už náves, to vše jsou prostory pro sociální baladu – svět tu najednou pozbývá svého zřetelného a smysluplného určení a lidská činnost je viděna ve chvílích, kdy porušuje tradiční vztahy. A tak se do prostoru krajiny dostává lidský strach, zrada, šílenství, milostné zklamání, zkrátka celý ten aparát, který člověka zbavuje jeho přírodní přirozenosti.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Přečtěte si verše Večerních písní i V přírodě a také balady z Pohádek naší vesnice. Pokuste se, stejně jako J. S. Machar, vyjádřit svůj názor na Hálkův odkaz lyrický. Je zde něco, co přežívá, nebo jde o poezii, která dnes zní až příliš uhlazeně a přejemněle? Napište dvojstránkovou analýzu.

Možná, že nejživotnější částí Hálkova literárního odkazu jsou jeho práce prozaické. Spojil v nich svou schopnost vidět přírodu ve svěžích, podmanivých barvách a zároveň své umění vykreslit sociální i mezilidské střety. O tom svědčí povídky jako *Muzikantská Liduška*, či *Na statku a v chaloupce*.

Zároveň byl ale schopen jemného psychologického portrétu budovaného především na činech a jednání sledované postavy. Tak se na postavách vybočujících z běžného života ukazuje jejich základní životní síla (*Poldík rumař*), případně i střet vysoké, městské vzdělanostní kultury s tradičním vesnickým prožíváním světa (*Študent Kvoch*).

Dovolím si teď citovat kus vlastního textu o Hálkovi, abych upozornil na jeden podstatný jev u Hála, a tím je nadávka. Jde o místo z *Muzikantské Lidušky*, kdy se starý Souček rozčílí na jednu z bab, tedy ženských, co chodí po vsi a do všeho strkají nos: „I ty babo jedovatá! Že ti nechce hrom vyrazit ten tvůj poslední zub! Sedni na koště, čarodějnice, dej do sebe nasypat prachu, zapal ho a vyleť do povětří! Ty jedovatá oznobenino, dej se za čubku k našemu řezníkovi, pak můžeš štěkat. Copak myslíš, ty sražený, plesnivý šindeli, že je to maličkost, udělat dceru nešťastnou? Ty stará kobzo! Takových bysme potřebovali pár tuctů, jako jsi ty, a bude z naší vesnice kaluž, že v ní ani čmelíci nebudou chtít být domovem! To si pamatuj, shnilá drachno. Až budeš potřebovat koště, přijď ke mně, můžeš mým komínem vyletět do povětří.“ (HÁLEK 1956: 369-370) Na první pohled zarazí intenzita a jakási rozdílná dikce a šťavnatost nadávky, i to má, dle mého soudu, ironizační i charakterizační význam a směřuje k obecnému: baba, jako symbol vyhaslého a zastydlého citu, prototyp šosáctví, spolu s dalšími typy, není schopna ani prosté, lidové řeči, kterou

vyjadřujeme negativní emoce - nadávky. Její řeč je zlá, uráží adresáta jeho sociálním postavením „Jako by mu Staňkovic zrovna měli udělat k vůli...“ a „Udělají vám to, jen se jděte ohlásit.“ Ale v jazykovém uspořádání, v těle řeči, nic z intenzity není. Na jednu stranu tím vzniká silný kontrast, na stranu druhou i jednoznačné poselství, které se line celou Hálkovou prózou: totiž že smysluplný je život citový, citem a solidárností naplněný, ten je schopen žít, rozradostňovat a také jaksi rozvíjet národní společenství. Kdežto život kalkulu, racionality a egoismu je světem mrtvým nebezpečným, vyhořelým, a to i jazykově. A právě v těchto partiích, domnívám se, působí z dnešního hlediska Hálek nejinspirativněji, toto jsou místa, skrze která se dá stále znova oživovat a prožívat.

Nicméně obraťme teď pozornost na vskutku precizní architekturu nadávky Součkovy. Je složena z šesti plánů, v nichž je zachováno bipolární členění, které je ale syntakticky, pokud jde o pořadí jednotlivých elementů, variováno: každý jednotlivý plán se skládá z oslovení a konkrétního jednání. Oslovení je v rámci celku též vnitřně uspořádáno: „babo jedovatá - čarodějnice - jedovatá oznobenino - sražený, plesnivý šindel - ty stará kobzo - ty shnilá drachno.“ Začíná se u prosté nadávky, homocentrické, přechází se nejprve k hraničnímu čarodějnice a potom už zcela nelidskému;¹ zde jakoby se text triadicky půlil a druhá polovina je zase vedena sestupně: v oblasti věcí jsme nejprve nahoře (šindel), potom dole, a nakonec v jakémisi totálním rozkladu.²

I děje jsou vnitřně uspořádány: „Že ti nechce hrom vyrazit ten tvůj poslední zub - Sedni na koště, dej do sebe nasypat prachu, zapal ho a vyleť do povětří! - dej se za čubku k našemu řezníkovi, pak můžeš štěkat.“ Nejprve obligátní vazba „že ti“, jinde variovaná na „aby ti“ a potom jakýsi zásah mimo lidský svět, potom rozkaz ke konkrétní činnosti, která je ale absurdní, urážlivá, dehonestující, a kromě toho všeho ještě vyjadřuje touhu mluvčího, aby adresátka zmizela z jeho prostoru, ve třetím se zase akcentuje řeč baby a opět formou příkazu je ponoukána k vlastně poměrně kauzálnímu, ale pochopitelně absurdnímu a grotesknímu jednání.

Ve druhé triádě následuje zlom: „Copak myslíš, že je to maličkost, udělat dceru nešťastnou? -- Takových bysme potřebovali pár tuctů, jako jsi ty, a bude z naší vesnice kaluž, že v ní ani čmeláci nebudou chtít býti domovem! - To si pamatuj. Až budeš potřebovat koště, přijď ke mně, můžeš mým komínem vyletět do povětří“ Nejprve se zcela mimo plán nadávky vrátíme do kontextové situace a mluvčí obrací pozornost k tomu, co se odehrálo a má odehrát, v druhém případě se doplňuje obraz druhého plánu první triády, aby se nakonec vše uzavřelo jakousi syntézou, v níž mluvčí - jakoby, ve fraškovitém hávu - nabízí dokončení naznačených příkazů.

¹ Oznobenina je sice slovníkově uváděna jako nadávka (s příkladem právě z Háalka), ale původně je též omrzlina. Tedy jedovatá omrzlina, to je dost silná metafora i na dnešní svět.

² Kobza je totiž též už slovníkově uznaná nadávka, zároveň ale odkazuje k hudebnímu strunnému nástroji, tedy dovnitř, nebo na zemi v našem členění, drachna je už ve slovníku známa jen jako nadávka, může však, vzhledem k tomu, jak Hálek intenzivně znal antickou kulturu, být zkomoleninou starořeckého platidla, a dovršuje zde zmar. V čase i prostoru zcela nefunkční, to je v každém případě poslední význam v plánu oslovení. Viz *Slovník spisovného jazyka českého*. Dostupné na <http://ssjc.ujc.cas.cz>. A dále *Příruční slovník jazyka českého*. Dostupné na: <http://psjc.ujc.cas.cz>

Shrnu-li celý průběh nadávky a její architekturu, lze jej popsat asi takto: zpočátku se rozehrívá výrazivem běžným v takovém typu komunikace, akceleruje, až se dostává k prvnímu vrcholu, v němž se vyjeví i smysl celé nadávky, totiž právě obžaloba citového malomocenství. Druhá polovina pak eskaluje směrem ven, směrem do konkrétního prostoru společně obývaného a končí vystoupením mluvčího, který se tak jednoznačně dává na stranu těch, kdo svět prožívají, ale nevypočítávají.“ (rukopis)

PRO ZÁJEMCE

Nakolik jsou vám Hálkovy povídky čtenářsky známé? Jaký obraz si o nich nesete ze střední školy? Přečtěte alespoň zmiňované znova a ptejte se, jestli váš předchozí náhled na věc odpovídal textové realitě, nebo byl jen výsledkem ne právě přesvědčivého školského výkladu.

Asi nejvýraznější postavou této generace, jejíž odkaz přežil s větším pochopením, je **Jan Neruda**. Jeho životní osud je spjat především s prostředím Malé Strany v Praze, kde se narodil roku 1834 vysloužilému vojáku a posluhovače. Neruda započal studium práv, ale ta nedokončil a věnoval se zpočátku především žurnalistice.

Znám je složitý milostný život Nerudův. Mezi jeho fatální ženy patřila např. i Karolína Světlá. Nerudovým velikým životním traumatem byla skutečnost, se žádná z jeho milovaných žen se nestala jeho životní společnicí. Tento pocit životního nenaplnění se projevoval ve dvou polohách – jednak ve schopnosti žertovat nad vlastním staromládenectvím, ale také v bolestných obrazech nemožnosti naplnění lidského života a zoufalství samoty. O tom všem vypovídá především Nerudovo dílo básnické.

Nemá smysl tu procházet celou básnickou bibliografii Nerudovu, zastavme se jen u uzlových bodů.

Tím prvním byla bezpochyby prvotina, ***Hřbitovní kvítí (1857)***. Tato sbírka nepředstavovala sice motivické novum- obrazy hřbitova, hrobu, zmaru byly časté i v sentimentální poezii. To, co bylo nové a šokovalo, bylo nasvícení. Svět je tu jen jakýmsi přestupným nádražím, za kterým čekají hroby plné červů, hniloby, zmaru. Neruda plasticky, málem s realistickou přesností popisuje a analyzuje chvíle, kdy je lidský život na konci svých sil.

To byla poloha, na kterou česká společnost nebyla připravena, sbírku zahalilo mlčení. Neruda se po ní nadlouho odmlčel. Další sbírkou byly pak až ***Knihy veršů (1867)***. I tady je ještě lyrický subjekt ve smutné izolaci, svět ještě pořád nabízí obrazy trpkého odcházení, ale probleskují tu již motivy nové, překvapivě čisté. Především jde o adorativní, okouzlené vyznání v cyklu Matičce, ale také zde nalezneme ztišený hlas subjektu, který vkládá svůj život na bedra toho druhého ve zpovědi (Otci, Anně).

Zhruba v polovině sedmdesátých letech se Neruda najednou stává osobností uznávanou a respektovanou především mladými. Výsledkem tohoto šťastného spojení jsou sbírky *Písně kosmické* (1878), *Balady a romance* (1883) a *Prosté motivy* (1884).

První z nich je jakousi Nerudovou kosmologií - věci odehrávajících se na nebeském plátně strhává k zemi častými personifikacemi, takže člověk má možnost volby – buďto zůstane přilepen k zemi, ve své neomalenosti a mravní bídě, nebo se pokusí vzhlednout vzhůru a uvidět člověka čistého, v jeho morálním fundamentu. Nebe tu ale neznamená samozřejmou jistotu, jde stále o svár i boj. Důležitým spoluhráčem lyrického subjektu se tu stává národ, se všemi jeho nadějemi i zklamáními. Už na začátku se otevírá výrazná synekdocha, zosobňující vesmír skrze ty nejbásničtější a nejromantičtější obrazy - skrze hvězdy. Ale opravdu, jde o synekdochu, tedy o to, že částí (hvězdami) se pojmenovává vesmír (celek):

„3

Ach, jaké to blaho: poležet
zde na drnu poblíž boru
a s zlatými dát se hvězdami
do šeptného rozhovoru!

Ty třepotné, smavé hvězdičky
tak čiperně na mne hledí -
ach prosím vás, je to pravda vše,
co lidé prý o vás vědí?

Že maličké vy prý hvězdičky
jste obrovská samá těla -
a od jedné k druhé prý sto let
a k některé věčnost celá?“

Což nevidím, jak jste drobounky
a v jakém jste k sobě skladu? -
já - nahoře být - bych kamenem
vás přehodil celou řadu!

A že prý jste věčném ve reji
a přes steré skokem míle? -
Ej musilo by tu hluku být
a šumu za noční chvíle!

A zatím tak němě sprádáte
svou života tichou dumu -
když vesele prstem zaluskám,
je věru v tom více šumu!“

(cit. dle www.ceska-poezie.cz)

Zároveň se tu silně ozývá i významný obraz: hvězdy jsou také přirovnávány k lidem, k uspořádání světa. I hvězdy prožívají svá trápení, i ve vesmíru vidí Nerudův básnický hlas hroby, i zde si uvědomuje koloběh lidského života od mládí až ke smrti.

„5

Snad jiní jinak uvidí -
já myslím nebe širé si jak naší zemi

a při hvězdách si myslím na lidi.

Vidím tam různotu skupení,
velkosti, tvarů a záře -
to musí různé osoby
být, kde jsou různé tváře!

Planetoidek tam havěť zřím
- uličnických to zmetků -,
jež hvězdám nám již stárnoucím
bab nadává a dědků;

hvězdičky na šňůře pupečné -
embrya - mléčné símě -
též nebe je zas v naději
a nosí sladké břímě;

panenky růžově planoucí,
mládence hledů zbrklých,
roj mužů světla klidného,
roj babic žlutě scvrklých.

Běhají spolu, a přece je
každý svých práv si bdělý,
jak lidi nás zde chladná zášť
je chladný éter dělí.

Životem různým se nebe skví
- dosti však tam též rovů
a svaté ticho v koutečkách,
jak sluší na hřbitovu.

Co světů Svět as pohrobí,
jež - jako naši velcí mrtví - zraku zmizí,
a přec svou váhou dále působí!“

(cit. dle www.ceska-poezie.cz)

Smrt je přítomná i ve vesmíru, a dokonce je to též způsob, jakým se Neruda pokouší pojmenovat do té doby jen tušené vědecké poznání o trvalosti nebeských těles. A opět: všecka tato antropomorfizace (zlidštění) světa je výrazem jak velké pokory (v jiné, než níže citované básni je zase obraz země jako ženy, která trpí tím, že už není středem vesmíru a měsíc ji vysvobozuje pozváním na taneček, č. 14), tak básnické nápaditosti:

„13
Také to Slunce ohnivé
pomalu pousíná,
přijde i jeho hodinka,
zhasne a mrtvě zsiná.

A jen když za čas planeta
na prsa zpět mu skane,
zase pak dávným plamem svým
na chvíli ještě vzplane.

Ach což ta láska mateřská
přes časy, přes hrob hoří,

neumrazíš jí na horách,
neuhasiš jí v moři!

Matičce dáš-li do hrobu
na prsa dítě její,
ještě se vpadlé, ztělé rty
radostí pozachvějí.“

(cit. dle www.ceska-poezie.cz)

Jednou z nekrásnějších básní *Písní kosmických* je pak i jakési básnické vyznání: lyrický mluvčí se tu hlásí k odkazu světla a svitu a ještě jej roubuje na motiv smrti. Je to právě důkaz oné pokory, ale zároveň též srozumění se světem, vyrovnání se svým životem, dílem, lidmi:

„17
Měsíček že je mrtvý muž?
A jeho pilné zaměstnání
při svatě lidstva osvětě?
Pak není širém ve světě
nad takové skonání!

Chtěl bych, až jednou dokonám
- odpusťte hvězdné touze –
jak Měsíc svítit lidstvu dál –
tak dlouze - ach tak dlouze!“

(cit. dle www.ceska-poezie.cz)

Podobně intenzivně pak zní skutečné vyznání básnické, myslím, platné podnes, je pak to, které definuje dvě elementární vášně básníka: milovat a prát se. Je to trochu klukovství, je to chuligánství, ale je to též velká čistota a touha:

„33
Již vyznám se ze všech hříchů svých,
rád dívky že za pas беру,
a miluju-li já k smrti rád,
že ještě se raděj peru.

Vím, vím, že je krásným celibát,
též humanistů ctím víru,
již myšlénkou čistou pracují
ku "věčnému" v lidstvu míru.

Však mateřské Slunce prajinak
náš osud kdys upravilo
a zem mezi Marsa, Venuši
tak doprostřed postavilo.

A marno je všechno kázání
a marna všechna práce,
nám hvězdami provždy souzeno
ach! milovat se a prát se.“

(cit. dle www.ceska-poezie.cz)

Nelze nezmínit i básně, které se staly jakýmsi národními symboly, nebo hesly, která byla hojně citována, využívána, ale též zneužívána. Přesto je v nich ale cítit zároveň to, co z nich doba nevytěsnila: totiž že vědomí národní příslušnosti je také vědomím sounáležitosti, že velký národ je velkým jen v souřadnicích jiných národů, řečeno optikou *Písní kosmických*, že člověk je člověkem jen v souřadnicích vesmíru. Přečteme-li znovu ty básně takto, jako kdyby se znova rozzářila jejich síla:

„26

Vzhůru již hlavu, národe,
k nebi své zdvihni oči!
Viz: jsou tam i malé hvězdičky,
kol nichž se velké točí!

Tot' prostě tím: ty maličké
z jaderného jsou fládru,
ale ty velké a poslušné
jen z plynových jsou hadrů.

Troufám, že při té myšlénce
srdce ti povyskočí –
nuž - buďme tou malou hvězdičkou,
kol níž se velké točí!

Jde to, ach jde! Jen každý hled'
k vlastnímu dobře jádru:
bude-li každý z nás z křemene,
je celý národ z kvádrů!“

(cit. dle www.ceska-poezie.cz)

Jednou provždy tu Neruda postavil jednu významnou možnost pro každou poezii, i její imperativ: hledět do sebe upřímně a k nebesům s vírou, nadějí, ale též pokorou. Že zkrátka lidský život je sice středem, tím jediným, co máme k dispozici, ale nežijeme jej ve vzduchoprázdnu, podléhá hlubším a silnějším zákonům a souřadnicím, než je náš život a naše současné vědění.

Prosté motivy jsou sbírkou plnou lidského úcastenství – lidský úděl je tu viděn v koloritu čtyř ročních období. Lyrický subjekt je ale situován do pozice stárnoucího muže, který si je vědom svého odcházení, čímž získává kniha naléhavou tragičnost, ale zároveň také nadějný étos daný tím, že se člověk vklínuje do souručenství všeho živého a přijímá svou konečnost jako úděl daný všemu živému.

Balady a romance jsou zase svébytným pokusem žánrovým – Neruda baladu očistil, položil ji na hranici romance a díky výrazné aktualizaci i historických motivů udělal z těchto dvou projevů literární tradice žánry, které byly schopny se rozvíjet i n prahu doby moderní.

Poslední dvě Nerudovy knihy, *Zpěvy páteční* (1896) a *Knihy epigramů* (1956), která vznikla až jako editorské rekonstrukce péčí Felixe Vodičky v rámci díla Jana Nerudy. *Zpěvy páteční* jsou hořkou, ale i odvážnou a bojovnou reflexí soudobých Čech.

PRO ZÁJEMCE

Projděte si básnické dílo Jana Nerudy. (např. na www.ceska-poezie.cz/ek/, nebo <http://www.ucl.cas.cz/edicee/>). Definujte si pro sebe základní rozdíly, které lze najít mezi lyrikou Hálkovou a nerudovou. Který z autorských hlasů je bližší vám?

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 3

Jak se jmenuje Nerudova básnická prvotina? Jak sbírka, v níž se obrací do vesmíru a tímto úhlem konfrontuje postavení člověka ve světě?

Jan Neruda je snad ještě známější jako prozaik a novinář. Jeho *Povídky malostranské* (1878), ale i další drobné prozaické texty, stejně jako fejetony, jsou stále čtenými i vydávanými texty. Nemá smysl je zde analyzovat, to učinili jiní a jinde, daleko přesněji, je snad jen dobré připomenout, že v nerudově próze pomalu krystalizuje velice plodný typ figurky, postavy spjaté s konkrétním místem a časem, s konkrétním kulturním prostředím. Tento typ později najde své pokračovatele především v próze dvacátého století (jmenujme alespoň *Pábitelé* Bohumila Hrabala).

DALŠÍ ZDROJE

Ve sborníku *Povídka, román a a periodický tisk v 19. a 20. století* (ÚČL AV ČR: Praha, 2005, s. 80-101) si přečtete studii Dagmar Mocné „Mezi *Národními listy* a *Lumírem* (Ke genezi *Povídek malostranských*).

Třetí výraznou, tentokrát především prozaickou, personou daného období je **Karolína Světlá (1830-1899)**, rodným jménem Johanna Rottová. Pocházela z rodiny s nejasným národnostním přesvědčením. Zatímco otec si udržel lásku k češtví představovaném především Českými bratřími, matka pocházela z rodu původně německého. I když svému otci připisovala hlavní podíl na jejím národním i uměleckém probuzení, přesto se ani on neubrání obavám, které se vynořily při představě, že by mladá Johanna měla být českou spisovatelkou. Musela tedy navštěvovat německou školu, kterou ovšem nedokončila. Do českého kulturního světa zasvěcoval mladou Johannu Petr Mužák, který v rodině působil ve čtyřicátých letech jako domácí učitel hudby. S ním se také Johanna Rottová v roce 1852 oženila. Se svým mužem také poznala prostředí a lid v okolí Liberce, v podještědí, které se stalo klíčovou hodnotou v díle Karolíny Světlé.

Její manželství nebylo šťastné, asi nejhrůzněji jej ovlivnila smrt prvorozené dcery.

Nový životní smysl našla pak Světlá především v literární práci a také v aktivitách souvisejících s rodícím se ženským hnutím.

Svůj život zakončila v ústraní, stíhaná onemocněním zraku a nervů, takže nemohla ani číst a psát.

Světlá je dovršitelkou podoby českého vesnického románu. O tom svědčí její klíčové romány z Podještědí. Mezi nejznámější patří:

1. **Vesnický román (1867)** – román o žárlivosti i o schopnosti vyměnit osobní štěstí za morální klid následujících pokolení. V románu se rozehrávají dvě hlavní témata – jednak žárlivost, dovedená až k nesnesitelnosti ovdovělé mlynářky. A jednak morální čistota dvou mladých hrdinů, Antoše a Sylvy, kteří vymění své osobní štěstí za to, aby Antošovy děti nezískaly v svých rodičích špatný příklad. Oba končí v dělné užitečné práci, ale také bez nároku na osobní štěstí a životní naplnění. Jde o román, který není založen čistě takto epicky, jeho minimálně stejně významnou plochou je prostředí vesnice, zvyků, obyčejů, běh přírody a vůbec přírodních scénérií, na jejichž podkladě se teprve lidská traumata odehrávají.
2. **Kříž u potoka** je pro změnu románem budovaným na principu legendy, ve které kříž u potoka hraje roli jakéhosi rodového prokletí, které je teprve činem hlavní ženské postavy Evy překonáno. Tento román zajistil Světlé oblibu a úspěch.

Další romány jsou *Frantína*, *Kantůrčice* a *Nemodlenec*.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Přečtěte si konkrétní román z Podještědí a analyzujte jej nejen po stránce tematické a motivické, ale především po stránce naratologické a stylistické. Výsledek v podobě krátkého interpretačního eseje konzultujte s pedagogem.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 4

Jak se jmenují vesnické romány Karolíny Světlé situované do okolí kolem Ještědu a jeho podhůří?

2.2 Ruchovci a Lumírovci

Jde o generaci autorů narozených mezi léty 1840 – 1853, kteří debutovali na počátku sedmdesátých let v nejrůznějších almanaších. I když se často hovoří o dvou od sebe příkře oddělených literárních programech, nahlédneme-li do literárního života daného období pozorněji, zjistíme celou řadu styčných ploch a je možná nejlépe hovořit o dvou tendencích ve směřování literatury.

První z nich, **národní**, dostala svou příležitost vyjádřit se v roce 1868, v souvislosti se slavnostním položením základního kamene Národního divadla. U této příležitosti připravili organizátoři (hlavním byl J. V. Sládek) **almanach *Ruch***. Tito autoři se rozhodli vložit své umění do rukou národa a chtěli vytvořit literární produkci takového rázu, která bude pobouzet a utvrzovat národní citění, zároveň však nebude úzkou nacionální hrou na národ. Autoři tohoto ražení se dlouho potýkali s omezenými publikačními možnostmi, což se napravilo až obnovou časopisu *Květy* (1879-1899), za kterou stál Svatopluk Čech.

Druhý proud této generace, obvykle označovaný jako **kosmopolitní**, měl svůj časopis téměř okamžitě, a to v podobě ***Lumíra***, který začal vycházet Nerudovou zásluhou již roku 1873 a tribunou toho proudu se stal především v době, kdy jej redigoval J. V. Sládek (1877-1898). Ideálem tohoto proudu byla literatura vyvázaná z běžných, prostých starostí, taková, která se koncentruje na obecné otázky člověka a lidství. Dobový pojem pro toto směřování bylo světoobčanství, zatímco dnes běžnější označení kosmopolitismu mělo hanlivý přídech.

O tom, že jde spíše o jeden proud se dvěma akcenty, nás dnes přesvědčují i kritické názory **Josefa Durdíka (1837-1902)**, který sice generačně přináležel k předchozí generaci, ale jeho ideál už byl mladší. Hájil představu literatury, která svou národnost nebude zakládat jen na tradičních tématech a na tom, že je čtena v národním společenství. Plédoval pro literaturu žánrově i tvarově bohatou, která se učí i na světových vzorech, ale neplagiuje je, nýbrž je transponuje do českého prostředí. Výsledkem měla být literatury formálně i obsahově uhlazená, jemná, přesvědčivá, plná neotřelých rýmů, zvuků, barev, citů i ideálů.

DALŠÍ ZDROJE

V knize ***Česká literární kritika v dotyku se strukturalismem (1880-1940)*** (Brno: Host 2003) si přečtěte Durdíkovy stati ***Básnictví. Látka básně*** (s. 11-18) a ***Báseň co dílo umělecké*** (s. 18-32). Zkuste si pro sebe formulovat její základní hodnoty a východiska a porovnejte je s tím, co jste se zatím dozvěděli. Dá se sledovat vývoj Durdíkova myšlení, nebo zůstává v těchto otázkách konzistentní?

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 5

Jak se jmenovaly dva proudy, dvě umělecká směřování uvnitř české literatury od konce 60. a v 70. a 80. letech? Jak lze jedním slovem charakterizovat jejich určení?

Druhou výraznou kritickou osobností doby byla **Eliška Krásnohorská (1847-1926)**. Její reflexe *Nového almanachu Máj (1878)* vedla k ostré diskusi na téma národní literatura. Zatímco **pokračovatelé Vrchlického** se pokoušeli o literaturu svobodnou, **zbavenou povinnosti reagovat na aktuální společensko-národní dění (umění pro mění)**, **Krásnohorská jim vytýkala prázdný patos a pouze jen tlumočení velkých obrazů, vnášených do českého kulturního prostředí odjinud**. Spor přerostl v polemiku mezi dvěma názorovými tribunami, jednak *Lumírem*, který prosazoval tvůrčí svobodu a tvárnou dokonalost a jednak časopisem *Osvěta*, který zase reprezentoval národní stanovisko propojené též s politicko-kulturním životem. Naštěstí tento příkop, který se začal rodit, byl přemostěn obnovením časopisu *Květy*, který tak vytvořil jakousi společnou platformu, která nabízela publikační možnosti autorům, kteří se necítili ničím povinováni ani jednomu křídlu.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 6

Jak se jmenoval a kdy vyšel almanach, vycházející z myšlenek generace májové a akcentoval lumírovské pojetí literatury, který vyvolal velké polemiky a novou diskusi o směřování české literatury?

DALŠÍ ZDROJE

Prostudujte monografii Drahomíry Vlašínové *Eliška Krásnohorská* (Praha: Melantrich 1987). Jaký obraz před vámi vzniká? Jde o autorku, která zůstává cele uzavřená ve svém období, nebo jste si pro sebe objevili něco, co vás s ní může spojovat i dnes?

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 7

Jak se jmenoval časopis, který prosazoval tendenci svobodného umění, umění pro umění? Jak periodikum, které se snažilo korigovat toto pojetí poukazem na národní hodnoty a témata? Existovalo i periodikum určené autorům, kteří se necítili být povinováni ani jedné z obou tendencí, pokud ano, jak se jmenoval?

Ovšem označení této generace jako ruchovsko-lumírovská není jediné možné či používané. Zejména autoři moderní práce směřující ke stylovým analogiím a směrovým určením volí spíše termín parnasismus. (HAMAN, A.; TUREČEK, D. a kol. *Český a slovenský literární parnasismus*. Brno: Host, 2015.)

DEFINICE

Parnasismus. Tento pojem jednak využívá **A. Haman** ve své knize *Trvání v proměně*, jednak ve studii „Užití pojmu v dosavadní české tradici, motivace znovuzavedení“ **In HAMAN, A.; TUREČEK, D. a kol. Český a slovenský literární parnasismus**. Brno: Host, 2015, s. 13-37. Nad touto knihou se zamýšlí i Jiří Pelán a v souvislosti s ní přináší takovouto definici parnasismu: „Musset, poslední z romantické generace (narodil se v roce 1810, o rok před Gautierem), představoval v rámci tohoto angažovaného romantismu jistou disidenci, a v očích některých parnasistů tak jeho poezie neztrácela na zajímavosti. Zůstal zastáncem — a reprezentantem — „intimní poezie“ i v době, kdy francouzské romantické básnictví tuto koncepci opouštělo: (...) Co odmítali, byla politická či sociální služebnost poezie. Pokud jde o mussetovskou zpověď, podstatná je ovšem Baudelairova výhrada: subjektivismus nesmí být nekontrolovaným výlevem. I cit a snění jsou pouhý materiál, jež poezie musí znovu zorganizovat. Parnasismus byl zásadně proti samopohybu inspirace: žádal soustředěnou stylistickou práci, pozornost k formě, která jediná může dovést básníka k čisté kráse. V krajní formulaci tu jde o ideál „umění pro umění“. (*Český a slovenský literární parnasismus*. Cit. dle: <http://www.h7o.cz/cesky-a-slovensky-literarni-parnasismus/>)

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 8

Co odmítali parnasisté?

1. sociální služebnost poezie
2. vztah k jiným národním literaturám
3. stylistickou organizovanost

Co žádali v oblasti stylu?

1. uvolněnost a svobodu
2. pravidelný rýmovaný verš
3. soustředěnou stylistickou práci

Je na čase podívat se detailněji na znaky, kterými se vykazuje poezie této generace, která působila v českém literárním prostředí ještě dlouho po konci 19. století:

1. **patos.** Má několik podob. Vždy jde ale o polohy vyhraněné, které se neprojevují jen silnou akcentací individuality lyrického mluvčího, ale projevují se i jazykově, slovoslednými inverzemi, poetismy, výraznými metaforami je tu neustále zdůrazňována literárnost básnických textů.

Přečtěte si dvě polohy tohoto vzníceného básnického hlasu:

Svatopluk Čech: *Básně* (1874)

Jaroslav Vrchlický: *Sonety samotáře* (1885)

<p>VĚNOVÁNÍ.</p> <p>Za vlast', pravdu, lásku k lidem, světu, co mne k písni budí, za to vše, za dědictví krásných snů a vzletů, za památku muže poctivce, za otcovskou převelikou lásku, za oběti, za nadějí zmar, za hrud' zemdlenou a v čele vrásku – přijmi, otče můj, ten skrovný dar!</p> <p>Modlitba dívky před kaplí na břehu.</p> <p>O hvězdo mořská, matko milosti, ve sváru živlů mír svůj rozhosti, a zažeň vichrů divý sněm nebeských očí pokynem, o hvězdo mořská!</p> <p>O hvězdo mořská, slze stavící, měj nad korábem svatou pravici, zahal jej v plášť své záštity a stěžeň zacerl rozbitý, o hvězdo mořská!</p> <p>O hvězdo mořská, duší touha mi zavívá jako vítr plachtami, o kněžko čisté lásky ty, již stěžeň zacerl rozbitý, o hvězdo mořská!</p>	<p>PROLOG.</p> <p>Je v duši kout, kde vždy je trochu vláhy, byť sebe těžší pout' životem byla, tam vždycky zpívá nota z mládí milá, nechť' trn a hloží roste podle dráhy.</p> <p>A blažen, jemuž myšlenky a snahy ta božská vláha manou porosila, a blažší, kdo v boj, když mu chybí síla, se rozpomene na ten asyl záhy.</p> <p>Tam básník najde sebe v světa víru; co otřelo se o duši mu, všechno tam spadne jako bělmo v blahém tichu.</p> <p>Tam věčných květů dýchá vůni v míru a zpívá, byť i plakal jako děcko, jež v slzách tvář má, v očích záblesk smíchu.</p>
--	---

2. **veršovaná epika je tradičním a častým žánrem básníků této generace.** Jde tu vždy o velická historická témata, která vyžadují i architektonicky přísnou literární strukturu, plnou velebnosti tematické i formální.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Analyzujte metrické schéma zvolené ukázky ze *Zeyerovy Karolinské epeje* (1896). Jaký je vztah mezi tematikou, inspirovanou starofrancouzskými hrdinskými písněmi a rytmem básně?

Noc každou totiž, v sen když upadal,
se Gabriel mu zjevil archanděl

ve slunné záři, v hávu jako sníh,
a pravil mu: „Vstaň, vyjdi na loupež,
Bůh káže ti, bys vyšel v noci krást.“

V to slovo věřit Karel zdráhal se –
však po třikráte když ten samý zjev,
ten samý vzkaz mu přinášela noc,
a archanděl když hleděl přísněj' vždy
a určitěj' když znělo poslání:
tu pokořil se Karel Veliký,
vzal vetchý plášť a přilbu rezavou
a vyšel z hradu tajně sám a sám
bez přítele, jen s věrným mečem svým.
Les nad hlavou mu šuměl, u nohou
se Rýn mu valil, stříbrolesklý drak,
pod hvězdokrytým nebem nesmírným.
Tam pozved Karel zraky v modlitbě
a pravil Bohu: „Který trestáš hřích
můj nevědomý tímto úkolem?
Jen velká pýcha může zasloužit
tak velké pokoření. Na paměť
mi přiveď den, kdy jsem tak pyšným byl!“

A sotva že to řekl, ulek' se,
neb viděl před sebou hned bledou tvář
své sestry Blanciflory, vzpomněl si,
jak tvrdě ji byl k sňatku donutil
přes její slze s mocným Egmundem,
jenž pyšně vládl krajem porýnským.
Byl nutil ji, když jednou zahlédl,
že světlé zraky její blankytné
se upíraly v cudném blouznění
na krásnou tvář Bazina z Hingantu,
jenž bretonským byl prostým rytířem.
Zrak Bazinův byl stejně blouznivý
a Karlovi tak bouřila se krev
nad tím, co zdálo se mu smělostí
že v podezřivém záští hluch a slep,
hned Bazina z paláce vypudil,
za zrádce jej křivě prohlásiv,
že v hněvu svém i kázal zabrat
hrad jeho otců v kraji bretonském.
a statek odejmout mu veškerý.

Tak zmizel Bazin jako ze světa
a Blanciflora s pláčem podala
svou ruku Egmundovi před knězem.
To Karlova jí byla odměna
za velkou lásku její sesterskou!
To odměna za strastnou, dlouhou pout',
již do Bretonska byla konala
ku hrobu poustevníka svatého
do pustých lesů, bosa, v modlitbě
za velký Karlův, rouhavý ten hřích,
za onen hřích, z něhož se zpovídat
tak dlouho zdráhal, Bůh až učinil
div plný hrůzy: Pít když Karel chtěl
při velkém hodů v prostřed manů svých,

tu ode rtů mu víno prchalo,
kdykoliv číši k ústům naklonil.

3. **množství strofických útvarů a žánrů.** Jde především o zásluhu Jaroslava Vrchlického, který mimo jiné oživuje pro českou poezii francouzskou (villonskou) baladu, rondel, tercinu a mnohé další.

PRO ZÁJEMCE

Na základě studia výboru R. Havla (Vrchlický, J. *Zahrada slov*. Praha: Odeon 1983) a za pomoci stránek www.ceska-poezie.cz/ek/ si vytvořte vlastní představu o tom, jak veliké bylo formální umění Jaroslava Vrchlického, pokud jde o formální a žánrovou přesnost.

4. **překladatelské úsilí.** To se projevilo především v překladatelském díle J. V. Sládka a J. Vrchlického. K nejznámějším překladům patří Vrchlického překlad Dantovy *Božské komedie* a překlady J. V. Sládka (především W. Shakespeare).

Protože jde o autorsky velmi bohatou skupinu, která nabízí nepřeborné množství básnických prostředků, typů, forem, témat a inspirací, rozhodli jsme se sestavit pro vás elementární soupis literatury s možnými otázkami, který podle nás bude plnit úlohu průvodce po literatuře lépe, než kusý výčet a zkrácená charakteristika.

Studujte tedy jednotlivé autory podle uvedených monografií a vždy v konfrontaci s původním básnickým dílem, které naleznete kompletní na internetových stránkách Ústavu pro českou literaturu AV ČR několikrát zde již zmiňovaných.

DALŠÍ ZDROJE

Svatopluk Čech:

JANÁČKOVÁ, J: „Svatopluk Čech“ In Kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN 2004, s. 314-321.

KREJČÍ, K. „Svatopluk Čech“ In MUKAŘOVSKÝ, J. (Ed.) *Dějiny české literatury, sv. 3*. Praha: ČSAV 1961, s. 277-293.

KREJČÍ, K. *Svatopluk Čech a Matěj Brouček, pražský měšťan*. Praha: Osvěta 1952.

TUREČEK, D. „Čechova *Dagmar*“ In HAMAN, A.; TUREČEK, D. a kol. *Český a slovenský literární parnasismus*. Brno: Host, 2015, s. 191-233.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Je Čechův odkaz živý spíše v poloze vyhrocené poezie národnostní a sociální, nebo v prozaickém díle tzv. broučků, či ve veršovaných skladbách *Dagmar* a *Lešetínský kovář*? Je Čechova poezie venkovská spíše idealizující a dnes už jen historickým dokumentem, nebo si zachovává svou hlubokou, i když idealizující, platnost? Napište o to třístránkovou esej.

Dalším z podstatných autorů této generace byl **Jaroslav Vrchlický (1853-1912)**. Jeho dílo je nesmírně obsáhlé, zahrnuje nebývalou škálu nejen literárních druhů, ale i nejrůznějších básnických žánrů a forem, které do českého prostředí zavedl. Díky jeho dílu také v české poezii zdomácněly. Nemá tu na malém prostoru smysl obepisovat celou šíři Vrchlického díla, ostatně nutno též říci, že jde o autora, jehož dílo je tak rozsáhlé, že je čtenářsky přijatelnější vydávat je ve výběrech a rezignovat na konkrétní sbírky, ale představovat právě onu šíři a vývoj.

DALŠÍ ZDROJE

BALAJKA, B. *Jaroslav Vrchlický*. Praha: Melantrich 1979.

HAMAN, A. „Dvojí ztvárnění mytické předlohy - Vrchlického *Šárka* a Zeyerův *Ctirad*“ In HAMAN, A.; TUREČEK, D. a kol. *Český a slovenský literární parnasismus*. Brno: Host, 2015, s. 234-252.

KRÁLÍK, O. *F. X. Šalda a Jaroslav Vrchlický*. Olomouc: Vzorná okresní knihovna 1967.

STICH, A. *Od Karla Havlíčka k Františku Halasovi*. Praha: Torst 1996.

Zejména Balajkův monografický pokus stojí za vaši pozornost díky tomu, že v jeho druhé části najdete poměrně přehledně řazený výbor Vrchlického poezie. S tím souvisí otázka, zda je vůbec dnes možné Vrchlického číst v alespoň nějakém celku, nebo zdali je přístupný už pouze ve výběrech. Na moderních pracích Stichových, Jirátových, Králíkových a Hamanových si ověřte, jak nosným tématem je dílo J. Vrchlického.

PRO ZÁJEMCE

Co pro vás osobně, čtenářsky znamená tento málem nepřekonatelný fenomén, který trochu děsí svou rozlehlostí spíš než tvůrčí sevřeností? Napište o tom text libovolného žánru čítající max. jednu normostranu.

Jinou osobností, která sice zejména v novějších pracích je trochu ve stínu Vrchlického a Zeyera, je **Josef Václav Sládek (1845-1912)**. Jeho dílo je široce rozpjaté, začíná, jak už bylo řečeno, jako čelný představitel almanachu *Ruch*, později se stává jednou z vůdčích osobností časopisu *Lumír*. Jeho tvorba obsahuje jak dílo básnické, tak tvorbu prozaickou, žurnalistickou, fejetonistickou a esejistickou zachycující především jeho zkušenost z pobytu ve Spojených státech, např. *Americké obrázky* (dost. na <http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:2335a660-4246-11e4-8113-005056827e52>), nebo *Má Amerika* (Praha: NLN, 1998).

V básnické praxi se kromě veršů pro dospělé věnoval i básním pro děti a je pokládán za zakladatele moderní poezie pro děti. Podívejme se teď v rychlosti alespoň na jednu sbírku pro děti, *Zlatý máj (1887)*. Začneme trochu zeširoka. Dětský svět byl zpočátku formován především mluvenou tradicí: skrze říkanky a říkadla, pranostiky, pohádky a legendární, nebo mravoučné příběhy. Úspěšně jej využívala církev pro jakési jednoduché zasvěcení do základů víry a především katechismu. A právě říkadla stála i na počátku dětské poezie. Snažila se je napodobovat a naplňovat významem, který odpovídal dané době a jejím představám o světě, což se ostatně dodnes nezměnilo a i v našich dnech vychází hromada básnických sbírek, které po svém varíují básně na ty základní věci kolem nás, jako jsou barvy, základní tvary, roční období.

Velmi záhy s rozšířením gramotnosti se také poezie zaměřila na zjednodušení přístupu k základům vzdělanosti, abecedě. A opět: dodnes jsou k dispozici nové a nové sbírky popisující různými postupy a technikami kouzlo písmen, velmi často k tomu zapojujíc i výtvarnou složku, kde bývá často akcentován tvar jednotlivých písmen.

Josef Václav Sládek se ve svých básních sice inspiroval folklorními žánry i tématy, ovšem jeho básně postrádají primární zaměření na výchovnou a vzdělávací funkci, čímž se zcela zásadně vymyká z předchozí tradice. Sládkovy verše jsou především **lyrickými obrazy ze života dětí**, ve kterých zúročuje vlastní rodičovské zkušenosti a zdůrazňuje v nich mateřskou lásku a vztah matky a dětí. Zkrátka: **Sládek jako první obrátil svou pozornost ke skutečnému čtenáři svých básní**, pokoušel se **evokovat dětský svět** a inspirovat se jím, bez ohledu na to, chovají-li se děti právě správně, či neposlušně. Sekundárním podnětem k napsání autorských básní pro děti u Sládka byla také snaha podpořit český jazyk a vztah k němu. Napsal tři sbírky *Zlatý máj*, *Skřivánčí písně* a *Zvony a zvonky*.

Zvony a zvonky jsou jakousi multižánrovou skladbou „čtyřiadvaceti písní pro děti“. A opravdu. Najdeme zde klasickou píseň:

„Jablíčka.

Jablíčka zrajou na stromech,
slunečko do nich pálí –
až jedno spadne, chytnu je,
nežli se zakutálí.

Spadlo jablíčko červené,
jedno, druhé a třetí,
všecky jsem chytla, jako když
kocourek za myškou letí.

To jedno sobě uschovám:
hladu se nemusím báti!
s jablíčkem druhým bratříček
v kolébce bude si hráti.

A třetí? - S bled'oučkým děťátkem
k nám smutná chodívá žena:
dám-li mu jablíčko, snad se též
robátko začervená.“

Najdeme též současnou verzi pohádkových motivů, příběh s pohádkovými motivy, v němž dítě hraje klíčovou a dospělými ne zcela akceptovatelnou a akceptovanou roli:

„Vlašťovka zpívá.

Vlašťovička šveholí. –
Kdo jí z lidí rozumí?
poslouchá ji kdokoli
pod střechou i na poli,
ale nikdo neumí
říci, co ta vlašťovička zpívá.

Vlašťovička zapěla:
(Děcko slouchá pod krovem.)
„Kam že bych se poděla,
kdybych letět musela
ven v lijáku takovém!“
(Poslouchá děcko, jak vlašťovka zpívá.)

Slyšela ji mlád'ata,
vystrčila krčky ven,
potom křídla pernatá;

matka kárá písklata:
„To dnes pro vás psotný den!“
(To jim ta vlašťovička jistě zpívá.)

„Co vás, děti, napadá?
z domu dnes? – ni na chvílku!
mokrý dvůr i zahrada,
viděla bych nerada
urousanou košilku.“
(To jim ta moudrá vlašťovička zpívá.)

„Že už máte zase hlad?

vy nemáte nikdy dost,
dnes už nevím, co vám dát,
– a teď hajdy, děti, spat!
je s vámi jen samá zlost!“
(Tak se ta vlašťovička zlobí, zpívá.)

V tom prokmitnul mrakem jas;
vlašťovička zpívá dál:
„Bude, dítky, krásný čas!
odletím a přijdu zas –
kdo by to byl předvídal,
své zlatoušky že nakrmím!“ – tak zpívá.

Vlašťovička šveholí –
matka volá k večeři,
dítě k ní se batolí;
– ať to bylo kdekoli –
nikdo děcku nevěří,
že rozumělo, vlašťovka co zpívá...“

Najdeme též biblický příběh, téměř jakoby převzatý z veršovaných katechismů, ale opět, velmi dokonale upravený pro dětské vidění, v němž jsou vedle zřejmého akcentu náboženského též akcenty přírodní. Jako v básni *Petrklíče*, která odkazuje na setkání Krista a Petra, a ve chvíli, kdy se Petr rozhorlí na své bližní a chce jim zakázat vstup do nebe, přijde ponaučení, přímo z úst Kristových:

„A ten žlutý kvítek tady
Getsemanské do zahrady

já ho zasil na znamení
vykoupení, odpuštění.

V každé jaro bude kvésti
v čas, kdy musel kříž jsem nésti.

Ale znakem, Petře, stále
bude též tvé lásky malé,

a za trest tvé víry chudé
Petrklíčem zvat se bude!“

A v neposlední řadě najdeme i velmi oblíbený žánr v rámci poezie pro děti, totiž pohádku:

„Mrzout.
Starý, tlustý pán
zalez' do kouta,
upřed' si tam síť,
muškám na pouta.
Na síti má prach,
na zádech má kříž,
život-li ti mil',
nechod', muško, blíž!
Sedí celý den,
ani nehne se;
co si myslí jen?
– Inu, ptejme se!

Sedí, tloustne jen,
pranic nepoví:
Inu vždyť to je
pavouk křížový!
Sítí obočí
mušku ze všech stran,
pak ji vyssaje -
to je čistý pán!

Potom, tlustší zas,
veze do kouta -
Pojďme radši pryč,
-nechme mrzouta!“

(vše cit. ale www.ceska-poezie.cz)

Sládkova poezie pro děti tedy skutečně vychází z tradičních a folklorních prvků a žánrů, ale to nové je velmi intenzivní příklon k dětskému světu, snaha zahlédnout i věci komplikované a závažné (vedle biblických témat se objevuje i velmi reálné zachycení smrti a truchlení za ní, ne ovšem s tou až krutou výrazovou osudovostí, jako u Erbena) v rovině dětí. Sládek favorizuje dětský svět, staví jej často explicitně nad svět dospělých, pokouší se mu nejen rozumět, ale jeho očima vyprávět i zpívat. Snad proto jsou tyto verše dodnes tak poutavým čtivem i pro ty nejmenší.

DALŠÍ ZDROJE

JANKOVIČ, Milan: Odkazy pokrokových osobností. Josef Václav Sládek. Praha: Svobodné slovo 1963.

POLÁK, Josef: Josef Václav Sládek život a tvorba. Praha: Karolinum 1984.

JANÁČKOVÁ, J. Josef Václav Sládek. In Kol. Česká literatura od počátků k dnešku. Praha: NLN 2004, s. 308-313.

Monografie **Milana Jankoviče** ukazuje na jednu zvláštní spojitost metodologickou – že totiž odborník, který se na díle „svého“ autora podílí i jako editor, má k němu daleko otevřenější, přesnější, jemnější vztah a dokáže v něm interpretačně rozehrát neočekávané struny.

PRO ZÁJEMCE

Změnil se po přečtení Jankovičovy monografie váš pohled na Sládkovu poezii? Jaký je váš vztah k ní? Zůstala i nadále ve stínu poezie pro děti, jejíž moderní podoby je zakladatelem?

Julius Zeyer (1841-1901). Zeyerovo literární dílo se pohybovalo a pohybuje na vlnách – nejprve zvláštního nezájmu a dnes až adorativní oblibě. Je to dáno strukturou díla samotného? Ukazuje se myslím zřetelně, že ne. Je to spíše záležitost ideologická, protože Zeyerovo duchovní založení prostě vzdalovalo jeho dílo zájmu odborníků před rokem 1989 a v 90. letech 20. stol. se naopak dostalo do centra čtenářského a odborného zájmu. Zeyerovo dílo se pohybuje mezi polohami novoromantickými, které akcentují individuum tvůrce a stylovou exponovanost a sledují osobnost, která se určitým způsobem vymaňuje ze společenských vazeb, zároveň novější bádání začleňuje Zeyera především do kontextu parnasismu.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Která z částí Zeyerova odkazu (básnická, prozaická, dramatická) je pro vás ta nejsilnější? Dokážete si představit důvody, pro které nebyl Zeyer právě „v kurzu“? Myslíte, že je tu přímá souvislost se Zeyerovým vztahem ke křesťanství a duchovnímu světu vůbec? Napište o tom esej o rozsahu 2 ns.

DALŠÍ ZDROJE

FRÁNEK, M. Zeyer, „Vrchlický, Lier: česká próza v dotyku s parnasismem“ In HAMAN, A.; TUREČEK, D. a kol. *Český a slovenský literární parnasismus*. Brno: Host, 2015, s. 293-341.

MED, J. *Spisovatelé ve stínu*. Praha: Portál 2004.

VLAŠÍNOVÁ, D. *Julius Zeyer*. Brno: Istenis 2003.

VLČEK, T. (ed.) *Julius Zeyer – Texty Sny Obrazy*. Praha 1997

Generace ruchovců a lumírovců se pochopitelně nevyčerpávala pouze na úrovni poezie, měla své výrazné představitele prozaické. Jaké byly znaky prózy tohoto období a této generace?

1. **všednost.** Základní hodnotou pro tuto generaci byl člověk neobyčejný, pevně usazený ve světě každodennosti. Sem patří především všechny až mytizující postavy v **Holečkových Našich (1897-1930)**, v cyklu povídek **Blouznivci našich hor (1895)** **Anatala Staška** a především v románech z východních Čech **Terezy Novákové** (např. **Děti čistého živého**). S tím souvisí i velmi konkrétní, realistické umístění těchto románů do konkrétních geografických scénérií.

NÁMĚT NA TUTORIÁL

Položte si otázku: **jak vnímáte prózu, která je situována do konkrétního regionu? Je pro vás důležité, zda jste v tomto regionu žili, případně žijete, nebo jej neznáte?** Pokuste se rozpomenout na prozaické texty, které nějak souzní s vaším regionem. Potom si výběrově přečtete některá z uvedených děl. **Jak vnímáte dnes krajinné ale i zvykové partie, které se v těchto románech zachycují? Uspořádejte společně s pedagogem diskusní virtuální studio s touto tematikou.**

2. **historismus.** V prozaických dílech tohoto typu najdeme celou řadu autorů, kteří se koncentrují na historickou tematiku (Z. Winter, A. Jirásek, částečně též Josef Holeček, Tereza Nováková). Ovšem každý z uvedených autorů přistupuje k historické látce po svém. odtud pramení i další charakterizační rys, který už tuto generaci výrazně spojuje s generací následujícími a vlastně i se současnou podobou literatury.
3. **různorodost v nárocích, které autoři vyžadují od svých čtenářů.** Experimentálně, multižánrově je laděná například selská epopěj *Naši* Josefa Holečka, na druhou stranu povídky Karla Klostermanna, nebo prózy Zikmunda Wintera a Aloise Jiráska.

Prozaická díla představují velkou hodnotu v tvorbě generace ručovsko-lumírovské, ale i v generaci následující. Protože ale jde o velice různorodou a informačně nabitou partii, která by jen svým výčtem daleko přesáhla rozsah tohoto textu, a také především proto, že jde o oblast velmi dobře zpracovanou, nabízíme zde základní orientační linie odborné literatury, které, jakmile je prostudujete, splní úlohu průvodce studiem lépe než jakýkoliv pokus o byť jen výčtový obraz prozaické produkce daného období.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 9

Jaké jsou hlavní rysy prozaické produkce tohoto období?

Alois Jirásek (1851-1930) je jedním z těch autorů, kteří výrazně zasáhli do dějin české literatury, ale jejich dílo bylo též poznamenáno nejrůznějšími dobovými okolnostmi. Zmiňme alespoň román *Temno*, který se poměrně rychle po svém vydání stal velmi čteným románem, ale zároveň též jakýmsi kopacím míčem v různých ne-literárních disciplínách, jako byla teologie či obecná historie.

DALŠÍ ZDROJE

CHROBÁK, J. „Alois Jirásek: Temno (1915)“ In TICHÝ, M. a kol. *Desátá léta v podobách kritiky 2*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2015, s. 111-180.

JANÁČKOVÁ, J. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich 1987.

NEJEDLÝ, Z. *Alois Jirásek: studie historická*. Praha: Svoboda 1947.

PEŠAT, Z. „Alois Jirásek“ In MUKAŘOVSKÝ, J. (Ed.) *Dějiny české literatury, sv. 3*. Praha: ČSAV 1961, s. 431-464.

NÁMĚT NA TUTORIÁL

Porovnejte způsoby, jaké vedly oba monografisty (Janáčkovou a Nejedlého) k Jiráskově osobnosti. Srovnajte je s medailonovým přístupem, jak jej prezentuje Zdeněk Pešat v rámci „akademických“ dějin. Znalosti si doplňte též o mou stať věnovanou kritickému přijetí románu *Temno*. Jednotlivé texty si v semináři či studijní skupině rozdělte. Ptejte se: nakolik je Jiráskovo historické pojetí baroka aktuální? A je skutečně možné tvrdit, že právě Jirásek je zakladatelem představy baroka jako doby temné? Zároveň si připomeňte nejen velké historické fresky Jiráskovy, ale i menší práce, jakými jsou např. *Skaláci* (Praha: Svoboda 1974). Formou krátkých informativních esejů je kolegům představte na virtuální konferenci a společně s pedagogem daná témata diskutujte.

Jinou osobností, která dnes stojí spíše mimo hlavní zájem badatelů, je **Zikmund Winter (1846-1912)**. Hlavním oborem, který jeho spisovatelskou dráhu určoval, jsou historické prózy.

DALŠÍ ZDROJE

FORST, V. (ed.) *Realismus a modernost*. Praha: ČSAV 1965.

JANÁČKOVÁ, J. „Zikmund Winter“ In Kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN 2004, s. 346-351.

PRO ZÁJEMCE

Jak jsou stavěny Winterovy historické romány a jaký prodělaly vývoj? Jak se v jejich struktuře projevuje ambice odborná, historická? Co zůstává čtenářsky přitažlivé a proč? Napište o tom krátký text libovolného žánru určený spíše neodborné veřejnosti (novinový článek, reportáž, esej, fejeton atd.)

Autorem, jehož dílo se naopak těší zájmu i mladých čtenářů dnes, je tvůrce specificky českého žánru s názvem **romaneto, Jakub Arbes (1840-1914)**.

DEFINICE

Romaneto je útvar na pomezí novely a románu. Směřování k pointě a koncentrace k jedné linii příběhu jsou rysy společné s novelou, pomalost, vkládané významné popisné partie a dějové odbočky zase vstupují do tohoto žánru z románu. V evropském prostředí je podobný žánr znám jako „povídka s tajemstvím“. Kromě Arbes se o romaneto pokoušel ještě např. Ladislav Klíma. Více viz ADAMOVIČ, Ivan; NEFF, Ondřej. „Arbes, Jakub“ In [Slovník české literární fantastiky a science fiction](#). Praha: R3, 1995, s. 26.

NÁMĚT NA TUTORIÁL

Projděte si tyto knihy či části knih (rozdělte se ve studijní skupině:

JANÁČKOVÁ, J. *Arbesovo romaneto*. Praha: Karlova univerzita 1975.

KREJČÍ, K. *Kapitoly o Jakubu Arbesovi*. Praha: Československý spisovatel 1955.

KREJČÍ, K. „Jakub Arbes“ In MUKAŘOVSKÝ, J. (Ed.) *Dějiny české literatury*, sv. 3. Praha: ČSAV 1961, s. 341-356.

VŠETIČKA, F. *Jakub Arbes*. Praha: Pražská imaginace 1993.

Pročtete též tři vybraná romaneta dle vašeho zájmu. Odpovídají odborné práce vašemu čtenářskému zájmu? V čem se shodují, v čem liší? Uspořádejte o tom společnou chatovací skupinu společně s pedagogem, který zde bude mít roli moderátora.

Srovnáte-li monografické práce s prací Jaroslavy Janáčkové, který typ odborné práce je pro vás přínosnější? Jaké informace jsou pro vaši četbu ty klíčové? Dáváte přednost spíše otázkám žánru (Janáčková), životních osudů (Všetička a Krejčí), nebo symbióze obojího v jednodušší zkratce (Krejčí v „akademických“ dějinách)?

Antal Stašek (1843-1931) je autorem, který se podílí na tvářnosti kraje v Podkrkonoší a dokresluje jeden z podstatných momentů české literatury tohoto období, totiž výrazného sepletí autorů s konkrétními místy, které vstupují i do organizujících složek literárního textu, do mluvy postav stejně jako do dikce vypravěče.

Mezi jeho první prozaické práce patří **Nedokončený obraz (1878)** (Dost. na: <http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:c0b351c0-7e8e-11e3-b80c-005056827e51>.) Dále je to po mém jeden z nejzákladnějších prozaických textů konce 19. stol. **Blouznivci našich hor (1896)**. Tento text je jak experimentem tvárným, kdy do děje vstupuje několik osudů, ale především tematickým, protože se plně oddává krajině a jejím problémům, včetně málo reflektovaného jevu, kterým byl spiritismus. Zároveň sledujeme velmi významný obrat v zobrazování vesnice: namísto idylických prostředí sledujeme postavy vykloubené, často vykolejené a třeba i podléhající vlivům alkoholu:

„Naproti na židli se uvelebil malý zavalitý muž. Na sobě měl krátký ovčí kožíšek. Ačkoliv bylo ve světnici horko, ba skoro dusno, nesňal ho s těla a nechal si řinout po obličejí pot, jež stíral po chvilkách drsnou dlaní.

Mužik ten se jmenoval Bobek, byl daleko široko známým dohazovačem a pocházel z Vrbic od Jičína za Velišem. Do hor zapadl zvláštní náhodou.

Bydlil dlouhou dobu ve svém rodném, nepatrném, zapomenutém městečku s malounkým náměstím. Když tam pan purkmistr kýchne, je ho slyšet ve všech okolních domech a lidé naň z otevřených oken volají: "Pán Bůh rač pozdravit!" Bobka znal na několik mil kolem každý člověk, ale nikdo nepamatoval, že by ho byl viděl strážlivého. Celý rok nosil krátký kožíšek: v zimě oblečený, v létě přes rameno přehozený. Dohazoval na jaře i na podzim krávy k prodeji a po celý rok nevěsty na vdávání. Asi před dvěma lety se mu stala nemilá věc: Ošklivou Barču Klímovou pověsil na krk hezkému Vojtovi Brabcovu. Ale kmotr Klíma byl starý lakomec. Slíbil budoucímu zeti přidánkem dvouletého holandského býka, a dal po svatbě tele s olezlým chlupem. Nestálo za desítku. Proto se pomstil mladý Brabec a dal dohazovači místo slíbené padesátky jen dvacet pět zlatých. Bobek o dodavek nejdřív škemral, pak prosil, konečně hrozil. Ale nic naplat. Podal v Jičíně žalobu a došlo k soudní rozepři. Propadl a po prvé v životě zbledl hrůzou, když soudce četl rozsudek, že mu podle paragrafu osmistého sedmdesátého devátého občanského zákona nenáleží náhrada, protože není dovoleno vymíňovati si peníze za vyjednávání smluv manželských. "Za krávu ano a za nevěsty ne?" zastěnal dohazovač a běžel ze soudní síně ven. Ještě se mu v životě nepříhodilo, aby za dohrozenou nevěstu ženich nezaplatil. Vždyť má u Franty Rycvalova za Pepku sto dvacet zlatých, u Josky Kulhánkova za Tonču šedesát zlatých, u Jeníka Podstranských za Anču čtyřicet pět zlatých - a o to by měl také přijít?! To nemůže být! Běží o celou budoucnost, o celé jeho řemeslo! Šel k prvnímu advokátovi; ale ten nimra ničemu nerozumí! Jde k druhému; ale ten má raději plzeňské než paragrafy! Konec konců tihle všichni venkovští advokáti nestojí za čerta; pražští jsou chlapíci! Bobek si dojel do Prahy; avšak i tam pochodil špatně. Všude mu čtli ten ošklivý paragraf osmistý sedmdesátý devátý. Hlava se mu točí; pořád ještě nevěří. Za dvacet let po prvé hrůzou a strachy pořádně vystřízlivěl a koupil si sám občanský zákoník. Neumí sice kale latinská písmena číst, ale zná číslice a ví už, která to je. Čeká na ulici, až půjdou děti ze školy. Otvírá knihu, hledá, hledá, a když našel, prosí: "Synáčku, přečti mi tady, co pod tímhle číslem 879 je vytištěno!" Synáček čte: "Neplatné jsou zvláště tyto smlouvy: předně, když by sobě kdo za vyjednávání smluv manželských něco mínil..." "Prokletý zmetku, jdeš mi!" křičí Bobek, trhá školákovi z ruky zákon a zdrcen jde po ulici dál. Drží ho mam, že jej celý svět klame

a stíhá. Před zrakem se mu míhá číslice 879, a kdo vidí, jak se po ulici šámá s přehozeným na ramenou kožíškem, šeptá si: "Chudák blázen!"

(STAŠEK, A. *Blouznivci našich hor*. Praha: SNKLHU, 1959, s. 23-24)

Z jeho dalších textů uveďme ještě alespoň Na rozhraní (1908) (Dost. na: <http://krame-rius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:861fdf80-43a8-11e4-aded-005056827e51>.)

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Je Stašek autorem jednoho klíčového textu, *Blouznivců našich hor*, nebo je to autor daleko plastičtější? Který z jeho textů je pro vás čtenářsky nejpřístupnější? A která metoda z vějíře odborných prací uvedených zde uvedených? Napište o tom pětistránkovou studii.

JANÁČKOVÁ, J. *Český román sklonku 19. století*. Praha: Academia 1967.

POHORSKÝ, M. „Antal Stašek“ In MUKAŘOVSKÝ, J. (Ed.) *Dějiny české literatury*, sv. 3. Praha: ČSAV 1961, s. 487-504.

PYTLÍK, R. *Sedmkrát o próze*. Praha: Československý spisovatel 1978.

Teréza Nováková (1853-1912) patří mezi naše podle mého přesvědčení nejzajímavější prozaičky. Její dílo ale dlouho stálo mimo pozornost literární historie, zejména pokud jde o syntézy, a to zejména především z důvodů tematických. Na rozdíl od Staška byl jejím regionem kraj Východních Čech, což především znamenalo akcentovat otázku náboženskou, protože východočeský kraj je přímo prostoupen nejrůznějšími formami protestantského duševního úsilí a myšlenkových systémů. Nováková ale dokázala z této podmanivé atmosféry a základu vytěžit prózy, jež svým dosahem hluboce přesahují teritorium i téma zmiňovaného kraje.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Seznamte se zejména s románem *Drašar* (1914). Prostudujte k tématu nabízenou literaturu a potom formou čtyřstránkové eseje formulujte odpovědi na tyto otázky: nakolik je román tematicky pevně ukotven v otázkách náboženských a věroučných? Lze osud Drašara převést i do dnešního světa?

CHROBÁK, J. „Teréza Nováková: Drašar (1914)“ In TICHÝ, M. a kol. *Desátá léta v podobách kritiky*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2013, s. 223-254.

RŮŽIČKA, J. *O Drašarovi a poličských buditelích*. Hradec. Východočeské nakladatelství 1966.

JANÁČKOVÁ, J. *Román mezi modernami*. Praha: Československý spisovatel 1989.

PRO ZÁJEMCE

Přečtěte si některý z dalších východočeských románů a ptejte se: v čem jsou tyto romány Terézy Novákové moderní? Jakou mají výpovědní hodnotu pro člověka dvacátého století? Je vřazování Novákové mezi romány s moderními postupy podle vás oprávněné? Napište o tom dvoustránkový text libovolného žánru.

2.3 Realisticko-naturalistická literatura

Tento literární proud vstupuje do literatury v období osmdesátých let, je to atmosféra, ve které se rodí velký národní střet, a to v podobě **sporů o pravost RKZ**. Mladí spisovatelé této provenience už nepřisahají na záchranu a obranu národa, pokládají za věci samozřejmé i s jejich symboly, jakými jsou Národní divadlo, či česká univerzita.

O to zřetelněji se pokoušejí vstupovat do společenského života s nezaujatým, na skutečné, nezkráslené, málem vědecké pravdě založeným názorem. Tím se dostávají do blízkosti politického hnutí realismu s **jeho hlavní vůdčí osobností, T. G. Masarykem**.

Tato mladá generace neměla nouzi o publikační prostor: nejprve to byl nový kulturní časopis **Čas (1886) a Naše doba**. K dispozici byly i časopisy s tradicí, jako *Světobzor* a *Květy*.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Prostudujte si příslušnou podkapitolu v knize Aleše Hamana *Nástin dějin české literární kritiky*. (Jinočany: H&H 2000). Jaké jsou základní kritické osobnosti a které hlavní spory zasáhly do dějin literární kritiky české? Své studium doplňte také analýzou kritických textů a v podobě kratší literárněhistorické studie odevzdejte pedagogovi, v případě potřeby s ním i konzultujte sporná, nebo problematická místa.

Co tedy ve skutečnosti realistická literatura přinesla literárnímu vývoji a z jakých pozic? J. Janáčková v příslušné části několikrát tu citované *České literatury od počátků k dnešku* vyjmenovává šest bodů:

1. Snad poprvé tu vehementně a tvrdě zazněla představa, že **dominantním literárním druhem by mohla být epika**. V zájmu každodenního, ordinárního začali téměř zpochybňovat verš. Reakcí na to byl nový typ verše, který se „vrátil na zem“ a stal se daleko civilnějším, rytmicky se přiblížil přirozenému jazyku a jeho metaforika se očistila a koncentrovala.
2. Tvrdá **touha po objektivní pravdě vedla k diskreditaci historických témat**. Hranicí tu byla Velká francouzská revoluce, která se ještě dala poznávat na základě studia pramenů a především pamětníků. Starší období tento lidský, vzpomínkový pramen neměly a proto nebyly v centru zájmu.
3. Základní **důraz byl položen na poznávací hodnotu literárního díla**. Jeho kvality umělecké a didaktické sice nemizely, ale měly být skryty, neměly „vystupovat“ z díla, jeho ideou měl být plastický, čirý obraz, který by přesně reprodukoval skutečnost.
4. Nicméně právě tímto svým zaujetím realita **literárního díla křivila realitu skutečného života**, neboť narušovala základní proporce – najednou nebylo zřejmé, co je významné, co méně, co je cenné, co všední, co je komické, co tragické. Tím vznikal paradoxně svět plný neočekávaných zvrátů a přesunů, způsobovaný nejčastěji disproporcí mezi tím, jak svůj život viděla některá z postav a jak se na tuto postavu díval okolní svět.
5. Tím se paradoxně **z prózy tohoto typu vytrácelo epické jádro, bylo nahrazeno spíš jednáním postav**, nebo vztahem ke krajině a prostoru. I žánr románu, se svým přehledným epickým členěním, byl nahrazen většími útvary, ve kterých se otevíral prostor ke křížení a zastavování, jako byla románová epopéj.

Tradičním autorům, kteří nechybějí v žádném větším literárněhistorickém kompendiu, jakými jsou K. V. Rais, Ignát Herrmann a Karel Matěj Čapek Chod, přiřazuje Jaroslava Janáčková v zmiňované knize ještě Jana Herbena a Aloise Mrštíka. Zatímco tradiční autory si představíme formou odkazů k odborné literatuře, u těchto dvou se lze na chvíli zastavit.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 10

Jaké jsou (alespoň) tři základní znaky tohoto proudu v české lit. 19. stol.?

Jan Herben (1857-1936) pocházel z Moravy (Brumovice) si trvalé literární místo vydobyl jako redaktor časopisu *Čas*, ve kterém přijal a k vydání připravil základ *Slezských písní Petra Bezruče* (o tom více v opoře věnující se literatuře první poloviny dvacátého století).

Jeho velká výpravní freska mapující vývoj moravského venkova vycházela tři roky a jmenovala se *Do třetího i čtvrtého pokolení (1889-1892)*. Herbenův obraz není obrazem idylickým, naopak – téměř každý kulturně-společenský výtvarný výdobytek vnímá Herben též jako

ztrátu – s možnostmi, které nabízelo podnikání i kapitál, se rozpadají tradiční vazby a tím se zakládají tragedie celých rodin, ba dokonce i obcí.

Hostišov (1907,1933) potom představuje zcela odlišný typ prózy, je to spíš místo, kolem kterého se koncentrují drobná vypravování, osobní vzpomínky, míhají se tu charaktery lidí.

To próza **Aloise a částečně též Viléma Mrštíkových** (který byl především iniciátorem a také pomohl v několika charakteristikách) *Rok na vsi (1903-1904)* představuje koncepci zcela jinou. Je to také obraz venkova, ale koncentrovaný do jednoho místa, do jedné vesnice, Habrůvky. Toto místo se stává středobodem, kolem kterého se točí obrovské množství miniaturních a epizodických dějů.

Mrštíkové tak proti sobě postavili jednak čas kruhový, čas tradice, který je tu prezentován církevním a přírodním rokem. Slavnosti, svátky, velké bohoslužby, zkrátka celý křesťanský moravský fundus tu vykvetl v nejčistší básni v próze.

Proti ní stojí proměny lidských životů, mezilidských vztahů. Tyto mají zcela zřetelný hodnotící základ – jakoby vše nové, cizí, z vnějšku do vesnice přinesené působí rozkladně, destruktivně. Tak snad jediná hlavní postava, Rybář, končí tragicky proto, že nedokázal zkrotit dvě své touhy – jednu sexuální, druhou ekonomickou – v tragických výjevech scházení této postavy jakoby vesnické právo jen tvrdě přihlíželo tomuto rozkladu a vnímalo jej dokonce jako cosi přirozeného a oprávněného.

Na druhou stranu *Rok na vsi* není jen těžkým románem plným tragiky, má i svou odlehčenou komickou stránku, to jsou nejrůznější popisy schůzí „véboru“, tedy jakéhosi zastupitelstva. Je tedy *Rok na vsi* skutečnou, opravdovou kronikou moravské vsi, ne už jako folklorního skanzenu, ale jako místa pro skutečné lidské radosti i utrpení.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Přečtěte si *Rok na vsi* a prolistujte knihy Herbenovy. V čem je jejich základní odlišnost? Čím drží *Rok na vsi* pohromadě? Co je ten stmelující strukturální, nebo vypravěčský prvek? Napište třístránkovou analýzu.

A opět – u autorů, kteří teď budou následovat, jsme přesvědčeni, že jejich dílo je natolik známé, že není potřeba je tu představovat detailněji, proto znovu nabízíme skutečného průvodce studiem:

Karel Václav Rais (1859-1926).

DALŠÍ ZDROJE

JANÁČKOVÁ, J. „Karel Václav Rais“. In MUKAŘOVSKÝ, J. (Ed.) *Dějiny české literatury*, sv. 3. Praha: ČSAV 1961, s. 465-485.

JANÁČKOVÁ, J. „Karel Václav Rais“. In MUKAŘOVSKÝ, J. (Ed.) *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN 2004, s. 372-375.

PRO ZÁJEMCE

I když Raisovo dílo patří snad k čtenářsky oblíbenému, přesto nebylo u nás zatím monograficky zpracováno. Čím si to vysvětlujete? Jaký význam čtenářský má Raisovo dílo pro vás?

Ignát Hermann (1854-1935). Jeho dva ústřední romány, *U snědeného krámu* (1890) (Dost. na: <http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:b3411c10-84b2-11e2-aa2b-005056827e51&q=u%20sn%C4%9Bden%C3%A9ho%20kr%C3%A1mu>; a: <http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:795e4170-568b-11e3-ae59-005056827e52&q=u%20sn%C4%9Bden%C3%A9ho%20kr%C3%A1mu>.) a *Vdavky Nanynky Kulichovy a co se kolem nich sběhlo* (1918) (Dost. na: <http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:8bdccc80-1e14-11e4-8f64-005056827e52>.) evokují bizarní atmosféru měšťanstva přelomu století a mají ambici být nejen sondou do určité sociální skupiny, ale i plnotučným epickým vyprávěním otevřeným zábavě a hravosti autorské i čtenářské.

DALŠÍ ZDROJE

JANÁČKOVÁ, J. *Český román sklonku 19. století*. Praha: Academia 1967.

JANÁČKOVÁ, J. „Ignát Hermann“. In Kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN 2004, s. 378-379.

PRO ZÁJEMCE

Jde o autora, který je vám blízký? Řadíte jej spíše do oblasti vážné, nebo populární literatury. Proč? Znáte jeho texty jako romány, nebo jako filmová zpracování? Pokud pouze jako filmy, doplňte své znalosti o četbu.

Karel Matěj Čapek Chod (1850-1927)

Jde o autora stojícího na pomezí hned několika poloh české literatury. Na jedné straně je jeho sepětí s realismem už velmi volné, jeho ambice směřují až k naturalismu a věcnému, velmi konkrétně v prostoru a sociálním prostředí ukotvenému příběhu a jednotlivým lidským „historiím“. Na straně druhé je autorem, který intenzivně do literárního díla včleňuje i svou praxi novinářskou a jeho jazyková paleta je ta velmi bohatá a stylově významně diferencovaná. Není proto náhodou, že v nekrologu mu Arne Novák věnoval i tato slova: „Snad jediný Jan Neruda vytěžil tolik průpravy a inspirace z trvalého spojení novináře a spisovatele, jako K. M. Čapek-Chod.“ (NOVÁK, A. „K. M. Čapek-Chod“, *Lidové noviny*, 1927, 5. 11.

K jeho nejméně známým dílům patří *Kašpar Lén Mstítel* (1908), *Antonín Vondřejc* (1917-1918).

DALŠÍ ZDROJE

JANÁČKOVÁ, J. „Karel Matěj Čapek Chod“. In Kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN 2004, s. 379-382.

TOMÁŠEK, M. *Labyrintem díla K.M. Čapka-Choda*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta 2006.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Přečtěte si alespoň jeden ze zmiňovaných románů a pokuste se je interpretovat. Třístránkové texty pak konzultujte společně s pedagogem.

KONTROLNÍ OTÁZKA Č. 11

Karel Matěj Čapek Chod stojí jako výrazný typ určitého směru. Kterého?

PRO ZÁJEMCE

Je právě zařazení do toho směru důvodem, proč jde o autora, o němž i dnes vznikla monografie, navíc z pera mladého bohemisty? Jaký je přístup M. Tomáška k celku Chodova díla? Probudila ve vás monografie zájem o toto dílo?

SHRNUTÍ KAPITOLY

Literatura druhé poloviny devatenáctého století nabízí také celou řadu vrcholů, podobně jako literatura národního obrození. Jsou to ale vrcholy skryté za jistou mnohostí. Zatímco zjev Máchův, Němcové či Erbenův se tyčí mezi zbytkem suverénně a vehementně, zjevy Sládkovy, nejlepší kusy Vrchlického, Holečkovi *Naši* nebo třeba *Rok na vsi* bratří Mrštíků si musejí své místo na čtenářském výsluní vybojovávat.

Přesto nelze nevidět poměrně ostrý a důsledný boj, který charakterizuje celou druhou polovinu 19. stol. a jehož intenzita kromě jiného způsobila, že se teprve v této době česká literatura skutečně vyrovnala s evropskými literárními vlivy a stala se emancipovanou součástí evropských literárních dějin. Generace májová tento proces nastartovala. Následující seskupení, označované tradičně jako generace ruchovsko-lumírovská, znovu explicitně otevřelo otázku po směřování národní literatury a proti sobě postavilo koncepci národní a kosmopolitní. Nověji, právě s přihlédnutím k evropskému kontextu, se s touto generací intenzivně spojuje pojem literárního parnasismu. Poslední generační seskupení, zasahující už svými díly hluboko do století 20., pak přináší proměny a rozvinutí koncepcí realistických, případně naturalistických a ve svých velkých románech představuje přípravu pro dynamický vývoj české prózy první poloviny století 20.

Pro literaturu a její vývoj je vědomí této pestrosti a mnohosti dobrou zprávou – teprve tehdy, když je autor, nebo jen konkrétní dílo konfrontováno s realitou jiných, minimálně podobně kvalitních děl, jedině tehdy vzniká ono pnutí a svár, mezi nimiž se rodí díla skutečně veliká, která mají sílu promlouvat i po více než stech letech.

A proto je snad teď již zřejmé, že i když se v literatuře tohoto období projevovaly zřetelné disproporce jak osobní, tak i skupinové, přece jen jde o tradici, na kterou můžeme být pyšní.

Soupisem literatury a nabízenými otázkami se blížíme k samému závěru. Pochopitelně jsme vynechali celou řadu jmen, dat, interpretací. Samozřejmě, že jsme na mnoha místech zůstali ve vleku výkladu především poslední výraznější syntézy literárněhistorické, totiž knihy *Česká literatura od počátků k dnešku*. Domníváme se, že u tohoto typu textu nejde o nic jiného, než najít alespoň trochu vhodný algoritmus, díky kterému získáte především základní přehled o hodnotách a směrech vašeho samostudia. Opory v předmětu, který zabírá více než sto let intenzivního literárního vývoje, ve kterém kvasí nejedna nová myšlenka a rodí se ne jeden pozoruhodný literární směr, prostě nelze napsat jako čítanku s ukázkami, případně jako skriptum.

I když jsme se snažili uvádět některé informace, klíč byl následující – vycházeli jsme především z dostupnosti textů – zatímco pro první polovinu 19. století, pro období národního obrození, je literatura roztroušená a hůře dostupná, pokoušíme se představovat aspoň

některá seskupení formou ukázek a úkolů. S postupem času, jak se literatura etabluje a vydává první skutečně umělecké hodnoty, stává se také literaturou v pravém slova smyslu – je vydávána a snad i čtena. A tomuto modelu se blížil i tento text.

Snad jsme uspokojili každého – základní informace zde student nalezne, a pokud tu nejsou obsaženy přímo, je v oddílech literatury vždy zřetelný směr studia s doprovodnými otázkami.

Studium je nezbytné prokládat především četbou původní literatury 19. století, ale též konzultacemi.

Na závěr snad jen skromné přání. Snad se nám podařilo ne-li přímo odstranit, tedy alespoň nabourat dnes slýchaný mýtus o nudnosti, zbytečnosti, zakonzervovanosti a nečitelnosti literatury 19. století. Snad se ukázalo, že výprava, možná o něco dobrodružnější a asi také náročnější, než je tomu u moderní literatury, nebyla bezesmyslná. Že i v devatenáctém století se pořád nacházejí výrazné lidské typy, jejichž stisk ruky i po letech pálí a těší zároveň.

ODPOVĚDI

Kontrolní otázka č. 1

Almanach Máj (1858).

Kontrolní otázka č. 2

Odmítnutí národní literatury,

světovost literatury,

literatura se stará o tradice a normy lidského chování,

důraz na vnitřní život individua,

literaturou byla pro májovce i publicistika,

ambivalentní vztah k historickým látkám.

Kontrolní otázka č. 3

Hřbitovní kvítí, Písně kosmické.

Kontrolní otázka č. 4

Vesnický román, Kříž u potoka, Frantina, Kantůrčice, Nemodlenec.

Kontrolní otázka č. 5

Ruchovci / ruchovský proud. Škola národní.

Lumírovci / lumírovský proud. Škola kosmopolitní.

Kontrolní otázka č. 6

Nový almanach Máj (1878).

Kontrolní otázka č. 7

Lumír, Osvěta. Ano, takový časopis existoval, jmenoval se Květy.

Korespondenční úkol:

Noc každou totiž, v sen když upadal,
se Gabriel mu zjevil archanděl
ve slunné záři, v hávu jako sníh,
a pravil mu: „Vstaň, vyjdi na loupež,
Bůh káže ti, bys vyšel v noci krást.“

XX/xX/xX/xX/xx

xX/xx/xX/xX/xx

Xx/xX/xX/xX/xX

xX/xx/xX/xX/xX

Jde o pětistopý jamb. Jen opakujeme, že pro určení rytmického schématu a metra nejsou rozhodující předěly mezi slovy, ale takty. O metru potom rozhoduje především to, která stopa je rytmicky (a tedy často početně) dominantní.

Kontrolní otázka č. 8

a); c)

Kontrolní otázka č. 9

Všednost.

Historismus.

Různorodost v nárocích, které autoři vyžadují od svých čtenářů.

Kontrolní otázka č. 10

Dominantním literárním druhem může být epika.

Touha po objektivní pravdě vedla k diskreditaci historických témat.

Důraz byl položen na poznávací hodnotu literárního díla. Realita literárního díla křivila realitu skutečného života.

Z prózy tohoto typu se vytrácelo epické jádro, bylo nahrazeno spíš jednáním postav.

Kontrolní otázka č. 11

Jde o naturalismus.

LITERATURA

- FEDROVÁ, S. (Ed.) *Otázky českého kánonu*. Praha: ÚČL AVČR, 2006.
- HAMAN, A. *Trvání v proměně. Česká literatura 19. stol.* Praha : ARSCI, 2010.
- HAMAN, A.; TUREČEK, D. a kol. *Český a slovenský literární parnasismus*. Brno: Host, 2015.
- HECZKOVÁ, L. *Píšíci Minervy*. Praha: FFUK, 2009.
- HOLÝ, J.; LEHÁR, J.; JANÁČKOVÁ, J.; STICH, A. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha NLN 2008.
- JANÁČEK, P.; JAREŠ, M.; ŠÁMAL, P. *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. stol.* Praha: ÚČL AV ČR, 2005.
- JANÁČKOVÁ, J. *Česká literatura 19. století: Od Máchy k Březinovi*. Praha, 1994.
- JANÁČKOVÁ, J. *Stoletou alejí*. Praha, 1985.
- KOLEKTIV: *Lexikon české literatury 1-4*. Praha: Academia, 1985-2008.
- MUKAROVSKÝ, J. (Ed.) *Dějiny české literatury III*. Praha, 1961.
- TICHÝ, M. a kol. *Desátá léta v podobách kritiky*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2013.
- TICHÝ, M. a kol. *Desátá léta v podobách kritiky 2*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2015.
- TOMÁŠEK, M. *Labyrintem díla K.M. Čapka-Choda*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta 2006.
- TIREČEK, D. a kol. *České literární romantično*. Brno: Host, 2012.
- TUREČEK, D.; ZAJAC, P. a kol. *Český a slovenský literární klasicismus*. Brno: Host, 2018.
- VODIČKA, F. (Ed.) : *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Praha, 1960.
- POLÁK, J. *Česká literatura 19. století*. Praha, 1990.

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Tato studijní opora vám má sloužit jako průvodce po dobrodružných dějích první poloviny 19. stol. a po vrcholných dílech druhé poloviny téhož věku. Už jsem několikrát zmiňoval, je třeba brát na zřetel i ten fakt, že 19. stol. je století dlouhé, jeho počátky, přesněji počátky literární proměny je třeba hledat už na konci století předcházejícího, a jeho nejvýraznější literární výkony, zejména v oblasti prózy, zasahují už do století následujícího, proto např. v seznamu literatury jsou i knihy *Desátá léta v podobách kritiky* a *Desátá léta v podobách kritiky 2*, protože je v nich věnována pozornost vrcholným dílům T. Novákové, A. Jiráskova či J. Vrchlického, tedy rozhodujících mluvčích literárního kvasu druhé polovice 19. stol. Také jsem několikrát opakoval, že jde o období probádané, že v mnohém se v něm lze spolehnout na odbornou literaturu, to ale nesmí znamenat, že byste měli ustát v chuti a touze sami si vytvořit své vlastní dějiny 19. stol. podložené vlastní četbou.

Je jasné, že zejména v počátcích se zkrátka nelze vyhnout zjevům, jakými byli Dobrovský, Kolár, Čelakovský, Mácha, Erben, či Havlíček; jen těžko lze proniknout do historie 19. stol. bez znalostí o romantismu, ale též o osvícenství; nelze vynechat památky RKZ, protože skutečnost, že se jedná o falza, nijak neumenšuje fakt, že se staly podstatnou rozbídkou v národním cítění.

Druhá polovina se nám kromě zmiňovaného díla Erbenova a Havlíčka otevírá jednou z nejčtenějších našich knih vůbec, *Babičkou* Boženy Němcové a hned po ní následuje prudký vstup nové literární generace označované podle almanachu *Máj májovci*. Zjevy Nerudův i Hálekův jasně ukázaly polohy, po kterých se může vydat česká poezie a i v próze otevřely cestu k živočišnému, na reálu založenému vyprávění. Následuje generace parnasistní nebo ručovsko-lumírovská, která už nabízí celou řadu děla, jak v oblasti poezie, tak prózy, ve kterých si lze po libosti vybírat. Opět po tomto průzkumu lze jen těžko vynechat dílo Sládkovo, a to nejen to určené dospělým, ale i to pro děti. Podobně se je třeba vypořádat s dílem Vrchlického, včetně nebývalé šíře jeho překladatelského zájmu, díky kterému se v několika desetiletích česká literatura významně obohatila, zejména pokud jde o žánrové formy. Celá plejáda prozaiků tu pak čeká na váš zájem. Vřele doporučuji bez předsudků pročíst dílo Jiráskovo, objevit Terézu Novákovou, Antala Staška, vrátit se do tajemných hlubin duše i mozku s Jakubem Arbesem. Vrcholem pak po mém jsou mohutná eposy Josefa Holečka naši a románová kronika úpadku jedné vsi *Rok na vsi bratrů Mrštíkových*. A tak by se dalo pokračovat, studium 19. stol. je práce na několik životů. Snad se po té cestě setkáte s celou řadou silných čtenářských zážitků.

Pokud jde o práci s oporou, nelekejte se množství textů, které vás při jejím studiu čekají, úkoly se pokuste řešit co nejdříve, konzultujte pravidelně nejrůznějšími formami a hlavně se nebojte argumentovat a polemizovat, protože i to jsou hodnoty, které 19. stol. definitivně ustavuje v naší národní kultuře.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

Pozn. Tuto část dokumentu nedoporučujeme upravovat, aby byla zachována správná funkčnost vložených maker. Tento poslední oddíl může být zamknut v MS Word 2010 prostřednictvím menu Revize/Omezit úpravy.

Takto je rovněž omezena možnost měnit například styly v dokumentu. Pro jejich úpravu nebo přidávání či odebrání je opět nutné omezení úprav zrušit. Zámek není chráněn heslem.

Název: **Česká literatura 19. stol.**

Autor: **Mgr. Jakub Chrobák, Ph.D.**
Doc. PhDr. Drahomíra Vlašínová, CSc.

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

Určeno: studentům SU FPF Opava

Počet stran: 10606

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.